

onstres

videm totes junt

LLIURE, és

...etes IGUALTAT, el teu treball val igual que el meu, justícia, em vist com vull, NO és NO, ni una més,

...ella a eixes hores
...saber respect

fills primer

...els teus marits de

DONA

Tu en la cuina

Libret

2019

AC Falla Santa Anna de Sagunt

A Sant Josep

Josep Martínez Rondan

Josep de Morvedre

Sagunt, 28 de desembre 2018,
Sants Innocents

Estreteu, oh Josep

Estreteu, oh Josep, al vostre pit
la carn de Déu nascuda de l'Aurora
on dorm infant en una menjadora
i s'ha sentit el seu primer vagit.

Tan nen, d'amor vos ha deixat ferit,
que estels i cors mirant-los enamora
i estant dormit al pit de la Pastora
quin goig, Josep, més gran haveu sentit.

Preneu-lo, Sant Josep, en mans i braços,
mireu que vol tornar als vostres llavis,
i en un esclat immens de tendres llaços
vos dóna del seu cor encesos glavis,
i abans de retornar-lo als seus fenassos,
digueu-li que em perdone els meus agravis.

A Sant Josep, dormint i despert

Quan llum es fa en la nit de somnis clars,
foragitant la fosca sense sol,
el foc del querubí deixant el vol
atura's a l'ombriu dels olivars.

Allà Josep dormint els seus pesars
sent la remor del cel que besa el dol
encés al cor despert, de tant que vol
la casta flor enlluernant altars.

I es fa l'aurora als ulls abans dormits
i acull gesmils d'antiga profecia,
i els duu a Betlem cercant entre les nits

pessebre i fenc on Déu hi dormiria,
i havent oït els seus primers vagits,
Josep morint d'amor no mai moria.

***Quan van tractar
de fer-me callar,
vaig cridar.***

Teresa Wilms Montt

*El més revolucionari que
una persona pot fer és dir
sempre en veu alta el que
realment està passant.*

Rosa Luxemburgo

***Em va costar molt de
temps desenvolupar una
veu, i ara que en tinc no
estaré en silenci.***

Madeleine Albright

***L'acte més valent
continua sent pensar
per tu mateix. En
veu alta.***

Coco Chanel

BENVINGUTS I BENVINGUDES

Edita

Dipòsit legal:

V-3680-2012

Visita el nostre llibret en:

www.fallasantaanna.com

www.panalfallero.com/2019

Plataforma ISSUU

Convocatòries 2019:

El present llibre ha participat en la convocatòria del Premis de la Generalitat per a la promoció de l'ús del valencià.

Este llibret participa en el PREMIS DE LES LLETRES FALLERES.
(www.lletresfalleres.com)

- Premi Malva d'Alzira.
- Premi Climent Mata.
- Premi Mestre Ortifus.
- Premi Emili Lluca.
- Premi +COMPLET.
- Premi Mocador.
- Premi CONFET
- Premi MURTA

avi **a**

Agència de Promoció
del Valencià

GENERALITAT
VALENCIANA

Equip de llibret 2019:

Coordinació General:

Eva M. Marco i Raro

Delegació de Cultura:

Maite Francés i Lacalle

María Bono i Romero

Lourdes Crisol i Barrachina

Olaya Marco i Micó

Coordinació Publicitat:

Pablo Sanz i Espejo

Col·laboració especial:

José Tena i Tejado

Autors Poesies:

Josep Martínez i Rondan

Eva M. Marco i Raro

Disseny, maquetació i portada:

www.panalfallero.com

El llibret d'enguany que hui teniu a les mans és la finalització d'un projecte que s'inicia quasi quan es crema la falla de l'any anterior: elegir el tema amb l'artista faller i l'equip de llibret, reunions, parlar amb els col·laboradors, recollir fotografies, escriure articles que parlen de la comissió... i a la fi naix el llibret.

És un gran esforç per part dels col·laboradors que, de manera incondicional, sempre posen les seues lletres al nostre llibret; de l'equip de llibret que dediquem hores i hores a portar el projecte endavant i, per descomptat, de la comissió que dona suport tècnic i econòmic al projecte.

El tema d'enguany és VEUS: *veu* és un instrument vocal que s'utilitza per comunicar i com a vehicle de comunicació que mou la gent a manifestar-se, que és transcrita al paper per deixar-ne constància i que es pot gaudir d'ella en escoltar música, o relats, o poesies.

Des del nostre llibret escoltareu les veus de dones, donareu veu a les dones. El monument major i la Setmana Cultural, juntament amb el llibret, formen un sol eix al voltant del mateix tema. Una part del llibret és el calaix on deixen les seues **veus** els col·laboradors literaris, dedicada a la **veu** en les diferents vessants: la

veu musical, la veu en la història, la veu en l'art i la literatura, les veus de la festa fallera.

La part del llibret que va dedicada a la comissió porta seccions ja clàssiques: el Saguntí de l'Any, les vivències santanneres i els Fallers de Solera.

I perquè la veu santannera no s'apague mai, continuem participant en els Premis de Llibret de l'Ús i Promoció del Valencià des de 1993, continuant la tasca iniciada cap al 1990 amb les nostres setmanes culturals, convocant la V edició dels Premis Santa Anna i Josep

Mª Francés i Duato 2019, que destaquen el contingut infantil en els llibrets de falla, ja que la xicalla és la continuadora de la **Veu fallera**.

Desitgem que gaudiu del nostre llibret d'enguany i moltes gràcies a totes les persones i entitats col·laboradores que han fet possible que arribe a veure la llum.

*Delegació de Llibret
AC Falla Santa Anna*

SUmarí 2019

3	Editorial	38	Saguntí de l'any
6	President	40	Llibret infantil
7	Saluda President	42	Comissió executiva infantil
8	Comissió executiva	43	Comissió infantil de l'any
10	Comissió de l'any	44	Veus del futur
12	Versat falla gran	46	Esbós de la falleta infantil
15	Esbós falla gran	47	Versat falleta infantil
18	Renaixement	50	Joc STOP BULLYING
20	Falla i cultura	54	VEUS
22	Fallers de solera	156	Programa de festes
24	Vivències santanneres	157	Explicació de la portada
28	Setmana cultural	160	Índex d'Anunciants
32	Certamen literari escolar	161	Publicitat
34	Premis JM Francés		
36	Els nostres estandards		

- 56 VEUS A LA MÚSICA
- 57 “D’unes veus no previstes, encara?
Les dones en la música”
Òscar Pérez i Silvestre
- 63 “*Veus musicals. Les dones en la música*”
Mónica Navarro i Redondo
- 67 “*Veus equivocades. Les cançons masclistes*”
Eva Mª Marco i Raro
- 70 VEUS A LA HISTÒRIA
- 71 “*Úrsola o la veu de la dona en el segle xv*”
Manuel Civera i Gómez
- 83 “*Les veus de les dones en guerra*”
Jose Manuel Palomar i Abascal
- 91 “*Veus de les dones a la història*”
Concha Cardo i Monzó
- 96 VEUS DELS CRONISTES
- 97 “*La veu dels cronistes i de les cronistes*”
Lluís Mesa i Reig
- 103 “*Veus? Quines veus?*”
Palmira Benajas i Medina
- 106 VEUS D’ART I LITERATURA
- 107 “*La veu es poesia*”
Alba Fluixà i Pelufo
- 109 “*Veus lluminoses*”
Celia Paniagua i Zornoza
- 119 “*No sóc normal, sóc mestra*”
M^aLuisa Ripollés i Cabrera
- 123 “*Veu silenciada*”
Roser Furió i Antoni
- 125 “*Micalet, la veu de la consciència*”
Eva Mª Marco i Raro
- 127 “*Veus d’una mestra*”
M^aLuisa Ripollés i Cabrera
- 130 VEUS A LA POLITICA I LA RELIGIÓ
- 131 “*La veu de la dona en la política*”
Teresa Garcia i Muñoz
- 139 “*Carmen, Patrimoni de la Humanitat*”
Dario Moreno i Lerga
- 143 “*Algunes veus de dones del segle xx al món espiritual*”
ML&AR
- 148 VEUS A LA FESTA FALLERA
- 149 “*La crida i la veu del poble*”
Jesús Peris i Llorca
- 153 “*Veus (escasses) de Falleres Majors*”
Carles-Andreu Fernández i Piñero

A portrait of Josep Gil i Pallarès, a man with short brown hair, a beard, and glasses, smiling. He is wearing a red corduroy jacket over a white shirt with a colorful floral pattern. The background is a blurred outdoor setting with stone walls and a wooden fence.

*Josep
Gil i
Pallarès*

PRESIDENT

2019

SAluda

PRESIDENT – 2019

Ara fa aproximadament un any que em dirigia a tots vosaltres (socis, fallers, comissió, veïnat, etc.) per primera vegada com a president des d'aquestes línies del llibret de la meua benvolguda Santa Anna.

Després d'un any difícil quant a la gestió de la falla, em va complaure gratament que en acabar l'exercici tenia quasi més il·lusió encara que en començar, sabent que no seria un any fàcil. Tenia ben clar que per qüestions que no podia controlar per mi mateix, em tocava tornar a començar un any complicat, un any en el qual no només no gaudiria d'una companyia com la que em varen aportar (Núria, Alejandra i Adrià), sinó amb cap companyia.

Malgrat açò, heu de saber que porte el cap ben alt i amb més orgull, si pot ser, que l'any anterior, ja que com ja vaig dir l'any passat, porte al cor l'AC Falla Santa Anna i estic tan

orgullós de la tasca que estem fent la comissió, i en especial l'executiva, que sabia que havia de continuar al capdavant i lluitar de debò per una bona gestió. A la vista està que ho estem aconseguint. Enguany he lluitat per millorar molts aspectes, però del que realment estic orgullós és que hem decidit restaurar els estendards de la comissió gran i de la menuda, cosa que feia anys que es volia fer però no arribava el moment: hem optat per una restauració a mà per una professional del gremi artesà de les sedes i dels brodats, amb una llarga experiència, a la qual estic molt agraït. Gràcies, Mª Dolores.

Arribat aquest punt, com no, no puc oblidar-me de compartir la satisfacció amb vosaltres, la gent que tinc i he tingut a prop aquest exercici i que m'espenta a tirar endavant malgrat tot. Els meus pares, que sempre em tenen la indumentària a punt, es preocupen de mi i em volen com sols uns pares saben fer; Bea, que no sols m'acompanya allà on la necessita sinó que aguanta reunions

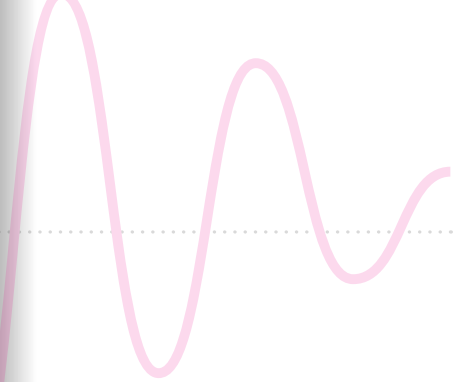
fins a hores límit, actes i actes, el meu geni i tot el que porta ser president; Noe, la meua vicepresidenta, la més treballadora, de la qual puc dir sense cap dubte que porta les falles dins del cor i dóna el 120 % del que pot donar per la comissió, pels actes i per la gent. La gent que va aparèixer en el meu camí el 2018 i encara hui tinc ben a prop, i la gent d'aquest any 2019 que estic segur que no perdré pel camí, són els que fan que cada acte en què he estat sol no notara aquesta falta, que em varen aplegar al cor ràpidament i me l'han guanyat en cada gest que han fet per mi. GRÀCIES!

No podria oblidar-me de la part més important i el motiu pel qual estic dedicant aquestes paraules. Igual que vaig dir l'any passat, DE PART DE TOTA LA COMISSIÓ DE L'AC FALLA SANTA ANNA VOS DESITGEM UNES BONES FALLES I QUE DISFRUTEM DE LA SETMANA FALLERA.

Comissió EXECUTIVA 2019

President **Josep
Gil i
Pallarés**

Vicepresident 1r.	Julio Gil i Alcamí
Vicepresident 2n. (Casal)	Ginés Ruiz i Lara
Vicepresidenta 3a. (Cultura)	M.ª Teresa Francés i Lacalle
Vicepresident 4t. (Esports i Activitats Diverses)	Ricardo Antonino i Pérez
Vicepresidenta 5a...(Actes i Protocol)	Noelia Marchán i Comeche
Secretari	Josep Xavier Marco i Raro
Vicesecretària	Lourdes Crisol i Barrachina
Tresorera	Marta Gil i Sola
Comptadora	Cristina Forte i Aleixandre
Vicecomptadora	Xelo Pérez i Castillo
Delegat de Comptabilitat	Miguel V. Bono i Romero
Delegada de Loteries	Conxa Mena i Calza
Delegada d'Infants	Carolina Díaz i Mena
Delegat d'Esports	Borja Beltrán i Catalá
Delegada de Cultura	Maria Bono i Romero
Delegada de Llibret	Eva M.ª Marco i Raro
Delegada de Setmana Cultural	Olaya Marco i Micó
Delegada de Xarxes Socials, Actes i Protocol	Eva Marín i Mas
Delegat d'Incidències	Carmen Tamarit i Carles
Delegat de Casal i «Viu les Falles»	Isaac Rubio i Torres
Delegada de Flors	Gema Miragall i Gálvez
Delegada de Cavalcada	Loli Berzosa i Muñoz
Delegat de Pólvora	Josep Campos i Matoses
Delegat d'Ornamentació	Pablo Sanz i Espejo
Delegada de Playbacks	Laura Palomar i Lloris

Delegat de Monuments	Francesc Marco i Tortajada
Vicedelegat de Loteries	Eduardo Díaz i Peris
Vicedelegats de Casal	Vicent Antonino i Melià
	Adalberto Báguena i Tamarit
	Julio Gil i Sola
	Abdón Antonino i Pérez
Vicedelegat de Pólvora	Manolo Hernández i Cano
Vicedelegada de Flors	Àngela Pérez i Gómez
Vicedelegades de Cavalcada	Tere Peris i Soriano
	Yolanda Pérez i Gómez
Vicedelegada de Playbacks	Gema Miragall i Gálvez

vOcals

2019

Mª Josep Lacalle i Huerta
 Conxa Aleixandre i Aleixandre
 Mª Sacramento García i García
 Mª Josep Sola i López
 Amador Pi i Barberà
 Mª Josep Catala i Alpuente
 Ana Belén Mañas i García
 Inmaculada García i Aleixandre
 Imma Báguena i Tamarit
 Casto Camacho i Ruiz
 Lydia Camacho i Forte
 Carlos Arbona i Muros
 Irene Marco i Micó
 Maria Moros i Marqués
 Nuria Sanchis i Aznar
 Héctor Pi i Francés

José Mª González i Alfonso
 Juan D. de Haro i Guillén
 Verónica Andrés i García
 Rafael González i Berzosa
 Jairo Caballero i Gómez
 Alberto J. Galarza i Ortiz
 Elena Gil i Alcamí
 Ramón Caplliure i Gabaldón
 Maria Pi i Francés
 Alba Fides i Borbotó
 Raúl Ruiz i Morte
 Ainhoa Moros i Marqués
 José Miguel Rozalén i Martínez
 Maria Viñals i Andrés
 Cristina Miragall i Gálvez
 Elena Caplliure i Gil
 Coral Fraga i Agües

Paqui Máñez i Martínez
 Montse Máñez i Martínez
 Yolanda Martínez i Plumed
 Pepe Belmonte i Gabaldón
 Nuria Tortajada i González
 Júlia Caplliure i Gil
 Miguel Arenas i Chica
 Noelia Partal i Lara
 Virginia Mascarell i Gimeno
 Elena Carreres i Segura
 Israel Verdejo i Pérez
 Juanjo Monleón i Noverques
 Kike Peris i Fortea
 Pablo Ruiz i Alcaide
 Juanvi Iranzo i Alós
 Laia Masiá i Lluesma

EXplicació

FALLA GRAN 2019

Respira el poble quan dansa i canta...

Parla, poble, escriu ta història,
dels clavills de la terra la memòria
t'ix vibrant el goig i la complanta.

Ulls lluminosos, dos ulls per veure,
va passant per ton rostre el futur,
la pols gegantina, el vent fort i pur,
que corre i retornen, tornats a seure.

I el poble pacient, més que fora,
a l'ombra canta d'un garrofer,
en la plaça oberta, a l'estret carrer,
i si no canta..., s'ofega i plora.

Què són les històries, què són els adagis,
les a vora foc endevinalles,
l'encant somniador de les contalles...,
singulars remeis, populars contagis.

Com el fil d'estendre la roba són
vives il·lusions del qui capta i sent,
on penjar teixits del vell pensament
que volent descansar roden pel món.

Quantes veus perdudes per l'univers
eixint del barranc, pujant a la serra,
eixiren del poble, deixaren la terra,
i no els arriba el meu pobre vers.

Ressò al vent perdudes en altes muntanyes
les veus de la glòria, de llums i de plors,
cavalquen eternes ornades de flors
per cims i rieres i molt altes canyes.

Els segles sols saben, si veus són perdudes,
el cant del meu poble i en temps ja passats,
no mai retingudes, i aquests no fixats,
les veus del meu poble varen quedar mudes.

Veu clara i llunyana que vens a ma casa
creuant neus i sorra i el blau de la mar,
les sendes que et porten tan lluny a cantar
¿on eren antuvi sens foc ni cuirassa?

La Falla Santa Anna el denou dos-mil
evoca el triomf de tota paraula,
memòria, contalla, successos de falla
i el mite que envia la senda subtil.

Fem ponts de paraules, pilars de capolls
que enmig de la sembra joiosos esclaten
i trenquen les llances que naixen i maten
i rius de discòrdia fan córrer a dolls.

Les ones que els núvols portaven perdudes,
unides per llaços i flocs d'alegria,
recullen les trobes que escampa i el dia
les torna cantores si abans eren mudes.

Micròfons i ràdios, megàfons i mòbils,
acurten i allarguen les veus del meu cant,
per mars i per terres les veus van volant
i el do de paraula no mai està immòbil.

Escena primera

Poble senzill de cada dia

La so na Neleta,
malgrat ser velleta,
bé sap demanar
sabó p'a escurar,
la plaça ben neta
i el llum del carrer,
terreta al terror,
ajuda a la neta
i llet al vaquer.
No hi falte la veu,
ni que siga breu.

Francesc el de Puça
passeja la cussa,
portant la lligona,
descansa una estona
i es posa a cantar,
la veu corre i passa
i el cant acompassa
el so del piular.
¿Sens veu què fariem?
Doncs, ens marciríem.

Quiqueta la Cuca,
que porta perruca,
seguda a la porta
a Agnés deixa absorta
sonant la sambuca

i ahora cantant;
per no anar a escola
la font, la cassola...,
i aquella veu fina
no l'art li l'afina,
més li és consol
seguir la cantera
mentre en la figuera
s'eixuga el llençol.
Quiqueta respira
quan sona la lira.

I allà el regador,
el so Cadiretes,
cull unes figuetes
del seu figueral.
La clau del motor,
i l'aigua que brolla,
la séquia sadolla
amb molta abundor,
i ara qui canta
és l'aigua, no aguanta
corrent va veloç,
i al so Cadiretes,
sonant cançonetes,
lladrant canta el gos.
Humans i animals
fan ponts humanals.

Un grup ben solvent
buscant millorar
se'n van a cantar
a l'Ajuntament.
So Nelo Parrús,
i la Victorieta,
la so Francisqueta
i Pep el Tramús;
Lluís de la Séquia,
i l'òptic Sinèquia,
Consol la Palala,
Roser la Cigala
i Aleixandre inclús;
va Pere Cantó,
Agnés la del pont,
Llum la de la font
i Marc el ferrer,
Ponç el llumener
i Nàsio el Cagó.
I paren esment
que no s'ha acabat
aquest llarg llistat
que va molt pagat
a l'Ajuntament.
Porten un sol crèdit,
antic, gens inèdit
ni escrit ni s'hi veu,
mes té molta força
i llur punt reforça
el crit de la veu.
I van desfilant,
la veu van sonant

Joanet el de l'Hort
Ramir Camí Tort
i el fill de Miquel,
Roseta i Gabriel
donant tots suport.
I van pel carrer
Quico el moliner,
i Joan Tiritan.
I tots ¿què faran?
Ai, ¿què li diran
al batle i jurats?

Volem, senyor batle,
que els bells rossinyols
amb els oriol
vindran a cantar
al temps de la sembra,
i a la matinada
en naixer l'albada
perquè més bonica
graciosa i rica
ens facen l'aurora,
i així el nostre poble,
a més de ser noble
serà musical,
joiós i lleial!

La veu sempre és bona,
la veu és respir
si l'home i la dona
no volen morir.

Segona escena

Instruments a la veu acompanyant

Sona dolça la dolçaina
a la porta de ma casa,
sona fort el tabalet,
una veu canta el verset
i del poble el cor s'abrasa.

Sona dolça la dolçaina
i mon cor de goig s'abrasa,
sona fort el tabalet,
i una veu canta el verset
a la porta de ma casa.

Canta, poble, el goig pensívol
que l'enginy ha improvisat,
veus del poble entusiasmaes
que la nit ens du debades
i el cor nostre ha arreplegat.

Tots tres canten a la festa,
al fester canten major,
i vos canten, claviarissa,
novençans i a l'alcaldeessa,
a la reina i al rector.

Cant del sol, veu del meu poble
en la gola tremolant,
cant de festa, cant joliu,
mots, paraules, sempre viu
del meu poble el seu vell cant.

Sent el cant el meu carrer,
per la plaça i la travessa.
Tabalet, vella dolçaina,
vostre cant el goig no amaina
ni la veu de joglaressa.

¿I què canta el cant, la veu?
Les virtuts de la trobada,
un defecte amb un somrís,
del forment el mig cafís
d'una pròdiga pesada.

Canten si plourà demà,
si al cantat li sobra un dit,
canta si festeja massa,
si li donen carabassa
o si *encà* es pixa en el llit.

I acabant, doncs, l'últim vers
que la cobla arredoneix,
esclafeixen tots a riure

sens poder el goig descriure
que el cant nostre reparteix.

Visca el nostre trobador,
que amb enginy trau el verset,
visca el, o la cantant,
la dolçaina i el bufant,
i el doblar del tabalet.

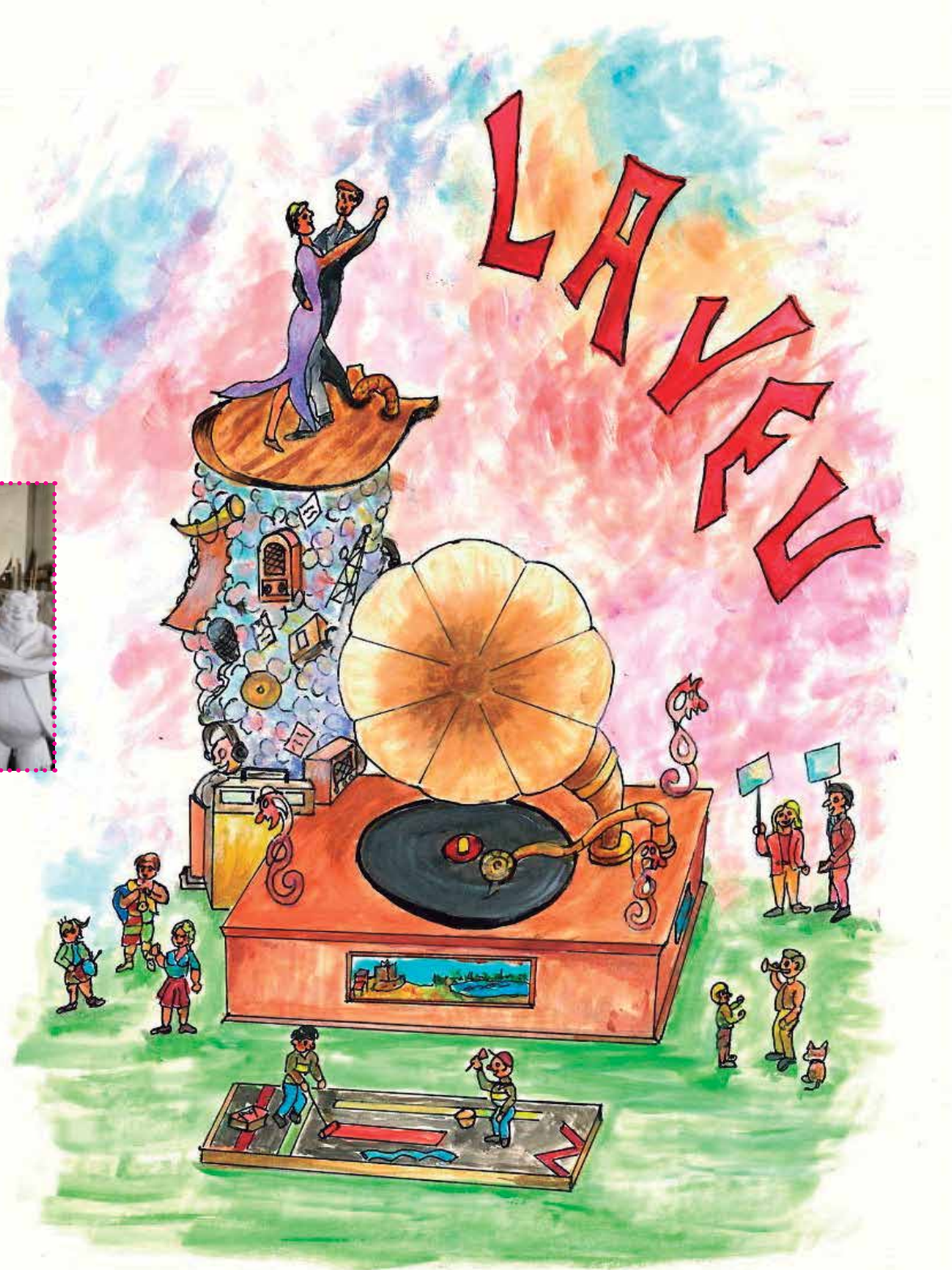
Visca el seny valencià,
de tants pobles tradició,
gojos, himnes, sons i balls,
a Morvedre i a les Valls,
i al país, nostra regió.

Bufa, poble meu, i canta
mai no muira dolça veu
ressonant al tornaveu
i de tots els cors imanta.

ESbós

FALLA GRAN **2019**

Escena tercera
Demanant millores

Aparcar
tots volem
si podem
en un punt
de Sagunt
si hi ha lloc
ocupat
o pintat
color groc,
o fent obres
els manobres
cada tros
per un mos
sempre obrant
i deixant
poc d'espai
ni a l'esplai,
ni al jardí,
ni al vespí
ni al sis-cents,
mes al bus
fent tapús,
gens contents

si no és festa,
i a la testa
marejols

i els bunyols
ja gelats
quan aplegues
i rosegues
els fesols
ben cuinats.

Vols anar
als jutjats
i ocupats
els carrers,
has d'anar
a aparcar
vora riu
a fer niu
sens baixar
al seu llit,
que amb mesura
la clausura
li han posat,
i tancat
l'han dormit.

Doncs, no anant
de juí
comprat un
pirulí
i no aparques,
desembarques
davant Cuenca

i un pastís
et daran
si la casa
l'obriran.

Vols anar
a Correu,
compta deu
ans d'eixir,
que sortir
bé podràs
i aparcar
si no caus
baix del riu.
Doncs, ja veus,
el teu auto
deixaràs
i més prompte
plegaràs.

Vols anar
al mercat
a portar
un baül,
zona 'asul'
xafaràs
i aniràs
tot corrents,
i tardant
en eixir,

quin respir
si han passat
ni han deixat
la floreta
d'euros trenta
que contenta
deixaria
la Maria
del gerent
¿qui serà?
doncs és l'A-
juntament.

Votarem,
¿quan seran?
Quan vindran
eleccions.
Aleshores
fan les vores,
tapen clots
i algepsots
els forats
descarats
dissimulen,
i circulen
amb prestesa
sense sorra
als carrers,
i els quefers
de fa lustres

trauen llustre
en pocs dies,
i alegries
i esperança
que Constança
i Sendet
han d'anar
a votar
a Internet.
Dels jardins
fan vergers,
dels carrers
bells jardins
i per fora
o per dins
teuladins
tot cantant
demanant
van el vot
al so Quico
Borinot,
a aquell pobre
tararot,
Pep el Mico,
Sardineta
i a Moneta
el barber;
la so Conxa
i Retronxa
que fa versos,

i els diversos
del café
Noranté,
i que són
en Simón,
na Pasquala
la sagala
de l'hotel
jovencel
i oficiala.

Les millores
són la veu
del govern
que en estiu
o en hivern
bé s'aclama
i reclama
ser votat
i aclamat
per poder
descansar
i fruitar
vacacions
fins les altres
votacions.

Escena quarta

La ràdio, i absències

Caminaves pel carrer
i discs dedicats senties
de primeres comunions,
natalicis de minyons,
fent feliços aquells dies.

Fou la ràdio el portantveus
dels anys quaranta i cinquanta,
en moltes cases entrava,
i coples d'amor cantava
i mots de tendra complanta.

Tot el món taral·lejava
anant a peu o en tramvia
El Concierto de Aranjuez,
en el cor de tants imprés
que la ràdio transmetia.
També sentírem més tard
l'himne del nostre Sagunt,
piulant els seus trobadors
mendicar besos d'amor
al cor d'un poble fecund.

D'aquell any cinquanta-quatre
«Verano, verano», i mina,
«varón de las espigas», ai,
no l'hem sentit cantar mai
per la ràdio valentina.

L'himne de les processons
tancava la nit sonant,
els ulls dels xiquets dormien,
de vegades el sentíem
les notícies acabant.

Sense veure, sols cantant
xocolate Nogueroles,
d'oloretos el sabó,
la botiga del cantó,
cossis, casses i cassoles.

És Norit el Borreguet
el qui renta llana i seda,
Cola-Cao per berenar,
i si el vols acompanyar,
les galletes Fontaneda.

Les notícies, les de sempre,
les novel·les, *Ama Rosa*,
consultori Francisquita,
ací qui no té no pita
per gran que siga la cosa.

D'aquell temps, si vols, el plor...,
puix que sola i sense ajuda
la nostra llengua materna
al carrer i a la taverna
només tenia cabuda.

Ni la ràdio ni la tele,
ni en els bans fets al carrer,
ni en l'escola s'ensenyava
ni en l'església ressonava
el cant de Vicent Ferrer.

Reis i nobles la parlaren,
trobadors i gent de gleva,
artesans i llauradors,
baix les naus predicadors,
¡cants del poble sense treva!

La llengua dels valencians,
miracle que no es perdés
en segles desemparada,
per no ser dels cors amada
ni tindre el seu pit encés.
Parla, poble, trau la veu,
que no caiga dels teus llavis
aquest teu tan gran tresor,
que allò que respira el cor
no a cap hom pot fer agravis.

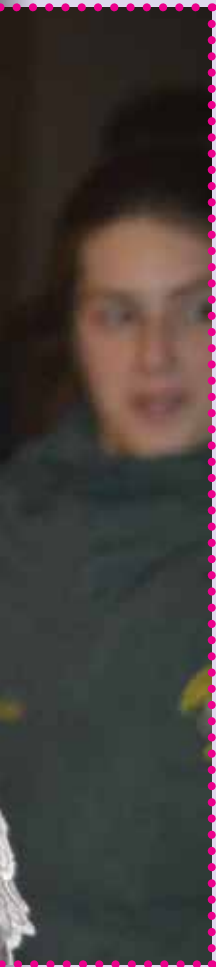
Valencians de terra endins,
valencians de vora mar:
en la serra i en la plana
la veu nostra valenciana
en el cor tinga un altar.

*Josep
Martínez Rondan*

Sagunt, 28 de desembre 2018

"Renaixement"

*M'èrigisc veu
des del silenci.
Des de la soledat
m'èrigisc vent.
Nua de tuls i de roses,
em submergisc
en aquesta nova mirada.
Sóc
dona
de compte nou.*

*(Títol original "Renacimiento",
de Guisela López)*

veus

Fa
de
C

Ai
uturA

Santa Anna

FALLERS DE SOLERA

2019

FAMÍLIA GARCIA-ALEIXANDRE

Conxa
Aleixandre

Enguany dediquem la secció a una família de solera que forma part de la nostra falla des de fa 43 anys. Especialment la dediquem a Conxita Aleixandre, com la coneixem els santanners; ella és una de les dones incondicionals al casal, sempre disposada a tirar una mà, ja siga ajudant a col·locar les coses en la Setmana Cultural o bé preparant una deliciosa fideuà. Forma part d'èixe equip silenciós que està sempre disponible siga com siga i a qualsevol cosa.

“Forma part de la nostra falla des de fa 43 anys.”

Conxa i el seu marit Robert i família començaren l'aventura fallera cap a 1975, amb el seu fill major Robert; els seus altres fills Javi i Inma ja van nèixer com a fallers uns anys després. Robert Garcia i Moltó assumí

la presidència de la nostra comissió en 1982, any emblemàtic perquè el monument faller va estar dedicat al nostre Teatre Romà, amb una reproducció a escala realitzada pel nostre artista faller Paco Marco. Fou un any llaurat d'èxits: el monument faller fou declarat fora de concurs i va obtindre diversos guardons, entre ells un premi del Ministeri de Cultura.

El 1992, la seua filla Inma Garcia fou fallera major infantil de Santa Anna; gaudí d'un gran any en la festa fallera.

Els fills de Conxa van pertànyer diversos anys a la nostra comissió, i també la seua néta Natalia, però actualment només Inma continua de fallera amb el seu marit Alberto i els seus fills Diego i Vera.

Al llarg dels anys, Conxa ha estat pendent de la seua família, i ara també dels seus nés. Ella és una de les incondicionals del parxís. Amb Maru formen un tàndem excepcional.

*Eres fallera de primera,
sempre a punt per ajudar:
dona afable i fallera,
Conxa es deixa estimar.*

*Al casal sempre disposada
per tirar-nos una mà,
siga per donar espenta
i preparar una deliciosa fideuà.*

*Gràcies, Conxa, et diu la falla
per gaudir de la festa josefina,
que fallers grans i xicalla
et diuen amb veu molt fina
que, volguda santannera,
eres tu enguany...
fallera de solera.*

*a Conxa
Aleixandre*

De nou, com és habitual des de fa uns quants anys, ací estem per a contar-los les «vivències santanneres», que són totes aquelles coses que ens han passat als membres de la nostra comissió durant l'últim any.

Seguint el costum, començarem amb el final d'un any i el començament de l'altre. Després d'acomiar el 2017, donàrem la benvinguda al 2018, i amb ell als tres mesos més plens d'activitats falleres.

Amb el nou any, tinguérem la visita dels betlems per part de la Federació i dels Reis d'Orient. Va ser una vesprada plena d'il·lusió i emoció per als xiquets, tots ells ansiosos per veure els Reis i, evidentment, rebre els regals que els van portar. La vesprada del 5 de gener participàrem en la Cavalcada de Reis acompanyant a Ses Majestats en la visita per la nostra ciutat, fent les delícies dels més menuts que esperaven al Camí Reial el pas del seguici reial.

El mes de gener ens va passar molt ràpidament, moltes coses a fer en poc de temps. Finalitzaren

les presentacions de falla, es feren els últims retocs al llibret i a les disfresses de la cavalcada, i es van jugar les últimes partides dels jocs de taula.

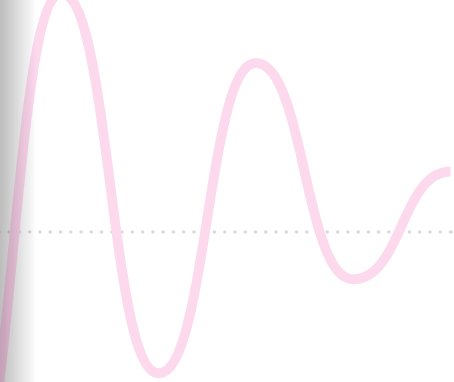
Quasi sense adonar-nos-en ja estàvem en febrer, el mes amb més condensació d'actes de tot l'any. Actes com el lliurament de premis de les activitats culturals i esportives, on aconseguírem diversos premis en dibuix i narrativa; la presentació del nostre llibret i el lliurament dels premis Santa Anna i Josep Mª Francés. De seguida vingueren quasi seguits tots els actes pròpiament fallers: la Nit d'Albades, la Crida, el Sopar de Germanor i la Cavalcada, on isquérem amb unes disfresses amb coreografia i carrossa molt lluidores i que agradaren molt a la gent, com es demostraria després en els premis. En acabar la cavalcada, les falles seguírem la festa amb el sopar organitzat per les falles de Sagunt a la plaça de la Moreria, amb música en directe i tots disfressats.

Al març començarem amb els actes santanners, com el tradicional Sopar del Ninot de la comissió masculina i el Sopar de Dones al casal, amb els quals donem inici a la Setmana Fallera, el berenar dels xiquets i moltes més coses. I

sense adonar-se'n, ja estàvem començant a preparar la *Plantà*, l'ornamentació del carrer i totes les coses necessàries per a poder viure *tranquils* i en festa la Setmana Fallera. Sense faltar, com és habitual, els típics nervis durant el trasllat de les peces i la *plantà* de les falles, encara que, també com sempre, tot va eixir bé i el 14 de matí la plaça de l'Algepsar estava perfecta i preparada per a rebre a tot aquell que vulguera visitar els nostres monuments i decoració.

“L'entrega dels Premis de Llibrets de la Generalitat, cites ja clàssiques per a la nostra comissió.”

També durant estos dies de *plantà* ens haguérem d'organitzar per acudir a diversos actes importants. Mentre uns estaven al carrer plantant i fent l'ornamentació, uns altres anaren a la recepció de les falles en la Diputació de València i altres a l'entrega dels Premis de Llibrets de la Generalitat, cites ja clàssiques per a la nostra comissió.

Una vegada plantades les falles i passats els jurats, ens dedicàrem plenament a gaudir de la festa i dels actes. I més encara el dia de l'entrega de premis, quan aconseguirem, després de molts anys, el segon premi de disfressa i el tercer de comparsa en la Cavalcada Fallera, cosa que ens va omplir d'alegria per als dies que venien. A les nits gaudírem dels balls a la Glorieta de «Viu les Falles», que cada any tenen millor acollida per tot el món. També nosaltres realitzàrem el tradicional ball de disfresses i els *playbacks* santanners.

El dia de Sant Josep seria el dia dels xiquets, amb els jocs, cucanyes tradicionals, l'actuació d'un mag per als menuts i els regalets dels infants al president i la fallera major, però per les inclemències meteorològiques només es van poder fer algunes activitats dins del casal. Per finalitzar, la *Cremà*, punt final de les Falles de 2018.

Una vegada cremades les falles, com que els fallers no parem, la primera cosa a fer per al nou exercici, com sempre, va ser la renovació de la Junta Executiva. Enguany, el nostre president, Pepe Gil, continuà en el càrrec i tan sols es van fer alguns retocs en l'Executiva. La part més positiva va ser l'important augment de

membres de la comissió, amb quasi 20 altes de nous fallers.

A finals d'abril, la gent jove tingué la idea de fer un sopar amb una excusa novedosa: la Fira d'Abril. I així, tots ens presentàrem al casal mudats amb indumentària sevillana per celebrar que allí estaven en festes i nosaltres no volíem ser menys. Va ser una nit molt divertida en què ens ho passàrem d'allò més bé.

Al mes de maig, vàrem assistir a la Mostra de Llibrets de Gandia, una cita ja habitual per eixes dates.

Com que, finalment,enguany no va eixir cap fallera per a ser la nostra màxima representant, i tampoc no n'isqué cap d'infantil, tant el comiat dels de l'any anterior com la Proclamació es varen retardar un poc i ja va ser al setembre i octubre quan els vam fer.

El 29 i 30 de setembre es celebraren els *playbacks* majors i infants, amb molta participació i assistència de gent com a públic.

I a partir del mes d'octubre... les presentacions de les falles, i també el Concurs de Paelles a Gilet, una bona jornada de convivència amb el nostre plat estrella com a protagonista.

Pocs dies després, el 27 d'octubre, a l'Auditori

Joaquín Rodrigo ferem la nostra presentació, on lliuràrem també el títol de «Saguntí de l'Any 2018» al Club Handbol Morvedre pel seu treball en aquest esport, amb l'ascens a la Divisió d'Honor A en haver aconseguit el campionat de la Divisió d'Honor B. Després, les Trobades Falleres a Faura, un dia on els tallers per als xiquets són els protagonistes; una nova edició del nostre Halloween santanner, enguany amb més participació que en anys anteriors i la novetat dels premis de disfresses, i a finals de novembre la nostra Setmana Cultural, de la qual donem més informació en un altre apartat d'aquest llibret.

I amb açò, i amb les diferents activitats setmanals com els jocs de taula i els esports, els concursos de narrativa i dibuix i altres activitats s'acabà el 2018 i entràvem en el 2019, any que ja estem vivint i del qual els contarem les nostres vivències en el pròxim llibret.

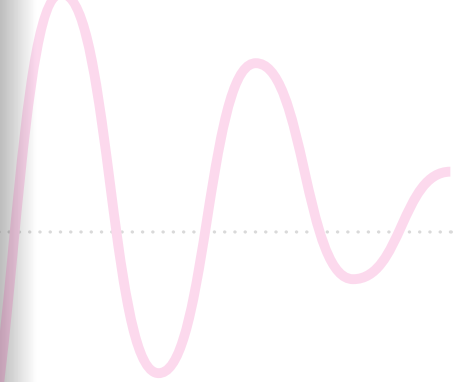
L'acte d'inauguració es realitzà el divendres dia 16 de novembre, presidit per el nostre president Pepe Gil i Pallares. Amb la presència del regidor de Cultura Jose Manuel Tarazona, el regidor d'esports Miguel Chover i el regidor de medi ambient Enric Ariño, a més de les falleres majors de Federació Junta Fallera de Sagunt Paula Marron e Ines Miret. En aquest acte, també es va fer oficial la V convocatòria dels nostres premis Santa Anna i Josep Mª Francés i Duato al contingut didàctic i cultural d'un llibret de falla a la Comunitat Valenciana i al Camp de Morvedre, respectivament.

Un any més, tenim el plaer de dirigir-nos a vosaltres per explicar-vos el que ha sigut la XXVI Setmana Cultural on enguany continuem amb el projecte de donar a

conèixer les diferents associacions que treballen a la nostra ciutat. Aquesta vegada l'exposició portava com a lema **“Les dones també juguen”**, ja que el que volguérem mostrar amb aquesta exposició es donar a conèixer la participació femenina en alguns dels esports on habitualment tenen més visibilitat i reconeixement els equips masculins. Mitjançant la exposició els visitants coneixqueren a les xiques on any rere any, lluiten per a portar el nom dels seus respectius equips fins a la victòria. Els col·laboradors que tinguérem enguany a la exposició son: Atlético Saguntino, CF Mare Nostrum,

“Donar a conèixer la participació femenina en alguns dels esports”

Club Balonmano Morvedre, Club Bàsquet Morvedre, Club Bàsquet Femení Port de Sagunt, Maria Pi, actual portera del Valencia CF Femení i Paula Sancho, actual sub-campiona mundial sub-20. L'exposició ens mostrava, fotografies, trofeus, equipatges i alguns altres elements més significatius de la seua història i carreres esportives.

Al llarg de la setmana també vam exposar els tres treballs seleccionats del XXIV Certamen Literari Infantil.

Es durant el cap de setmana quant es desenvoluparen els actes més nombrosos, com el XXIV Campionat de Bolot Ciutat de Sagunt, el campionat de parxís ienguany degut al malaurat temps no poguerem gaudir d'una excursió organitzada per Sagunt, per a conèixer millor la vida de Ursola, la celestina Saguntina, de la mà de Manolo Civera. Acte que es va tenir que suspendre per la pluja.

També els mes menuts varen poder gaudir d'un taller per a ells on realitzaren unes boles per a l'arbre de nadal molt xules, totes elles realitzades amb material reciclat.

Per últim, va ser el dijous 22 de novembre, quan tinguerem l'ocasió de donar a conèixer els esbossos dels monuments fallers que plantarem per a l'any 2019, de mà del nostre artista faller, Paco Marco. Tancaren l'acte, el lliurament de premis, al XXIV Certamen Literari Escolar, amb la participació de l'escola Cronista Chabret, i dels campionats de bolot i parxís per part del nostre president, on acudiren una representació de les xiques que competeixen als clubs abans nombrats, a més de Maria Pi, actual portera del Valencia CF Femení.

Només queda donar les gràcies a les associacions i entitats col·laboradores, i a totes les persones que fan possible la realització d'aquesta activitat any rere any.

També volem animar a la gent de Sagunt i comarca a col·laborar i participar en tots aquests actes. Fins l'any que vé!

1r premi del XXV Trofeu de Bolot:
Paco Garrido i Pedro Garrido

1r premi del Campionat de Parxís:
Maria Triguero i Manoli

1r premi del XXIV Certamen Literari Escolar en Valencià a **Romàn Gamón i Cadalás.**

Olaya Marco i Mico
Delegada de Setmana Cultural

III S E t m a n a

CULTURAL

2019

Certamen

LITERARI ESCOLAR
EN VALENCIÀ

2019

Com ja fa 25 anys els xiquets dels col·legis de la nostra ciutat col·laboren en el nostre Certamen que enguany portava per lema “Som super” al igual que la nostra falleta infantil i vam rebre moltes participacions. El jurat qualificador va decidir atorgar seleccionar els següents treballs:

Tercer Premi

Pel CEIP Cronista Chabret, el treball “El xiquet super” presentat per: Samuel de la Fuente Almarcha

Segon Premi

Pel CEIP Cronista Chabret, el treball “Ell té un superpoder” presentat per: Andrea Ripollès Larriba

Primer premi

Pel CEIP Cronista Chabret, el treball “Jo sóc un heroi en valors” presentat per: ROMÁN GAMÓN CADALÁS

JO SÓC UN HEROI EN VALORS

Jo sóc un heroi i em dic Román. Visc a Sagunt i tinc amics en un equip de SUPERHEROIS DELS VALORS.

Ei formen Fanman, Catman i Firman. Un dia varem anar al quartell general dels superherois i ens varen manar una missió de guanyar al Dr Jack Faustina del barri Sant ANNA. Era un guerrer molt cruel. Amb els seus ulls era capaç de destruir-ho tot. Un dia, a la plaça del barri es va trobar amb Román. Ell estava acostumat a jugar amb tots sense fer mal a res ni a ningú.

Els superherois i jo varem eixir ràpidament al barri de Santa Anna per a parar i guanyar al Dr Jack Faustina perquè estava destrossant totes les cases i tot el que veia pel poble. Varem arribar i li vàrem dir al Dr Jack Faustina que es podia unir a la nostra lliga de la JUSTÍCIA. No tens que fer mal a la gent. Tots tenim valors. Jo per exemple tinc un que és el respecte i tu segur que també tens algun. Acompanyaren tant al Dr Jack Faustina que varen descobrir que era una persona molt trista i amb molta desgana de fer coses.

Mai havia fet res bo.

Tot l'equip d'herois li varen ensenyar tot lo bonic que podia descobrir al barri. Era un barri molt bonic i amb molta alegria. La gent era molt bondadosa i generosa perquè aquells que no tenien on dormir, els oferien les seves cases. El xiquets també eren molt respectuosos perquè anaven al cole amb xiquets d'altres països i els ajudaven a entendre la llengua. També eren molt tolerants i mai es burlaven de ningú xiquet.

Et vas a unir amb nosaltres?. El Dr Jack Faustina li va dir:

-sí que m'agradaria ser part de la Super Lliga dels superherois dels valors. Em pots presentar als membres de la Lliga?.

- "I tant que sí" li vaig contestar jo.

-Este es Fanman. Este Catman i este Firman. El primer té el valor de l'amistat. Ell fa que tots siguem amics. Sempre és sincer i fa que tots es respecten.

Catman té el valor de l'unió. Amb ell ningú està sol mai i sempre acull a tot el que no té família. Comparteix tot el que té, per a ell tots són iguals i és molt generós.

Firman té el valor de la valentia. Mai té por a res i sempre soluciona tots els problemes amb un bon comportament. Defensa la naturalesa i els animals. Mai permet que ningú discutisca. Així que amb tu ja tenim un equip de valors per a protegir el món.

Jo tinc el valor de la comprensió per això he decidit que amb cooperació i ajuda dels dos, podria ensenyar-te que és millor controlar l'ira, pensar i reflexionar. Les males reaccions fan que estigués a soles i que mai pogués tindre res bo.

És així com tots es varen fer amics i com el Dr Jack Faustina va tindre el valor d'admirar a eixe equip que hi havia ajudat a veure tot lo bo que havia i que així podia ser ja feliç.

Conte contat conte acabat.

Román Gamón Cadellás col·legi Cronista Chabret 5^e

LA veu de Santa Anna

PREMIS SANTA ANNA I
JOSEP Mª FRANCÉS

2019

Enguany complirem 5 anys de la convocatòria dels premis Santa Anna i Josep Mª Francés. A poc a poc hem aconseguit que els nostres premis augmenten la participació any rere any, sense tindre cap plataforma de suport, tan sols amb el treball de la Comissió i de l'Equip de Cultura i Llibret. Per sort, en l'últim any també hem tingut el patrocini de Logia i Agrocamp.

“Els llibrets ja dediquen algunes pàgines al contingut infantil dirigit als més menuts”

L'objectiu de la creació dels premis podem dir que s'ha aconseguit: **els llibrets ja dediquen algunes pàgines al contingut infantil dirigit als més menuts**; especialment a la nostra comarca del Camp de Morvedre ja moltes comissions inclouen temàtica infantil als seus llibrets. A la resta de poblacions valencianes algunes poblacions com Alzira o Tavernes de la Valldigna ja realitzaven molt bons treballs, i esperem que continuen participant en els nostres premis.

En l'acte de presentació del llibret 2018 «Desitgem» realitzarem el lliurament de premis Santa Anna i Josep Mª Francés i Duato 2018. El premi Santa Anna va dirigit a comissions de fora de la comarca del Camp de Morvedre, i el de Josep Mª Francés a la nostra comarca. D'alguna manera hem motivat les comissions i cada vegada hi participen més treballs i comissions.

Aquesta vegada el jurat qualificador dels premis va valorar molt el contingut didàctic i la interacció amb el xiquet lector del llibret, de manera que nomenaren finalistes del **PREMI SANTA ANNA** els següents treballs:

«I LA MÀGIA ENS ENVOLTA CAP AL PAÍS DE MAI MÉS», de Marisa Grau, de la FALLA PORTAL DE VALLDIGNA de Tavernes de Valldigna.

I atorgaren el PREMI SANTA ANNA 2018 AL MILLOR CONTINGUT DIDÀCTIC I CULTURAL D'UN LLIBRET DE FALLA DE FORA DEL CAMP DE MORVEDRE al treball

«AMB LA LLENGUA FORA», de Josep Antoni Fluixà i Alba Fluixà, de la FALLA PLAÇA MALVA D'ALZIRA.

En el premi de la nostra comarca el treball finalista fou:

«La xiqueta protagonista», d'Enric Lluch, de la Falla El Mocador de Sagunt.

I atorgarem EL PREMI JMFD 2018 AL MILLOR CONTINGUT DIDÀCTIC I CULTURAL D'UN LLIBRET DE FALLA DEL CAMP DE MORVEDRE al treball

«Els menudets de la falla», d'Aurora Aleixandre, de la Falla Doctor Palos de Sagunt.

Des d'aquestes pàgines volem agrair la participació de totes les comissions que enguany feren arribar treballs de diferents poblacions com Cullera, Alzira, Torrent, Tavernes de la Valldigna, València, Gandia i, per descomptat, a les comissions de Sagunt.

Animem a les que encara no han participat a fer-ho en la propera convocatòria.

Moltíssimes gràcies a tots!

Delegació de Cultura i Llibret

ELs NOstres

ESTENDARDS

2019

Enguany, els nostres estendards es mereixien una restauració, conservant part dels seus brodats però donant-los un aire més modern, després d'haver patit diversos incidents i el pas del temps. Han quedat realment preciosos. Per això, volem explicar-vos el significat del nostre emblema, el nostre escut.

**“Són símbols
representatius de la
nostra ciutat”.**

El nostre escut està format per diversos elements que són símbols representatius de la nostra ciutat. El bou ibèric, l'escut i llança, la muralla del Castell, les flames, el Sol i el cel blau.

BOU IBÈRIC

És el bou ibèric una peça important, ja que presideix el museu de la ciutat; en el nostre escut, el bou està col·locat davant en un lloc privilegiat. El bou ibèric fou una gran troballa que va aparèixer en remoure terra d'un terreny i al llarg de molts anys fou símbol de l'antic Museu Arqueològic.

LA MURALLA DEL CASTELL

Apareix a l'escut una part de la muralla del Castell, muralla que voreja el cim de la muntanyeta del Castell com una corona. Fou una fortificació de l'època ibèrica, després romana i més tard es van ramificar a l'època musulmana.

L'ESCUT I LA LLANÇA

Estos elements van relacionats amb l'època romana, tan important a la nostra ciutat que deixaren empremtes i monuments com la Domus dels Peixos, la Via del Pòrtic, el

Circ Romà i el Teatre. Amb escut i la llança defensaren la nostra ciutat Saguntum dels invasors, ja que era molt desitjada pels diferents pobles. De la mateixa manera, els fallers defensem amb llança i escut la nostra festa fallera i les nostres tradicions.

LES FLAMES

Anníbal el cartaginés, amb el seu exèrcit, assetjà la ciutat i els saguntins abans de morir o de convertir-se en esclaus o rendir-se van botar foc a la ciutat i a tots els seus béns materials. Aquell acte heroic ha estat recordat per segles. Les flames del nostre escut ens recorden la història i, al mateix temps, són també part de la nostra festa fallera.

EL SOL I EL CEL

Símbol de la nostra terra valenciana, que gaudeix del clima tan agradable del sol i d'un cel blau preciós.

El Club Balonmano Morvedre es va fundar el 22 de juny de 2012 i és hereu dels històrics i guardonats Balonmano Sagunto, Astroc Sagunto, Balonmano Parc Sagunt i CB Mar Sagunt a l'última època. A través de diferents fases, ha format part de la vida de l'handbol femení local, autonòmic, nacional i europeu.

Després de la desaparició del CB Mar Sagunt, un grup de bojos de l'handbol va decidir agafar el testimoni que havien deixat els altres clubs, i no permeteren que un esport tan arrelat al nostre municipi es quedara sense representació femenina.

El camí de l'handbol femení al Camp de Morvedre no ha estat fàcil. Hem anat

aplicant una filosofia de resistència, estratègia i eficiència per aconseguir les màximes cotes esportives, personals i socials demostrant una gran determinació i convicció en el projecte. En la temporada 2017-2018 vam assolir el tan anhelat ascens a la màxima categoria de l'handbol femení quedant campiones invictes de la Lliga Regular a la Divisió d'Honor Plata i ascendint a la Lligueta d'Ascens, celebrada a la nostra ciutat i davant el nostre públic el passat mes de maig.

El nostre club és molt més que un equip de jugadores que militen en la Lliga Guerreras Iberdrola; entenem l'esport com una forma de vida i una comunitat formativa on desenvolupar no sols les habilitats físiques, tècniques i tàctiques, sinó també

les habilitats relacionades amb el grup i les RESPONSABILITATS SOCIALS.

Actualment, a banda de tenir l'equip sènior en la màxima categoria, comptem amb una estructura de base federada amb més de cent vint jugadores en totes les categories (alevins, cadets, juvenils i sèniors). És també molt destacable el paper que desenvolupa el club en l'esport escolar que l'Ajuntament de Sagunt promou amb centenars de xiquets i xiquetes que practiquen l'esport per excel·lència del municipi.

En definitiva, som el resultat de més de trenta anys d'handbol FEMENÍ militant en les màximes categories, el club que més vegades ha participat en la Copa d'Europa a escala nacional i amb el nostre planter

lluitant anualment pels llocs capdavaners de les competicions nacionals.

Tenim l'obstinació de continuar desenvolupant el nostre projecte, i no sols treballar per aconseguir més títols, sinó especialment per innovar en la gestió esportiva, en les fórmules de comunicació i en les fórmules per a integrar el nostre club dintre del teixit social i empresarial de la comarca.

LLibret Infantil

“SOM SUPER” 2019

“Inclou les instruccions del joc STOP BULLYING, perquè pugues ser, en el teu col·le, un superheroi o una superheroïna sense necessitat de poders màgics”

Comissió EXECUTIVA 2019

Infantil

Marina

Marc

Vicepresident 1r.	Adrià Belmonte i Marco
Vicepresident 2n.	Marcos Beltrán i Català
Vicepresidenta 3a	Ariadna Hernández i Díaz
Secretària	Alejandra López i Francés
Tresorer	Ulises Antonino i Nieto
Comptadora	M ^a José Beltrán i Catalá
Delegats	Rubén Belmonte i Marco Daniel Hernández i Díaz

vOcats 2019

Infantil

Diego Galarza i García
Issey Rozalén i Camacho
Ían Pérez i Báguena
Zoe Caballero i Lanzas

Diego de Haro i Mañas
Carola Máñez i Martínez
Vera Galarza i García
Loara Gómez i Fraga

Vega Ruiz i González
Pepe Gómez i Fraga
Marina Espuig i Miragall
Marc Pérez i Báguena

veus

DEL FUTUR

2019

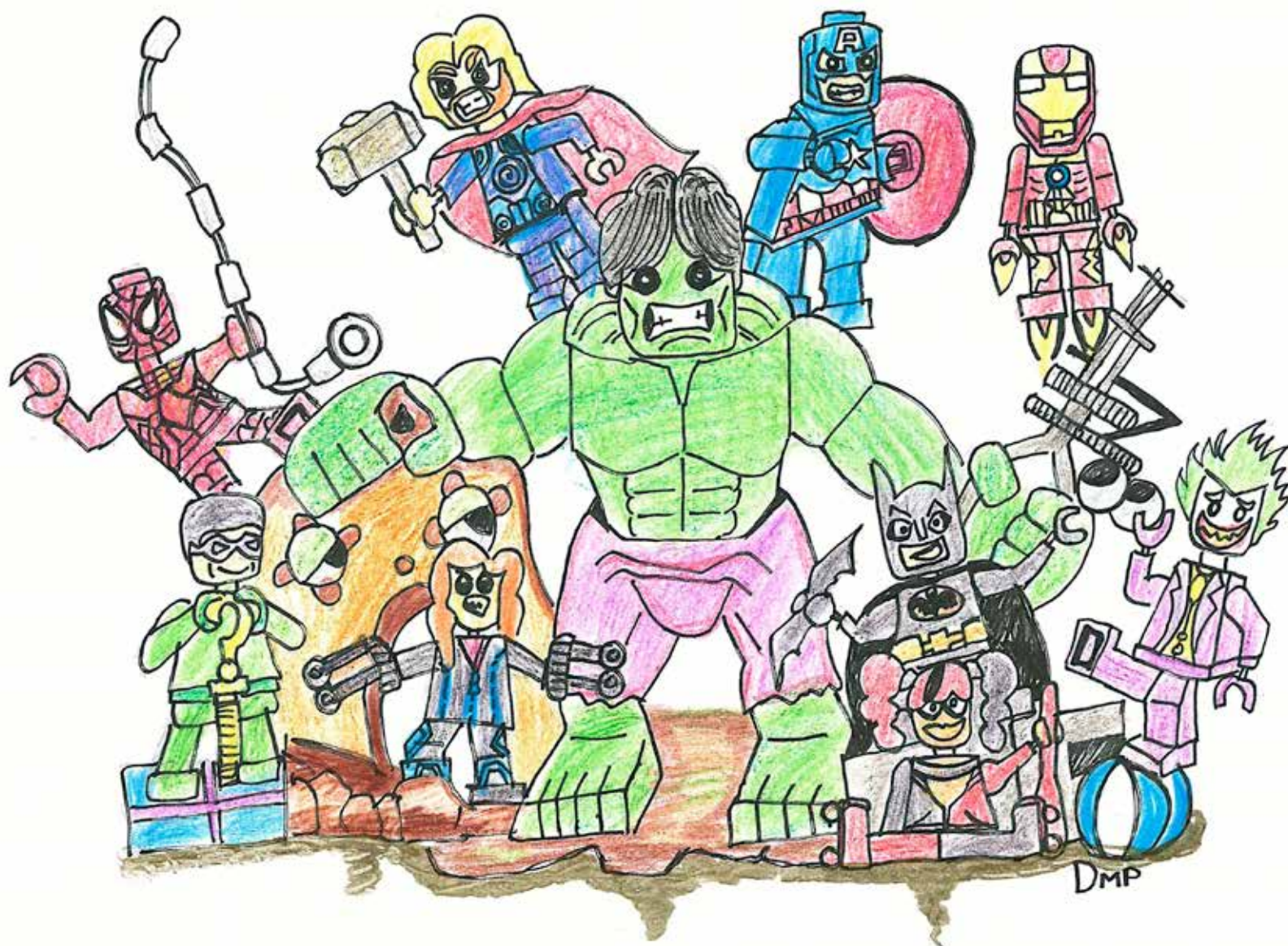

ESbós Infantil

FALLA

2019

EXplicació Infantil

FALLA

2019

VERSOS FALLA INFANTIL «SOM SÚPER»

COS CENTRAL

Porta per lema «Som Súper»
enguany nostra falleta infantil;
explica als xiquets que poden ser
especials, cadascú al seu estil.

HULK. Valor: Força

El Súper HULK el VALOR de la força representa,
que suporta amb els seus braços forts la ciutat.
Porta d'Almenara i Alt Forn junts fan espenta,
donant valors a la població de solidaritat i unitat.

Ací Hulk amb força vol ensenyar
als majors valors de convivència,
als menuts **no podem** exemple donar
solucionant-ho tot amb l'ús de la violència.

A col·legi Pinaeta va passar:
cabotada al mestre va pegar
¿esta és l'educació que volen
els pares violents hui ensenyar?

THOR: Justícia

CAPITÀ AMÈRICA: lluitador

ESCENA DE THOR I CAPITÀ AMÈRICA

Thor, déu del tro i la justícia,
patró de la llei i no-violència,
protector de fer el BÉ
amb martell defensa la llei.

El Capità Amèrica lluitador
contra la malícia del món,
ja siga Hitler el dictador
o qualsevol malèvol *garçon*.

ESCENA primera. WONDER WOMAN. Valor: Igualtat

Wonder Woman la guerrera,
lluitant per la igualtat,
vol ser hui la primera
que parle a la societat:
no volem guerra de sexes,
volem que homes i dones
siguen **súper iguals**.

Wonder Woman ensenya
a les xiquetes a somniar,
que poden i tenen traça,
de princeses no volen anar.
Dones fortes i dures seran,
grans professions realitzaran.
Deixem ja els prejudicis,
elles el món volen canviar.

El valor d'igualtat
llança Wonder Woman:
en este món de **diversitat**
per ser iguals caldrà canviar.

ESCENA segona I ENIGMA

Valor: Valentia

Amb honor i VALENTIA
lluitem hui contra **Enigma**,
que representa la vilania
i del mal fa el seu dogma.

Afrontar amb VALENTIA problemes
a l'escola i a la nostra societat,
denunciar aquells fets intolerables,
ensenyar valors d'amistat i solidaritat.

ESCENA TERCERA. SPIDERMAN. Valor: Protecció

Spiderman, amb la seua teranyina,
la ciutat vol protegir i envoltar,
que el patrimoni i la història saguntina
a la xicalla cal ensenyar a estimar.

Des de la mar fins al castell
Spiderman llançà la seua xarxa,
conservant tot monument vell
que volem idees posar en marxa.

Tots som hui testimoni
del seu deteriorament,
que cal protegir el patrimoni
industrial o històric igualment.

ESCENA QUARTA. IRONMAN ALT FORN

Homes i dones de ferro
alguns desitjarien hui ser,
però seria un gran erro
deixar de ser “sensibler”.

Cal ser valents i defensar
a tot indefens i dèbil,
i cal ensenyar a empatitzar:
no ens cal una societat estèril.

Escena BATMAN

Ser valents és ser SÚPER,
cal tenir bons valors i *feeling*,
defendre el company i no témer:
tots junts fem fora el BULLYING.

Uns destaquen en dibuix,
altres en mates i valencià,
alguns el col·le el porten fluix,
però junts en convivència
a classe tots fan un bon grup.

Història

Josep és, el xiquet més empollo i bonegó de la classe. Sempre trau les millors notes, encara que després és molt tímid amb els seus companys i companyes. A causa d'aquesta timidesa i a les seues excel·lents notes, hi ha gent que es burla d'ell. Un dia, el mató de la classe, el Ricard, li demana els deures per a copiar-se i Josep es nega (li ha costat molt esforç, no és just!) i, a partir d'aquell dia, Ricard comença a molestar diàriament a Josep, l'assetja. Josep mai diu res, li fa molta vergonya dir-li-ho als seus professors i professores, pensa que açò és de delators, però Ricard es porta molt malament amb ell, i va a classe cada dia amb por.

Arriba carnestoltes i els xiquets del col·legi es disfressen, molts d'ells dels seus superherois favorits. A primera vista, no se sap qui és cada company però formen un grup de superherois molt bonic: està Catwoman, Hulk, Spiderman, Wonder Woman, Harley Quinn i Thor. Tots i totes juguen amb la resta de companys i companyes al pati.

Un d'aquests superherois veu com Ricard assetja a Josep i li gasta una broma molt pesada i de molt mal gust. Aquest superheroi veu injust que

a Josep se li tracte malament, ningú és millor que ningú, i ho conta tot al Cap d'Estudis, el qual pren serioses mesures contra Ricard. Aquest company que ha contat la veritat, és el superheroi de Josep! Ha aconseguit parar el bullying que portava patint diversos mesos! La classe de Josep sospita de diversos companys i companyes, però no saben quin d'ells o elles és la persona que ha demostrat la seua valentia. Aquest gest, que tots i totes deviem fer si veiem a algú ser assetjat/a, es mereix un premi, un regal de la classe o una festa sorpresa. Però, qui dels 6 superherois ha sigut? Cal esbrinar-ho!

La festa de disfresses continua i ara és el vostre torn esbrinar que company ha aconseguit parar l'injust assetjament del pobre Josep. Què és el que va veure que li estava fent Ricard? I on va ser? Descobreix tota la veritat perquè mai més es torne a produir. **I recorda que, encara que no tingues poders màgics, tu també pots ser un superheroi o una superheroïna, derrotant amb la teua valentia qualsevol classe de bullying que observes en el teu col·legi.**

Superherois i superheroïnes

Catwoman (color negre)

Sigil·losa i esmunyedissa. Catwoman és la més enigmàtica de les alumnes de classe. Mai saps si ella està darrere de tu. És molt bona en Educació física, de fet, és capaç de saltar molt alt i molt lluny, com si es tractara d'una gata. Vés amb compte, perquè amb els seus grans ulls, tot ho veu, ella sabrà si et portes malament.

Hulk (color verd)

Aquest superheroi-alumne és... bé, una mica bèstia. Se li dona molt bé la Informàtica, però quan s'enfada, és capaç de posar-se verd de ràbia i bastonejar el teclat amb els seus grans punys. Encara que és molt brut, té gran cor i no suporta les injustícies, les quals defensarà amb tota la seua força.

Spiderman (color roig)

És el millor alumne de Biologia i Ciències Naturals, de fet, sempre que pugues (i no li veu la professora), es posa a jugar amb les aranyes del laboratori. Té com un sisé sentit i, amb només mirar-te, és capaç de desbrinar si algú no s'està portant ben amb tu (o al contrari). Sempre està teixint xarxes, ja siga per a caçar als dolents, o per a jugar al voleibol.

Wonder woman (color groc)

És la superheroïna més històrica, per tant, pregunta-li una data que la sabrà: és d'excel·lent en Història. Tots i totes envegem la seua llarga cabellera negra i, amb el seu escut i la seua espasa, com si fóra Juana d'Arc, derrotarà als alumnes mal educats/des diuen que té nuvi, i que ell també és un gran superheroi.

Harley Quinn (color blanc)

És eixelebrada o, millor dit, està una mica "tarumba". Els números son la seua vida, així que, òbviament, en mates és la millor. Es pot veure una mica estrany, que si una peça roja amb una altra blava, que si dues coletes... Però és molt divertida, sempre rient-se. Excepte quan veu que algú va de superior i assetja a la resta: açò ja no li fa tanta gràcia.

Thor (color blau)

Aquest alumne, en Tecnologia és tot una destrat i a martellades aconsegueix crear qualsevol cosa. És el primer que posa ordre quan la classe s'escarota. Un colp amb el seu martell i tothom callat. I d'aquesta forma, com si fóra un jutge, també és el primer a expressar sentència: no consentirà en el seu col·legi que cap alumne o alumna ho passe malament per culpa d'un altre/a.

Lloc

- La Biblioteca
- El Laboratori de Ciències
- El Gimnàs
- La Sala d'Audiovisuals
- La Sala d'Informàtica
- El Pati
- La Sala de Tecnologia
- La Sala de Dibuix
- Els lavabos

Broma pesada

- Pegar-li xiclets en el cabell
- Amagar-li la motxilla
- Menjar-se el seu esmorzar
- Posar-li un nou malnom
- Trencar-li el seu joguet nou
- Grafiti en la paret

Superheroi/Superheroïna

- Hulk
- Wonder woman
- Catwoman
- Thor
- Spiderman
- Harley Quinn

El tauler

El col·legi Santa Anna és molt gran, amb moltes aules i possibles escenaris on Ricard ha pogut gastar-li la broma pesada a Josep. On haurà sigut? Hi ha diverses possibilitats:

- La Biblioteca
- El Laboratori de Ciències
- El Gimnàs
- La Sala d'Audiovisuals
- La Sala d'Informàtica
- El pati
- La Sala de Tecnologia
- La Sala de Dibuix
- Els lavabos

Què li va fer Ricard? Els rumors s'han estés però, com cada persona diu una cosa, no se sap molt bé. Es barreja entre aquestes bromes de mal gust:

- Pegar-li xiclets en el cabell
- Amagar-li la motxilla
- Menjar-se el seu esmorzar
- Posar-li un nou malnom
- Trencar-li el seu joguet nou
- Grafiti en la paret

L'equip de recerca ha començat a resoldre el cas.

Instruccions

Repartiment i Inici del joc

El primer que s'ha de fer és situar cada fitxa en la casella del seu propi color. Cada jugador i jugadora escull quin superheroi o una superheroïna vol ser, triant el color que li representa.

A continuació, es barrejaran les cartes ordenades en tres munts: bromes pesades, superherois i superheroïnes i llocs. Una mà innocent triarà una de cada munt, i sense mirar-les, les posarà de cap per avall en la zona blanca del tauler, l'escala central. Aquestes tres cartes són les que heu d'esbrinar. Què li va fer Ricard a Josep, on i quin superheroi o superheroïna ha aconseguit parar el bullying. TINGUES ULL: potser has sigut tu qui ha parat el bullying!

La resta de cartes s'ajunta en un únic munt, es tornen a barrejar, i una per una es va repartint entre tots els participants. No importa que algú tinga més targetes que els altres. Cada persona li les guarda després de mirar-les, i no deixes que ningú te les mire! Ratlla en la targeta de sospites aquelles targetes que t'hagen tocat.

Cada jugador i jugadora llança el dau, i la persona que primer obtinga un 6 és la que comença a jugar, i l'ordre serà el de les agulles del rellotge. Quan una persona llança el dau, mou tantes caselles com el nombre del dau indique, mai en diagonal, només es pot moure cap a davant, cap a darrere, a esquerra o a dreta. L'objectiu és entrar en una sala, sempre per les entrades (les portes). En un tiratge no pots canviar d'adreça (anar una casella cap a davant i una altra cap a darrere, o esquerra per a després anar a dreta) ni ocupar un lloc que ja estiga ocupat per un superheroi. Si l'entrada d'una sala està bloquejada per una fitxa, hauràs d'entrar per una altra porta.

Formular sospites

Quan arribes a una sala (encara que et sobren punts del tiratge), el primer que has de formular és una SOSPITA. Aqueixa sospita consisteix a dir què tres cartes que creus que van ser amagades, sent la del lloc, la sala on acabes d'entrar. Per exemple, arribes al Laboratori i formules aquesta sospita: Crec que Ricard li va amagar la motxilla a Josep, en el Laboratori,

i qui ho va descobrir va ser Wonder woman. En el mateix sentit de les agulles del rellotge, un jugador o jugadora haurà de demostrar que la sospita és incorrecta. Com? Si té una targeta de les nomenades (en l'exemple, té la targeta de Wonder woman), haurà d'ensenyar-te-les en secret. I ací és quan ve una xicoteta trampa: si tens 2 o 3 cartes de les nomenades en la sospita, no fa falta que li ensenyis totes, només estàs obligat/da ensenyar-li 1 d'elles.

Si un jugador o jugadora t'ha ensenyat en secret una carta, la sospita es declara falsa, i passa el torn de tirar al següent participant.

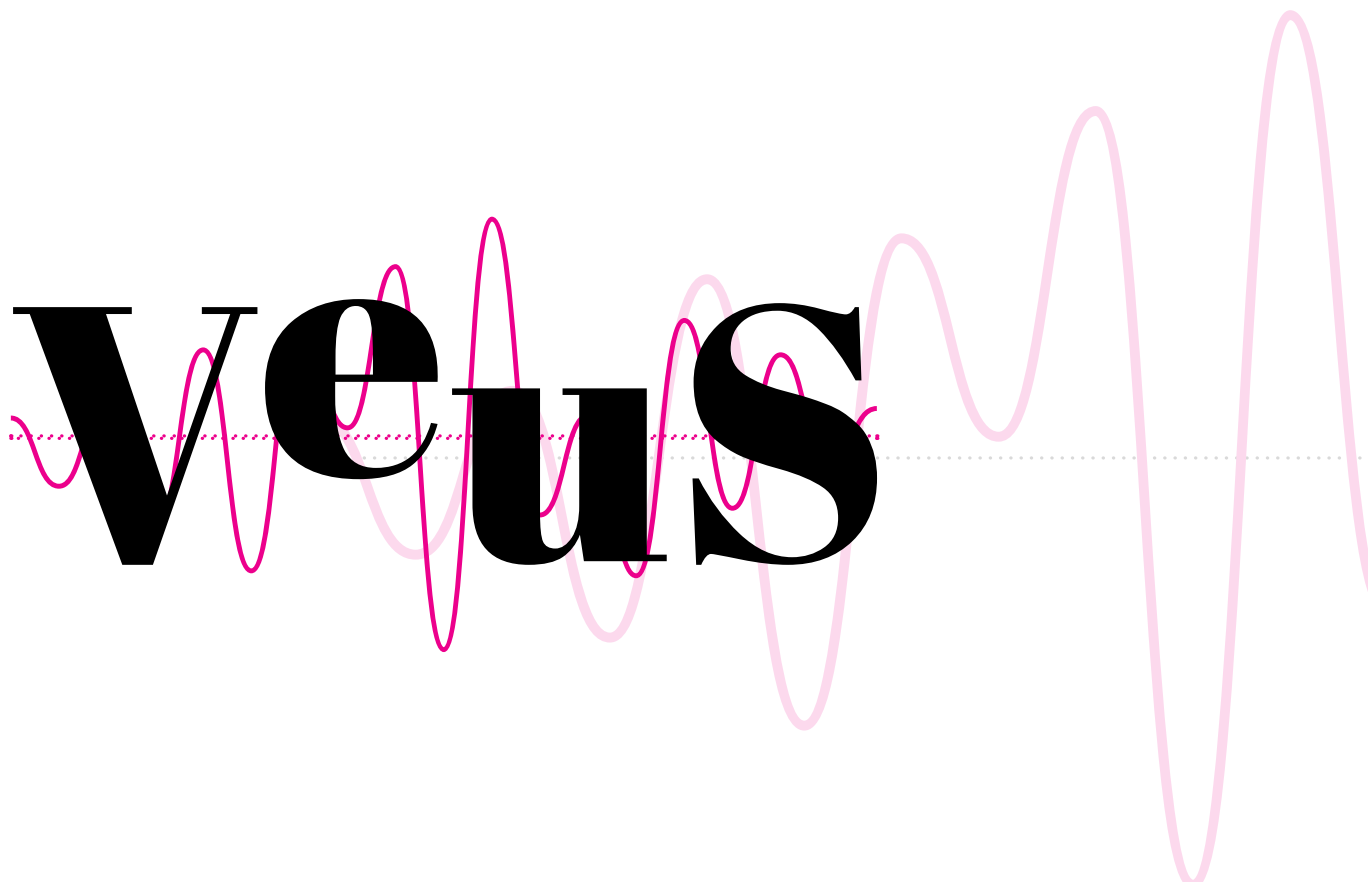
Una cosa molt important a l'hora de formular una sospita. Si, per exemple, diem que Ricard li va amagar la motxilla a Josep, en el Laboratori i qui ho va descobrir va ser Wonder woman, el jugador o jugadora la fitxa de la qual siga el color de Wonder woman (en aquest cas, el groc), haurà de situar la seua fitxa en el laboratori. Quan li arribi el torn de tirar, començarà a moure la seua fitxa des del laboratori, no des de la casella o des de la sala on estava abans.

Passadissos

Les sales dels cantons del tauler tenen un passadís per a passar a la sala del costat oposat. Si és el teu torn, estàs en la Sala d'Audiovisuals i vols passar a la Biblioteca, no fa falta que tires el dau, pots utilitzar el teu torn per a accedir directament a la biblioteca, usant el passadís. A més, podràs formular una sospita.

Descobriment

Formular un descobriment és com fer una sospita però ja no fa falta que estigues en aquest lloc, potser des de qualsevol sala (no des d'una casella normal). El descobriment és una sospita definitiva, estàs volent dir que saps que tres cartes s'amaguen. Per exemple. Sé que Ricard li va posar un nou malnom a Josep, que ho va fer als lavabos i que va ser Thor qui ho va descobrir. Després de llançar el descobriment, devem de (sense que ningú ho veja), revisar les tres targetes que estaven guardades. Si el descobriment és correcte, GUANYES LA PARTIDA. En cas que hages fallat en alguna de les targetes, has perdut, però hauràs de seguir en la partida perquè deuràs mostrar les teues targetes quan es llancen sospites.

veus

Enguanys el nostre llibret portarà per lema VEUS, la veu com vehicle de comunicació, i com tot medi de comunicació, transmet inquietuds i sentiments, mou a la gent per manifestar-se, és transcrita de vegades al paper perquè quede constància, s'escolta, s'emmudeix, evoluciona, transcendeix.

L'equip de llibret de la Falla Santa Anna de Sagunt està compost íntegrament per dones. És el llibret en sí mateix, la nostra propia veu. I com totes som dones, des d'ací donarem veu a les dones. Companyes que han canviat el món o que volen canviar-lo amb les seues veus, perquè encara queda molt per dir i per canviar. Perquè tots els objectius, desafortunadament, no s'han aconseguit, perquè diàriament continuem veient les injustícies en qualsevol àmbit de la vida, i massa dones callades a la força. Perquè tots i totes som part d'eixes veus, i perquè deixant-la eixir podem començar a lluitar pel que és just, pel que sempre ens hem merescut: respecte i igualtat.

A aquesta part literària podreu trobar col·laboracions de persones que amb les seues veus escrites al llibret ens ensenyen com les veus de dones han deixat empremta en la nostra societat.

Empremtes a la música amb grans compositores o veus que canten en valencià o al feminisme.

També llegirem dins d'aquestes lletres, les veus de les dones a la història i la literatura, veus de dona com la d'Úrsula una dona del segle XV o veus de dones que van viure la Guerra Civil i les seues conseqüències. La història ens ha deixat grans dones com la benvolguda filòsofa Hipàtia però que malauradament el seu final tràgic ens recorda hui altres assassinats de dones.

A la literatura valenciana cal recordar dones com Isabel de Villena la primera escriptora en valencià. Moltes dones han alçat la veu per defensar els nostres drets polítics, com quan es va reconèixer el dret de vot gràcies a la lluita de Clara Campoamor a la II República.

Veus que han recopilat la història a través dels seus arxius com el treball dels cronistes i les cronistes, veus lluminoses que també a la religió revolucionaren d'alguna manera els estaments establerts, com la Mare Teresa de Calcuta amb les seues idees.

Les veus que hem escoltat a la ràdio amb l'època de les radionovelles o actualment a les emissores actuals i veus

polítics que llancen constantment nous missatges.

Veus que no poden quedar callades com les veus a la festa de les Falles, la veu de la Fallera Major que cada dia té major importància i que en els pocs discursos on podem escoltar la seua veu llancen missatges a la societat per ser més justa i igualitària.

Veus que no poden quedar silenciades, les dones no podem estar callades amb els successos que últimament estem patint a la nostra societat, casos com el de Laura Luelmo, la Manada, Diana Quer i altres anònimes que cada any augmenten la llista negra d'assassinats.

A totes eixes veus silenciades va dedicat aquest llibret **NI UNA MÉS! VOLEM SER LLIURES!**

En conclusió, els articles del llibret recullen veus escrites que ens conten vivències de dones, història viva amb les lletres com vehicle de comunicació deixen empremta en el llibret d'enguanys VEUS.

Veus? Segur que serà interessant llegir-me ... No deixes que aquestes VEUS estiguen en silenci...

A LLEGIR!!

veus

a la música

ÒSCAR PÉREZ i SILVESTRE

Filòleg del Gabinet d'ús i Promoció del Valencià Ajuntament de Sagunt.

Investigador de la literatura i la història social de la llengua.

**“D’unes veus no
previstes, encara?
Les dones en la música”**

Les persones tenim tendència a adjectivar les coses o els fets pels quals sentim un valor secundari, possiblement perquè no les estimem amb normalitat, és a dir, per baixa autoestima col·lectiva: orxata valenciana, paella valenciana, literatura de dones, música feta per dones... Si ho mirem bé, això no passa amb tot allò que considerem *canònic*, és a dir, que transcorre en l'àrea d'influència de l'androcentrisme social. Els hòmens fan de tot, i si alguna cosa no la fan és perquè no els correspon per tradició o hi ha algú *altre* que ja ho fa. El cas és que aquell *altre* és invisibilitzat, perquè la norma (no escrita, però sí interioritzada a còpia d'anys i panys) dóna per sabut que els hòmens fan de tot, encara que no ho facen tot.

En la producció artística s'esdevé quelcom de semblant: donem per suposat que hi ha poques dones en algunes disciplines i, per tant, ocuparan una posició subalterna, com un afegit o apèndix ocultable o extirpable si convé. Més invisibilització gràcies al prejudici, que sol tindre una forta base d'ignorància i/o d'anestesiament. Potser allò que no coneixem, simplement no existeix. *No news, good news*. I a viure tranquils.

“La història ha reservat esments a les anomenades dames de la cançó”

Què passa quan la dona deixa de ser musa —objecte de la representació dels hòmens— i esdevé artista, és a dir, creadora d'altres representacions?

Pel que fa a la música, la història ha reservat esments a les anomenades *dames de la cançó*, algunes qualificades de *femmes fatales*, però n'hi ha molt més i no fa falta rascar massa per trobar-les. No cal obrir debat sobre això; deixarem només consignat que la visibilitat, en aquest cas, no depén tan sols de la qualitat i dels gustos personals. És important, però no ho explica tot. En la matèria que ens ocupa intervenen altres factors ancestrals, que arrosseguem com els dits garranxets dels peus, un tant inútils i que acabarem perdent si tot va com hauria d'anar, però evolucionar sembla que costa massa.

La periodista Carla González Collantes publicava pel gener de 2016 un article en la revista valenciana *Saó* titulat «Que no hi ha dones en la música valenciana?», en el qual responia aquesta pregunta inicial: «Depén — diu—, en part, de com veiem el got: mig buit o mig ple. Jo, que sóc optimista de mena, el veig mig ple. I també veig, pertot arreu, dones que fan música. Sense pensar-hi gaire, de seguida em vénen al cap uns quants noms femenins que habiten l'escena musical actual, com a solistes, com a líders de grups o com a membres d'aquests: Mara Aranda, Eva Dénia, Clara Andrés, El Diluvi, Sis Veus per al Poeta, Candela Roots, Júlia, Inèrcia, Pellikana, Xalug, Els Ximpls, Musicants, Komfusió, Barbaritats, Pupil·les Dilatives, Mireia Vives o Herba Negra [o les nostres Eva Gómez i Laura Miñarro, hi afegim]. També hi havia dones en formacions ben diverses que actualment han baixat dels escenaris, però que ens han deixat un grapat de cançons i bons records de molts concerts: Orxata Sound System, Rapsodes, Al Tall, Soul Atac, Agraviats, Carraixet, Skaparàpid o Arròs Caldós. Tot i que no exclusivament, l'instrument que més fan servir les dones que integren aquesta llista —que en cap cas pretén ser exhaustiva— és la veu. La normalitat seria que hi haguera no només cantants, sinó també guitarristes, baixistes, teclistes... a dojo. I que fóra un grup de dones el que acompanya instrumentalment les i els cantants. Ara bé, no podem dir que no hi haja dones que fan música ni tampoc que aquestes siguen invisibles. Així doncs, més que preguntar-me per què entre els solistes

i grups hi ha més homes que dones, jo preferisc incidir (i insistir) en l'aportació que fan les dones al moment dolç —ben dolç— que viu la música valenciana».

Passeu-me aquesta extensa citació de Carla González, però és que valia molt la pena. No sols en els escenaris hi ha dones que contribueixen a fer de la música en valencià el que és. Dins de la indústria musical hi ha noms com Carme Laguarda (MésdeMil, ara tancat) o Annabel Nadal (Suport Produccions). Igualment, també ha estat una altra dona, la periodista Amàlia Garrigós, qui més ha bregat per difondre en casa pròpia la música valenciana des de la ràdio pública (Ràdio 9 abans, i ara en À Punt Mèdia amb el programa «Territori

sonor»). En la nostra televisió, els programes «L'estudi» i «À Punt directe» serveixen d'aparadors de la música nostrada sense discriminacions, i les ambientacions musicals dels reportatges en noticiaris o de documentals tornen a sonar en valencià. A més a més, en el concurs de cultura general «Atrapa'm si pots» que presenta Eugeni Alemany de dilluns a divendres solen aparèixer

“Diu que resulta evident la invisibilitat de la dona també als escenaris valencians”

preguntes sobre el tema i sense prejudicis, i encara en «Valentes» ens

recuperen noms com la castellanenca Matilde Salvador, l'única compositora que estrenà una òpera. Hem avançat, sense dubte, i que aguanten molts anys així.

Des d'una altra òptica, la professora de música Laura Capsir, membre del grup de treball «Las mujeres en los contenidos de la ESO», en canvi, veia el got mig buit en un estudi que va fer el 2015 amb el seu alumnat sobre la presència

i la representativitat de les dones en els cartells de 68 festivals valencians de música moderna: ella diu que resulta evident la invisibilitat de la dona també als escenaris valencians. Si anem a les xifres, dels 3.073 artistes programats aquell any, només 294 n'eren dones, un 9,08 % del total. De fet, ens diu Laura que hi havia festivals que no inclogueren cap dona (Valencia Winter, Surforama, Espiga Rock, Meruts, Festfolk, Festiniu, Caparra Rock i Alonis Sona), però també hi ha alternatives a eixe 0 % en dos festivals centrats en la creació femenina, com ShestheFest (64,52

%) o el Tremenda Fest (85,71 %), que augmentaven la mitjana de presència de les dones en la taula general.

De les dones que actuaren en aquells 68 festivals, quasi un 48,5 % tenien un rol relacionat amb la veu i s'autodenominen cantants, vocalistes o cors; d'elles, un 10,9 % a més toca la guitarra. És destacable el nombre de xiques discjòqueis, un 16,8 %. El 4,95 % de les dones són baixistes, i tan sols un 3,96 % són bateristes. Si parlem de les funcions de composició, el percentatge baixa fins a un 2,97 %. El que sí que es constata és que les dones són presents en grups de tots els estils.

La musicòloga Lucy Green ja havia observat en 1997 (*Music, Gender and Education*) aquesta distribució de rols. Green justifica que quan la dona exerceix el rol de cantant referma els estereotips patriarcals de la feminitat, ja que la veu sorgeix del cos i el cos és part de la natura. Segons explica, en el patriarcat la dona es relaciona amb la natura i el cos, mentre que l'home està lligat al saber i a la ment, que inclou activitats com la composició o el maneig de la tecnologia i dels instruments. Hi podeu estar d'acord o no, però reflexionem-ho.

“La joventut està consumint música que en un 91% està creada, aparentment, per només una part de la societat, els hòmens”

La conseqüència més directa i evident d'aquest panorama als escenaris dels circuits moderns és que la joventut està consumint música que en un 91 % està creada, aparentment, per només una part de la societat, els hòmens, amb les implicacions que això comporta: a través de l'art i de la música s'expressen les visions del món, les experiències vitals més profundes i, en aquest cas, la perspectiva des de l'òptica femenina queda exclosa o reduïda. Bé està ser-ne conscients.

Si busquem les causes que ens porten

a aquesta situació, hem d'esmentar l'interessant treball doctoral d'Ana López-Navajas: *Las mujeres que nos faltan* (Universitat de València, 2016). En aquesta investigació, en què l'autora analitza la presència de personatges femenins en els llibres de text, trobem que en l'assignatura de música només un 10,9 % dels personatges que hi apareixen són femenins. És una xifra molt semblant a la presència en els festivals. Pel que fa al rol de cadascuna d'aquestes dones, un 48 % dels personatges femenins dels llibres de text són cantants, proporció molt similar també a la dels festivals estudiats per Laura Capsir.

Actualment, el currículum educatiu i els materials que se'n generen contribueixen a perpetuar les desigualtats de gènere en la música, ja que és el primer que les exclou i les invisibilitza, mitjançant l'ocultació de la participació de les

dones en la música al llarg de tota la història. Això implica deixar les xiques, les dones, sense models en qui inspirar-se i amagar a tota la població una llarga tradició de contribució femenina, fet que empobreix la cultura musical. Al mateix temps, es crea una falsa percepció col·lectiva que «no hi ha dones en la música» o que n'hi ha poques. Sembla que siguen unes veus no previstes..., encara.

“Han de revisar els currículums per incloure les aportacions de les dones i traspasar estereotips de gènere”

Totes aquestes mancances es veuen agreujades per les publicitats infantils dels mitjans de comunicació, que reforcen les teories de Green: un

factor més que reproduceix els estereotips patriarcals de la feminitat en el sentit dels rols musicals. Tinguem presents les imatges amb què ens atabalen per Nadal per la tele o en els catàlegs de joguets, en els quals trobem xiquets tocant la guitarra o la bateria i xiquetes cantant.

Les administracions educatives, per tant, han de revisar els currículums per incloure les aportacions de les dones i traspasar estereotips de gènere. A més, han de reflexionar al voltant dels sistemes d'actualització i reciclatge del

professorat per tal d'assegurar que tot el personal docent en actiu conega els referents femenins de les respectives especialitats i els incorporen al dia a dia de l'aula i no donar continuïtat a l'estafa cultural que representa una història de la música (així com en la resta de disciplines artístiques, científiques, etc., etc.) sense les aportacions de les dones. Si fem una reflexió més profunda encara, hem de traslladar aquestes exigències no només a l'àmbit de l'educació general —importantíssima, per on passa tota la població—, sinó que hem d'aplicar les mateixes pràctiques a escoles, universitats i conservatoris on es formen professionals i docents de la música.

Caldrà també que les mateixes autoritats educatives fomenten la creació de materials i recursos que tinguen en compte aquesta perspectiva de gènere amb la integració de les dones i de la música creada per elles, com ara el llibre de text *Musicalies* (Ed. Bromera, 2012), nascut a la llum del projecte d'Ana López-Navajas.

Finalment, l'estudi de Laura Capsir i del seu equip sobre els festivals recull dades sobre qui patrocina i col·labora en cadascun d'ells. Pel que fa a institucions públiques, hi ha 29 ajuntaments, diputacions provincials, Generalitat Valenciana, les Corts Valencianes, Culturarts, Palau de la Música, Universitat Jaume I, Universitat d'Alacant, UNED de Dénia, Radio3, RTVE, les marques turístiques Comunitat Valenciana, Benicàssim o Castellón Spain, entre d'altres. La lectura que podem fer d'aquesta última

dada és que els diners públics aportats per dones i hòmens de tota la societat estan al darrere d'aquests festivals, en els quals hui les dones són prou invisibles. Precisament, les institucions tenen la potestat i el deure de posar les condicions per tal que aquests esdeveniments siguen més participatius i equitatius en les seues programacions. Que donen oportunitats de produir-se tant a hòmens com a dones. L'administració sempre ha de ser un model de compliment de les lleis, i, en aquest cas, s'està vulnerant l'article 26 de la Llei Orgànica 3/2007 per a la igualtat efectiva, la qual estableix que «han de vetlar per fer efectiu el principi d'igualtat de tracte i d'oportunitats entre dones i hòmens en tot el que estiga relacionat amb la creació i la producció artística i intel·lectual i amb la seua difusió. Els diferents organismes, agències, ens i altres estructures de les administracions públiques que de manera directa o indirecta configuren el sistema de gestió cultural han de dur a terme les actuacions següents: [...] Promoure la presència equilibrada de dones i homes en l'oferta artística i cultural pública».

“Crear programes que impulsen els referents femenins en àmbits més propers”

Cal, doncs, crear programes que impulsen els referents femenins en àmbits més propers, com ara els festivals dels nuclis rurals, als centres educatius, o amb quotes i accions en programes específics com el Sona la Dipu, planter de molts grups valencians. Ara bé, tampoc

hem de caure en l'error de programar grups amb dones o de dones a banda, separats, als escenaris secundaris, en un «Dia de...» o coses semblants, sinó integrades de forma normalitzada en els cartells i programacions. En el lloc que mereixen. Només així obrirem la porta cap a la visibilització i el reconeixement, primer, i la igualtat real i efectiva, després, també en el món de la música. Com sempre dic, normalitzar des de la normalitat.

Sembla que la identitat de gènere es clou en una oposició binària, que a més resulta excloent. El pensament feminista critica que la construcció social i cultural del gènere atorgue als hòmens la categoria de l'U —la principal, la mesura de totes les coses— i a les dones la de l'Altre. D'acord amb aquest esquema, els hòmens són el centre, mentre que les dones es queden als marges. I viure als marges vol dir ser marginal, és a dir, secundari, accessori, subaltern. Fóra bo trencar l'oposició home/dona i negar-nos a acceptar que hi haja una manera masculina o femenina de fer cançons, d'escriure... En definitiva, de viure. Segle XXI, no ho oblidem.

veus

a la música

MÓNICA NAVARRO i REDONDO

Músic, professora de flauta i banda al Conservatori Joaquín Rodrigo de Sagunt.

Presidenta de la Lira Saguntina (2006-2010).

Premi «8 de Març» (2009) de l'Ajuntament de Sagunt.

“Veus musicals. Les dones en la música”

En la meua època com a presidenta de la Lira Saguntina (2006-2010), molts foren els moments que vaig compartir amb vosaltres, experiències viscudes al vostre casal, sempre amb molta estima recíproca. Tinc bons records de la vostra falla i dels vostres fallers i falleres.

Ens sorprén que hi haja hagut moltes dones importants en el camp de la música, tenint en compte totes les discriminacions que hem patit. Antigament, al Neolític, les dones tocaven un tipus de flauta, i les primeres cançons de bressol eren cantades per aquestes dones. Entre 1098 i 1136 trobem santa Hildegand van Bingen, primera dona de la qual es conserva música escrita, concretament música gregoriana.

“En el Conservatori Professional Joaquín Rodrigo de Sagunt som 9 professors de diverses especialitats i 12 professors, més del 50 %; per tant, no anem malament. En aquest conservatori s’han format dos cantants: Marta Estal i Lourdes Trujillo (veu del grup Arcana).

També va escriure seixanta cançons i una òpera. Més tard, la germana de W. A. Mozart, Nanel Mozart, tocava el piano, però va haver de renunciar a la música als 18 anys perquè havia de casar-se. Tant Fanny Mendelssohn (1808-1847) com Clara Schumann (1819-1896), també hagueren de renunciar a la seua dedicació musical per tindre cura d'una família. Isabel Colbrán Rossini (1785-1845) era la dona de Rossini. Va escriure obres que se sospita que foren inspiració de l'autor, perquè les escrigué abans de conèixer al compositor. Trobem que segons l'època i la societat que han viscut aquestes dones, el seu paper ha estat condicionat.

Prou més endavant en el temps ocupa un lloc d'honor Matilde Salvador (Castelló de la Plana, 1918-2007), gran referent cultural. Va ser la primera dona que estrenà una òpera al Liceu de Barcelona. Va compondre tot tipus de música: piano, vocal i coral, música de cambra i instrumental, orquestra, banda, òpera... Ha sigut distingida amb mols premis, carrers, etc. A més de compositora, també destacà com a pintora de vidre i mestra.

No vull deixar d'anomenar en aquest escrit a Victoria Kamhi, esposa inseparable del nostre Joaquín Rodrigo, amb la qual he compartit moments de la meua vida. Vaig tindre una gran amistat amb la família Rodrigo, gràcies

al meu amic Vicent Vayá. L'any 1981 ens presentà; jo tenia 9 anys. Amb motiu del concert de Sta. Cecília d'aquest any, la Lira interpretà el Concierto de Aranjuez. Des d'aquell moment i fins a la seua mort, vaig tindre contacte telefònic, per carta i també alguna visita, sempre amb les portes obertes, a sa casa, en aquell carrer del General Yagüe de Madrid. Victoria era pianista i escriptora, però abandonà la carrera per dedicar-se al nostre compositor. Ella preparava els temes de les seues composicions i realitzava versions de quasi totes les cançons del seu home.

“A la nostra comunitat tenim un gran nombre de dones dedicades a la música”

A la nostra comunitat tenim un gran nombre de dones dedicades a la música, com a solistes de veu, instrumentistes o com a membres de grups, tant en la música clàssica com en el pop, jazz... Per sort, cada vegada més dones fem música a València i, com no, en valencià.

En les bandes de música de Sagunt trobem una alta participació de dones músiques en actiu dins de la formació de la banda. Tant en la Lira Saguntina com en la Unión Musical Portaña toquem dones d'edats diverses, totes amb la

finalitat comuna de gaudir de bones estones en els assajos i en les diverses actuacions: concerts, cercaviles, etc. En som al voltant d'un 40 % en les dos bandes.

En el Conservatori Professional Joaquín Rodrigo de Sagunt som 9 professores de diverses especialitats i 12 professors, més del 50 %; per tant, no anem malament. En aquest conservatori s'han format dos cantants: Marta Estal i Lourdes Trujillo (veu del grup Arcana), amb dos estils molt diferents. Les dos ja es dediquen professionalment al cant. A Lourdes li tinc una gran estima, perquè començà els seus estudis a la Lira Saguntina i tenim uns llaços d'amistat molt entranyables.

Avui en dia costa molt veure dones liderant grups de música, dirigint orquestres i bandes o presidint societats musicals (com va ser el meu cas), amb cultures socials molt arrelades i presidides per homes. Ens queda un llarg camí per recórrer, però tot això, amb una mica de música per acompanyar (preferiblement feta i interpretada per dones), ens donarà un altre sentit a la vida.

veus

a la música

EVA Mª MARCO i RARO
Delegada de llibret i veu santannera

*“Veus equivocades.
Les cançons
masclistes.”*

La veu que sona juntament amb la música és un gran vehicle de comunicació a més les lletres de les cançons més populars són repetides constantment per això ...

És increïble que en hui continuen elegint lletres tan masclistes per fer música que a més a més s'escolten a totes les xarxes i per tota classe de gent.

Reggaeton, pop, rock.... música de qualsevol estil i de qualsevol època contenen frases masclistes en les seues lletres.

De les més actuals crec que les cançons de MALUMA són les més polèmiques i les que tenen major contingut masclista. Aquest cantant natural de Colòmbia recull un èxit darrere altre amb cançons que molts fans ballen però amb les quals no compateixen missatge.

Aquesta actitud masclista sorprèn la societat actual que lluita contra la violència, el masclisme i la discriminació de la dona.

A més de les lletres masclistes la utilització de la dona com objecte sexual, és més que evident però la Hipersexualització dels videoclips i l'exposició de la virtuositat masclista arriben a límits que ofenen la imatge de les dones.

Maluma a la promoció del seu treball "cuatro babys" es va fotografiar al llit rodejat de 7 senyoretes vestides amb roba interior amb actitud afectuosa amb ell.

Era necessària aquesta exhibició de "mascle dominant" hui en dia? I set dones ... De veritat. ...

"Les fans el van acusar de fer apologia de la violència contra les dones"

Aquesta cançó i el seu videoclip va ser considerat tan ofensiu i denigrat per les dones que va replegar 45.000 firmes a Change.org. Les fans el van acusar de fer apologia de la violència contra les dones.

La seua lletra diu el següent: "Ya no sé que hacer. No sé con cuál quedarme.

Todas saben en la cama maltratarme. Me tienen bien, de sexo me tienen bien. Estoy enamorado de cuatro babies. Siempre me dan lo que quiero. Chingan cuando yo les digo. Ninguna me pone pero"; "Ya estoy metio en un lío. A todas yo quiero darle. Me tienen bien confundio. Ya no sé ni con cuál quedarme. Y es que todas maman bien. Todas me lo hacen bien. Todas quieren chingarme encima de billetes de cien"

També altres cantants com Nacho Vegas al 2005 cantava açò "Y Yo le di mayor importancia a lo que oi y ese fue mi gran error/Te podía golpear y aun estaba bien/

Te humillé, Te violé y tú seguías en pie
de la cançò anomenada “Mi Marilyn particular”

“Eres mia” de Romeo Santos la lletra no sé si clasificar-la *“No te asombres si una noche entro a tu cuarto y nuevamente te hago mía. Bien conoces mis errores el egoísmo de ser dueño de tu vida. Eres mía (mía mía). No te hagas la loca eso muy bien ya lo sabias. Si tu te casas el día de tu boda le digo a tu esposo con risas que solo es prestada. La mujer que ama porque sigues siendo mía”.*

No sé com s'atreixen encara a tenir aquestes idees de caràcter feudalista, es pensen que les dones som objectes que poden posseir com un cotxe ...

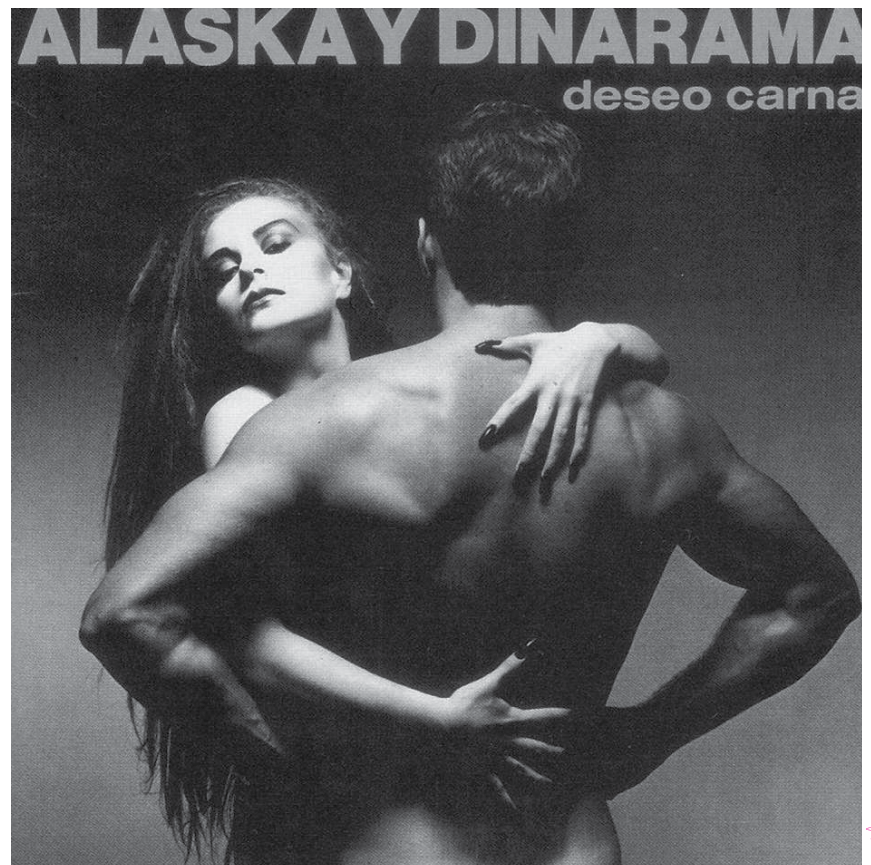
Bé per finalitzar aquestes veus equivocades que promocionen el masclisme més violent, vull destacar cançons que al contrari que aquestes fan més visible a les dones.

Cançons que visibilitzen a les dones cal destacar a la cantant Bebe que amb les seues cançons ha intentat transmetre la lluita contra la violència amb la seua

cançó “Malo” alçà la seua veu per donar veu a les dones que no podien expressar el maltracte que estaven sofrint. Destacar també la seua cançó “Adios”

Altres temes que cal destacar és: “A quien le importa” de Alaska, que s'ha convertit en Himne per reivindicar la llibertat de la dona, o “Todos me miran” de Gloria Trevi.

En resum caldria que els escriptors de les lletres de les cançons pensaren més quin missatge volen llançar a la societat.

Veus

a la història

MANUEL CIVERA i GÓMEZ

Profesor de Magisteri, investigador i escriptor.

Membre del Centre d'Estudis del Camp de Morvedre.

“Úrsola o la veu de la dona en el segle xv”

Introducció

L'any 2007, el descobriment a l'Arxiu Municipal de València de la Causa Criminal (CC) Denunciacions i comissions MCCCCXXVII, AMV, Processos vv-65, 1427-1428 per l'intent d'assassinar el morvedrí Jacme Erau, alter Folc, ens va revelar una extraordinària història d'amor esdevinguda a Morvedre entre 1425 i 1428.¹ La causa criminal és per ella mateixa una obra digna de ser tinguda com a patrimoni literari de temàtica judicial de primer ordre en el nostre àmbit lingüístic, raó per la qual els saguntins i els valencians haurem de treballar perquè es reedite amb el text manuscrit original i la corresponent transcripció. Un segon aspecte interessantíssim de la causa és l'abundant informació sobre la societat, l'urbanisme i les festes de Morvedre medieval. Un

¹ Díaz Borrás, Andrés (2007): *Contra Úrsola. Morvedre 1425-1428. Una aproximación histórica*. Centro Arqueológico Saguntino.

tercer aspecte que n'leva l'interés és que la història d'amor que subjau fou recreada en dues obres extraordinàries per dos valencians del Segle d'Or: Jaume Roig en l'Spill i Joan Martorell en la Comèdia de Calixt i Melibea, com explique en el llibre La gènesi de la Celestina.

L'Associació Cultural de la Falla de Santa Anna dedica el llibre d'enguany a parlar de les veus de les dones al llarg de la història i en els més diversos camps de l'activitat humana. En aquest sentit, la història d'Úrsola ens permet identificar la veu silenciada de les morvedrines medievals en la institució escolar, en les representacions dels actes sacramentals, en la justícia, en la política, en la família, en la societat i en els temes quotidians i afectius com a esposes, amants, alcavotes i fetilleres. Tot plegat, ens descobreix Úrsola Vilarroya, una dona que emergeix en una societat

que les utilitzava i les obviava. Perquè entengueu la font del que exposaré sobre la veu de la dona, resumiré primerament el nucli central de la història d'Úrsola.

La història d'Úrsola entre 1425 i 1428

El curs escolar de 1425, el jove batxiller Joan Argent, fill del prohoms d'Almenara Doménech Argent, va ser destinat a les escoles parroquials de Morvedre que se situaven a l'illa de cases a l'oest de la plaça dels Tarongers (ara dels Berenguer). Joan tenia, lògicament, bones relacions amb el paborde de les escoles, el capellà Llorenç Camarelles, i amb la seua ama i concubina Caterina Barrot. L'illa, situada a l'oest de l'escola, era la casa senyorial del prohoms

Jacme Erau, casat amb la jove i bella Úrsola Vilarroya. Ella era d'ascendència humil, filla de l'obrer de vila Joan Vilarroya, i pel desembre de 1425 era mare d'un nadó que degué ser engendrat a principi de 1424, precisament quan el rei Alfons el Magnànim visità Morvedre. Jacme era un pagés ric, un propietari descendent de la noblesa catalana dels Folc i del Guerau. Físicament, segons paraules d'Úrsola, era menut com un xiquet i lleig, i era públic que maltractava la seua jove i bella esposa.

Quan el mestre Joan veié Úrsola, se n'enamorà bojament i requerí l'ajuda de l'alcavota Caterina. La Nit de Nadal de 1425 es representà l'acte sacramental de la Nativitat a l'Església de Santa Maria, i Caterina demanà a la seua veïna Úrsola les polseres per disfressar Joan, el qual representava el paper de la Verge Maria. Amb l'ús de les polseres d'Úrsola, Caterina començà a fetillar-la. De fet, en acabar la representació, Caterina comentà l'obra amb Úrsola i aprofità per dir-li que Joan la volia i desitjava parlar amb ella. Úrsola li va dir enfadada que no s'atreviria a parlar-li d'aquest tema perquè, si se n'assabentava el marit, ho passarien malament. Caterina, que coneixia l'art de l'alcavoteria, continuà amb les seues arts i fins a tres vegades parlà a Úrsola de l'amor que sentia Joan per ella; li deia que Joan estava malalt d'amar i

desitjava veure-la i parlar-li. Úrsola refusà tres vegades la proposta de veure's amb Joan.

Des de l'escola, Joan no perdia de vista les finestres de la casa d'Úrsola per veure-la i, quan pujava a la muntanya a practicar la falconeria mirava la torre i les terrasses de la seua casa. Caterina, amb gran habilitat, anà capgirant-la i li ofería la casa del prevere per trobar-s'hi. Úrsola finalment acceptà amb la condició que no la tocara. En la primera trobada, però, quan Joan la va tindre davant, l'abraçà i ella va eixir corrents. Caterina va persistir perquè es veren de nou, promentent-li que Joan es comprometia a no tocar-la i Úrsola accedí per segona vegada. En la segona trobada Joan tampoc pogué contenir-se i Úrsola isqué espantada. Caterina continuà alcavotejant-la.

Úrsola passà la Pasqua a València i la sega a Canet. Un dia que venia de la casa dels sogres, Joan l'esperà al celler del prevere i al terra feren l'amor. La passió anà en augment i a partir de les festes de Sant Joan, en els bous que feren a la Plaça Major, l'amor de la parella fou de domini públic. Úrsola va renyir amb la família, i els amics de Joan Argent buscaven els homes de Jacme Erau per batre's. Hagué d'intervindre el justícia per posar-hi pau. Durant l'estiu, Joan buscà la complicitat de les veïnes Constança i Francesca per burlar millor el marit d'Úrsola. Al corral de Constança, que se situava davant del corral de la casa d'Úrsola (ara cases que donen al Calvari), consumaren l'amor de l'estiu moltes vegades sota el dosser de la figuera.

A final d'octubre morí el pare d'Úrsola, Joan Vilarroya. Mentre Jacme Erau anava als funerals a València, per Tots Sants (1 de novembre) Úrsola i Joan feren l'amor en la casa senyorial. Al dia següent estigueren junts a casa de Constança i, quan tornà Jacme de València, els sorprengué fent-ho i apallissà la muller; Joan, per no enfrontar-s'hi, hagué d'escapar per la muntanya. El dia 20 de desembre de

1426 Jacme viatjà de nou a València i els amants passaren dos dies junts en

les cases de Camarelles i Constança. En una d'aquestes dues trobades amoroses Úrsola quedà embarassada. Fou aleshores que Úrsola i Joan ordiren enverinar Jacme Erau i ho provaren sense èxit amb infusions de baladre i administrant-li pólvores per als escarabats.

La tensió augmentà i els Erau cercaven a València un sicari que es comprometé a assassinar Joan; per l'altra part, Joan contractà un sicari, Arnau, el barber de

Sogorb, amb el propòsit d'eliminar Jacme. El sicari Arnau assegurà als amants que enverinaria Jacme amb arsènic i, si no moria, el mataria per algun camí. Pel febrer, la salut de Jacme s'agreujà i un dia, estan postrat al llit, intentaren matar-lo. Aleshores, Pere Çaidia, fill del batle i amic de Joan, se'n va penedir i contà al metge Berbegal les intencions de Joan i Úrsola. El químic salvà la vida a Jacme sondant-lo als pits i als testicles. Els Erau denunciaren el cas al justícia i

declarats contumaços. El prevere Llorenç Camarelles es va acollir a la jurisdicció eclesial. Pere Jover, marit de Constança, s'enrolà en la galera de Roís de Corella. La intervenció de la Justícia va pretendre amagar la paternitat del primer fill d'Úrsola i pactà la fugida dels homes i foren declarats contumaços. L'actuació de la Justícia se centrà en les dones, i per restituir la llei els jutges, els jurats i els Erau elegiren l'alcalde Caterina com a boc expiatori i capgiraren Úrsula per deixar-ho ben nugat. Al juny interrogaren Úrsola i va fingir estar fetillada per Caterina, i el dia 8 de juliol l'alcalde va ser declarada culpable i sentenciada a morir cremada. Com que el part d'Úrsola s'esperava per a finals de juliol, se suspengué el procés.

incoaren una causa criminal contra tots els implicats. A principi de la Quaresma de 1426 els amants intercanviaren regals i s'acomiadaren. Joan escrigué una carta d'amor i comiat a Úrsola, que li va llegir Francesc Llorenç. j

A l'abril de 1427 passà el cas al Justícia en Criminal i al maig començaren els interrogatoris. Tots els homes implicats, és a dir, el mestre Joan Argent, el nebot del prevere Francesc Llorenç i Arnau, barber de Sogorb, desaparegueren i foren

Al gener de 1428, el rei Alfons el Magnànim convocà les Corts de València des de Barraques del Real, precisament on els Argent tenien les propietats. Al setembre el Justícia en Criminal, Joan Claramunt, va reactivar el procés i el dia 3 interrogaren Úrsola per comprovar si realment havia estat fetillada. Li prepararen un parany i demostraren que tot havia estat una farsa, és a dir, havien enganyat la Justícia. El jutge va decidir empresonar-la, però els Erau en

demanaren la llibertat provisional i els la concediren amb una fiança de 2.000 lliures i el compromís de no eixir de la ciutat de València. El dia 16 d'octubre es traslladaren les Corts a Morvedre i es clausuraren satisfactòriament. El dia 24 de novembre el fiscal reial Anglesola demanà al jutge que es procedira contra Úrsola i la resta d'implicats, i quan tot estava preparat perquè entraren de nou a la presó el dia 29, el vicecanceller Jaume Pelegrí ordenà que no se sentenciara els imputats perquè la clausura satisfactòria de les Corts activà el privilegi reial de deixar en llibertat els sentenciats culpables sense delictes de sang.

La veu de la dona

Abans d'extraure el que la història d'Úrsola aporta al coneixement de la dona medieval morvedrina, cal explicar algunes qüestions generals. En primer lloc, cal dir que en la baixa Edat Mitjana a Morvedre vivien tres tipus de comunitats perfectament diferenciades per la religió: la cristiana, la jueva i la musulmana. Des dels primers segles de l'imperi, els caps de l'Església prohibiren que els cristians maridaren amb jueus i musulmans. Cadascuna de les comunitats tenien una consideració social: la cristiana ostentava el poder i ocupava el cim pel privilegi de les lleis; seguia la comunitat jueva, que era considerada com a patrimoni reial i disposava de concessions per comerciar i prestar diners, i la musulmana ocupava l'escaló més baix de la societat i sovint eren serfs dels senyors feudals. La societat cristiana medieval estava formada per estaments. Per una banda estaven els ciutadans amb representació en les Corts:

la noblesa, la burgesia i el clero. Per una altra banda estava el poble baix o serfs de la gleba i els esclaus. En aquesta escala de valors socials, un jueu o un musulmà no podien tindre un serf cristià. Els cristians, ben al contrari, podien tindre esclaus i serfs de les altres religions monoteistes. La relació matrimonial entre membres de comunitats religioses diferents estava prohibida i només en condicions i dispenses papals i reials podien realitzar-se. Moltes dones de totes les religions, sobretot les que disposaven d'escassos recursos econòmics, exercien la prostitució, però estava prohibit que fornicaren amb persones que no foren de la mateixa comunitat religiosa. La societat medieval prohibia tota mena de relacions homosexuals, considerades un pecat de sodomia.

En aquella societat estamental i escalonada, les dones de qualsevol comunitat i condició estaven tutelades pels homes. Déu, l'ésser superior, es considerava mascle; de fet, el fill de Déu, Jesucrist, era un baró. Els teòlegs cristians justificaven l'estatus inferior de la dona perquè en el llibre del Gènesi s'afirma que Eva va ser feta a partir d'una costella d'Adam, en conseqüència, subsidiària d'Adam, i perquè fou Eva (la dona) qui va desobeir les ordres de Déu de no menjar de l'arbre del bé i del mal. Segons el Gènesi, Eva va escoltar la veu del dimoni i es va deixar convèncer, menjà del fruit prohibit i en féu menjar a Adam. És a dir, per ella foren expulsats del Paradís (Jardí de l'Edén) i l'Església considerarà que la dona havia creat el pecat. Per cert, l'arbre bíblic en la tradició medieval valenciana era una figuera, però la pomera quedà

establerta definitivament. De manera que Eva va caure en la temptació de menjar-se la figa que el dimoni, en forma de serp, li va oferir. I quan Adam es menjà la figa que agafà Eva, s'adonaren de les conseqüències de la desobediència i de l'ús inadequat del lliure albir: es convertiren en mortals, sentiren vergonya d'anar nus i es taparen amb pàmpols de figuera. En el Nou Testament l'estat model·lic de la dona és la virginitat, la submissió al marit...

La veu de la dona en la família

La informació sobre la història d'Úrsola que proporciona la causa criminal abasta entre els anys 1424 i 1428, però no s'explica la vida de la protagonista anteriorment al matrimoni, ni posteriorment a l'absolució reial. No obstant això, disposem d'algunes dades sobre la família d'Úrsola. Son pare i els germans eren obrers de vila. Pel text sabem que Úrsola era jove i molt bella, i que fou casada amb Jacme Erau, el qual era xicotet com un infant, negre i lleig de huit o nou anys. Ben possiblement, el matrimoni d'Úrsola amb l'hereu dels Folc, prohoms de la baixa noblesa morvedrina, pretenia regenerar la branca familiar dels Folc Erau.

En la primavera de 1426, quan començaren les relacions adúlteres entre

Úrsola i Joan Argent, ella tenia un fill de bolquerets, la qual cosa vol dir que es va quedar embarassada a primeries de 1424 i nasqué a finals d'aquell mateix any. Durant l'any 1425 el nen era de bolquerets i, en conseqüència, no caminava per Nadal, i en un interval de temps d'un any abans pogué quedar-se embarassada en 1424, de manera que hagué de donar a llum abans de finals de 1425. Si el marit Jacme Folc era raquític i impotent per les seues característiques físiques i perquè en la família estava emparat pel sogre, Folc

Erau, i el seu parent Francesc Guerau, qui era el pare de la criatura? En el supòsit que el pare no fóra el marit, podria haver sigut un familiar proper, el sogre, l'oncle. Jo considere que podria haver estat el rei Alfons que estigué a Morvedre a finals de gener de 1424, i potser Úrsola, jove esposa d'una de les famílies més distingides de la ciutat, formava part del seguici local al servei del rei. I ho crec perquè sent Úrsola la protagonista de l'adulteri, de l'enverinament del marit i de l'engany a la Justícia, el rei li salvà la vida.

La societat medieval menystenien les dones, com podem veure en la causa criminal; els marits pegaven a les mullers quan advertien que la seua actitud no era submissa, quan contravenien les normes

de la casa o els principis de fidelitat, i/o simplement quan els marits quan estaven ebris. Úrsola era maltractada pel seu marit, Jacme Folc, potser abans de desembre de 1425 perquè sabia que ell no era pare del primer fill, i després perquè eren vox populi les relacions amoroses d'Úrsola amb el mestre Joan Argent. En els matrimonis casats per interessos, més encara quan les dones eren més joves que els marits, es mesclaven els problemes de relació, adulteri, alcoholisme, etc., que solien derivar en violència domèstica. Els marits pegaven a les dones i les dones es defenien dels marits com podien. En la història d'Úrsola hem vist que la protagonista era maltractada pel marit, més encara quan fou fetillada (entendrem preparada per a acceptar

la tercera persona), fou alcavotejada, cometé adulteri amb assiduïtat i quedà embarassada. Com a conseqüència, els amants (Úrsola i Joan) projectaren matar el marit, primer enverinant-lo i finalment a mans d'un sicari. En la història de Caterina Barrot, concubina del rector, sembla que Steve de Pina també pegava a Caterina i ella es protegia sent l'ama del capellà Camarelles. A la fi, Steve de Pina va seguir Caterina a casa del prevere Llorenç Camarelles i allà, mentre s'ofegava per l'asma, el nebot del capellà, Francesc Llorenç, l'assassinà amb dues garrotades amb la col·laboració del prevere i de Caterina. L'assassinat d'un dels cònjuges era i és un crim, un homicidi, i com a tal es refusa absolutament pel respecte a la vida. Ara, en la societat medieval,

en la qual les dones eren utilitzades i els marits podien matar en un mal colp a la muller, no sembla tan horrible perquè les dones intentaven eixir d'aquell pou i es defensaven enverinant el marit per eliminar el perill.

En termes més genèrics, el masclisme de la societat es revela en la versió que dona de la història saguntina el metge i escriptor valencià Jaume Roig en el fragment de l'Spill (1460), el qual diu: «Arribà el protagonista a Morvedre i per la nit... La muller d'un bon pagés li donava a entendre que s'havia alçat de matinada per fer gran carbonada i la va pillar adulterant (cometent adulteri) en lo celler. Quan el protagonista tenia la rella encesa, li la posà en lo camp seu i li deixà la llavor. Després el protagonista se'n partí i el foc de l'amor d'ella es dormí. Amb tal estat de coses hagueren de procedir a la curació i a la punició, la qual fou proporcionada i certament digna de gran memòria. Alt en la glòria Déu lo col·loque». La versió exposada de Jaume Roig és, efectivament, masclista i misògina, i jo diria que maniquea: la muller és mentidera i adúltera, i el pagés és bo i just.

Aquest panorama social, vist a través de la literatura, canvia en la Comèdia de Calixt i Melibea, al meu entendre basada també en la història d'Úrsola, perquè l'autor, Joan Martorell, fa que els personatges (Calixt, Melibea, Celestina...) actuen per primera vegada en la literatura prescindint de principis legals, religiosos i morals. És a dir, actuaven seguint els seu lliure albir. Talment com feren Joan Argent, Úrsola Vilarroya i Caterina Barrot. L'homicidi de

les dones o la sentència de la dona a mort era prou comuna. En la història d'Úrsola no es tenen en compte els eximents: es condemnà a mort i tot seguit cremaren a Caterina. Fou el boc expiatori.

La veu de la dona a l'escola

El batxiller Joan Argent fou contractat per les escoles parroquials de Santa Maria. L'escola era de xiquets, les xiquetes no hi anaven o potser assistien a sessions de costura, com feien les escoles de principi del segle XX. De fet, la immensa majoria de les dones medievals no sabien llegir ni escriure. En la història, Francesc Llorenç, nebot del prevere Llorenç Camarelles, hagué de llegir a Úrsola la carta de Joan. Des de l'antiguitat, doncs, la dona ha estat inferior en l'escala social i, per mantindre aquesta situació de privilegi dels homes, a la dona no se li ensenyava a llegir i escriure. Certament, les dones pertanyents a l'alta noblesa sabien llegir i escriure, coneixements que adquirien per tutors específics. Cal dir que Isabel de Villena (1430-1490), filla bastarda d'Enric de Villena de la casa de Castella i Aragó, fou la primera dona documentada que escrigué Vita Christi. Hi ha autors que consideren que Vita Christi fou la resposta a un llibre misogin famós de 1460, Spill o Llibre de les dones de Jaume Roig (principi s. XV-1478).

La veu de la dona en la representació dels actes sacramentals

La Nit de Nadal de 1425, a l'església de Santa Maria de Morvedre es representava com era costums la Nativitat. En els actes sacramentals medievals les dones

no podien participar, com podem veure encara en el Misteri d'Elx (Ascensió de Maria). Els papers de les dones els representaven xiquets que tenien la veu blanca o joves. En la representació de 1425, Joan Argent féu el paper de la Verge Maria, fet que aprofità l'ama i concubina del prevere per fetillar Úrsola. L'alcavota li amprà a la jove muller de Jacme Erau les polseres per a disfressar el mestre de Maria. La concepció màgica de l'Edat Mitjana entenia que, si un objecte sant posava en contacte un xic i una xica, unia positivament els sentiments de la parella. Això és màgia, eren supersticions antigues, però evidència que si un objecte d'una dona era utilitzat per un home això comportava pensar i compartir fets que hi facilitaven les converses entre els dos i, amb això, augmentaven les possibilitats d'establir relacions.

La veu de la dona en les institucions

En l'Edat Mitjana, com s'aprecia en la història d'Úrsola inclosa en una causa criminal en la quals participen justícies (jutges), fiscals, procuradors, advocats, notaris, jurats, batles, secretaris, agutzils, morro de vaques... tots absolutament eren homes i, consegüentment, la veu i la sensibilitat de les dones eren alienes a l'hora de jutjar les persones. En la judicatura medieval no podien exercir les dones, i els efectes d'aquella situació encara es mantenen en l'alta judicatura actual. És veritat que en l'escaló d'advocacia hi ha actualment una majoria de dones, però són ben poques les que arriben als Tribunals Supremes i al Consell del Tribunal Superior. Les dones sempre

tenien la culpa, i entre dones de diferent nivell social les humils eren les més culpables. En la història veiem que els homes (Joan Argent, Francesc Llorenç i Llorenç Camarelles) fugiren de la Justícia, i les dones (Úrsola, Caterina, Constança i Antònia) es quedaren a Morvedre i suportaren els interrogatoris i la presó. Una d'elles, Caterina, va patir el turment i fou cremada viva. Cal destacar que Úrsola pertanyia a la noblesa local i que Caterina era humil, i en l'anàlisi dels fets Úrsola tenia més responsabilitat que Caterina perquè acceptà ser fetillada, fou adúltera, enverinà el marit i va enganyar la Justícia; no obstant això, ella salvà la vida i Caterina pagà les costes del judici i ho pagà en la foguera el dia 8 de juliol de 1427. La doble vara d'amidar les classes social era un fet, i per complir-se es forçaven confessions, es presentaven proves falses, es compraven els resultats i es mentia descaradament. Els interrogatoris d'Úrsola pel novembre de 1428 demostraren que Úrsola s'havia burlat de la Justícia i amb això s'evidencià que els Erau, els Jurats de la Vila i la Judicatura hi havien col·laborat o ho havien ordit per amagar vergonyes més grans com era la paternitat del primer fill d'Úrsola. Quan tot estava preparat per a aplicar la justícia a Úrsola i la resta d'implicades, el rei, en aplicació de la gràcia d'indult, els salvà la vida. Sabem que a primeries de 1424 el rei Alfons el Magnànim estigué a Morvedre per temperar la noblesa morvedrina; sabem també que la baixa noblesa local hostatjaven el rei i el seu seguici al Palau del Delme, i posaven al seu servei les donzelles més agraciades de la vila. Si bé no tenim documentat que Úrsola estiguera al servei del rei Alfons i que

tingueren relacions carnals, no podem descartar que el rei –que no li agradaven poc les dones– fóra el pare del primer fill d'Úrsola.

En l'aspecte polític era absolutament igual: no coneixem cap dona que siga batle, alcaid, jurats... Certament, les dones de la noblesa podien ser reines, duquesses, marqueses, comtesses i baronesses.

En el clergat, com encara podem apreciar, les dones no tenen cap possibilitat d'ocupar alts càrrecs eclesials: papes, arquebisbes, bisbes, cardenals... Certament, les famílies nobles, prèvia donació de béns a les congregacions, podien ocupar el càrrec d'abadesses i porteres.

La veu de l'alca vota

Les dones alcavotes facilitaven el contacte de les dones amb els homes, laics o clergues, amb finalitats de fornicar. Era una pràctica perseguida per la Justícia i conseqüentment comportava càstigs greus per a les alcavotes i l'exposició a la vergonya pública. En aquest sentit, he de dir que la picota de Morvedre se situava ben probablement al peu de la barana de l'escala nord de Santa Maria, perquè al banc de les mentides era i és encara el nucli de les activitat socioreligioses: batejos, comunions, casaments, defuncions, proclames, bans, encants... L'alcavoteria era un servei que es pagava perquè implicava riscos, més encara quan la relació era adúltera i les persones implicades tenien béns i eren poderoses. En la història d'Úrsola, l'alca vota Caterina rebé diners, plata, regals i també oli, vi, farina... com a compensació als seues serveis. També en reberen les veïnes

facilitadores Constança i Francesca. L'alcavoteria estava perseguida, però quan hi havia necessitats es realitzava igualment. La relació home-dona els venia marcada per la família i responia quasi sempre a l'augment del patrimoni familiar, de manera que la relació espontània era quasi bé impossible. La relació home-dona no subjecta al costum social només es podia establir saltant-se la llei i fent ús de la consciència de la parella mitjançant pràctiques d'alcavoteria. Les dones escapaven a la tirania dels marits violents mitjançant la tutela d'altres homes més poderosos o que els oferien una cobertura més segura. Caterina, segurament, era maltractada pel seu marit vell i malalt d'asma, i pel seu germà i mossén Bernat Barrot; ella buscà protecció posant-se en amo a casa del prevere Llorenç Camarelles, i acabà sent la seua concubina. La causa també revela que Caterina alcavotejà Agnes Llopis amb el fill del batle, Pere Çaidia, amic de Joan. La fetilleria, que en essència era l'art de fer possible la relació, també era considerat un acte de bruixeria i era perseguit per la Justícia i l'Església.

Caterina era fetillera, alcavota, concubina del prevere (no sabem si era prostituta) i assassina, per això fou el boc expiatori en el sumari contra Úrsola. Caterina alcavotejà Úrsola Vilarroya i Agnès Llopis. Quan Joan Argent hagué de desaparèixer per evitar la Justícia, Caterina proposà a Úrsola presentar-li un prevere poderós que l'estimaria i la protegiria, Salzadello; però Úrsola refusà la proposta. Practicà la fetilleria en Úrsola, participà en la mort del segon marit Steve de Pina i fou acusada de participar en la mort de Francesc d'Oto,

marit de la filla de Domingo Sánchez (Coll de Garrafa).

Elogi a la personalitat d'Úrsola Vilarroya

La causa criminal per l'intent d'assassinar l'hom honrat Jacme Erau, altrament dit Folc, ens revela la història singular d'una dama, Úrsola Vilarroya. Davant del repàs de la seua vida podem quedar-nos que era una mala esposa perquè era adúltera, que era assassina perquè va intentar enverinar el marit, que va cometre perjur i traïció perquè va fingir estar fetillada i confessà en contra de l'alcavota Caterina, i que tenia una actitud antisocial perquè enganyà la Justícia fingint estar fetillada. Tot això fou veritat; però és veritat només pel cantó de la legalitat vigent, i encara no. Vaig a intentar fer de defensor del diable punt per punt.

Úrsola era una adolescent adúltera, sí, però no és menys cert que ho fou després de ser utilitzada pel sistema i haver estat entregada a la satisfacció sexual d'un personatge noble. De manera que, si estic encertat en la hipòtesi del primer fill, primerament, sent molt jove, de quinze a divuit anys, no fou adúltera ben probablement, sinó violada per representants del sistema (sogre, parents o rei). Després, quan tenia entre divuit i vint-i-un anys, la relació amorosa amb el mestre Joan Argent fou adúltera, però amb una gran dignitat personal respongué al sentiment de l'amor i guiada per la seua concepció de llibertat davant de la tradició i de la llei (lliure albir).

Era assassina o va actuar amb sentiments assassins, perquè confessà davant el tribunal que més d'una nit va tenir la temptació d'ofegar-lo en el llit o d'esclafar-

li el cap quan treia els diners de la caixa. Cert, però no ho va fer mai. La idea li la provocà la relació violenta amb el marit, que li pegava. Sí que col·laborà en l'intent d'enverinar-lo quan quedà embarassada de Joan Argent, i s'esperava una reacció imprevisible del marit. Certament infringia la llei dels homes i de Déu, però ja he exposat que al meu entendre en l'Edat Mitjana, quan s'arribava a aquest punt, la lluita entre marit i muller era a vida o mort d'un dels dos cònjuges. Bastant raó havia de tindre Úrsola per fer això quan els familiars, en la segona part del judici, retiraren la demanda i pagaren la fiança de 2.000 lliures perquè no anara

a la presó i després mogueren cel i terra perquè el rei anul·lara la causa.

Úrsola fou infidel a la seua amiga i alcavota Caterina, cert, però perquè no fou fidel. Tinguem en compte que aquella causa era una comèdia en què tot estava pactat i sentenciat per sota mà. Al meu entendre, els Folc pactaren un pla amb els Argent que evitava descobrir la paternitat del primer fill d'Úrsola. El pla resoldria el conflicte només amb un boc expiatori, Caterina Barrot, acusant-la de fetillera (bruixeria), alcavota i assassina, a canvi de deixar marxar (enrolats en l'armada reial) com a condemnats i contumàços els homes Joan Argent, Francesc Llorenç

i Arnau el barber de Sogorb. En aquest pla, Úrsola salvava la vida si perjurava (fingir estar fetillada) i acusava Caterina. Ella hagué d'acceptar el pla perquè, en qualsevol cas, Caterina tenia els càrrecs suficients com per a condemnar-la a mort cremada en la foguera. A més d'això havia de continuar criant els seus dos fills en la més tendra infantesa.

Úrsola perjurà, va fingir davant de la Cort de Justícia que havia estat fetillada per Caterina. ¿Per què ho va fer, si tot sembla indicar que hi havia suficients fets que incriminaven Caterina de fetilleria (polseres d'Úrsola, viandes, vi i nòmines), l'incriminaven d'alcavotejar Úrsola pel seu

testimoni i d'altres veïnes, l'incriminaven de complicitat en l'enverinament de Jacme, i l'incriminava la complicitat en la mort del marit? Entenc que fou un error o un excés de confiança dels poderosos Folc, atès que la causa criminal era una pantomima ordida pels Folc, potser pels Argent, pels jurats de Morvedre i la Judicatura. Va ser un error que estigué a punt de carregar-se tot el pla perquè en la part final del procés el jutge Joan Claramunt demostrà que Úrsola havia fingit estar fetillada. Finalment, les Corts fermades a Morvedre el 17 d'octubre de 1428 permeteren al rei alliberar tot els

implicats en causes criminals que no hagueren produït sang, entre les dones implicades Úrsola Vilarroya.

En resum, podem afirmar que Úrsola fou una jove molt bella que en la primera meitat del segle XV va protagonitzar una història que implicava des del veïnat més humil de Morvedre fins al mateix rei Alfons el Magnànim, passant per tota la noblesa local i del regne. El seu mèrit fou viure seguint el lliure albir, almenys durant un any. Va viure una experiència impensable per a la majoria dels mortals: compartir el seu afecte i el seu cos amb qui

va desitjar per damunt de normes socials, de la moral catòlica, de l'amenaça de la Justícia i els càstigs personals del marit. Per la notorietat dels actes que protagonitzà (visita del rei a Morvedre, causa criminal, Corts de 1428), per la relació que va tindre amb la noblesa valenciana i morvedrina (el rei Alfons el Magnànim, Folc Erau i noblesa morvedrina i valenciana) i per la singularitat de la seua aventura amorosa (recreada per Jaume Roig i Joan Martorell) ha estat la dona més significativa de Morvedre i del Regne de València del segle XV.

ITINERARI D'ÚRSOLA

A. Placeta dels Tarongers (ara dels Berenguer)

1. Església de Santa Maria (façana sud), on es representà l'acte de la Nativitat
2. Estudi General (després casa dels Berenguer), on era mestre Joan Argent
3. Casa dels justícies Vives, Hostal dels Jueus, c. de l'Escola Jueva

B. Carrer del Guerau (ara amortitzat i placeta de Sant Tomeu)

4. Casa senyorial dels Folc (façana nord) amb la porta principal i del magatzem
5. Casa del paborde Llorenç Camarelles, on es forjà el fetill i l'alcavoteig
6. Casa dels Llopis on vivia Agnès Llopis, alcavotejada per Caterina

C. Carrer Llarg (ara Pare Torralba i Sant Ramon)

7. Cases de Camarelles: al cantonet vivia el prevere Bernat Barrot
8. Corral de la casa dels Folc (façana sud), passera a casa de Constança
9. Casa i corral de Constança

D. Carrer dels Belluga o l'Araig (ara Amàlia Danés)

10. Casa dels Folc (façana oest). Per la porta sota la finestra entraren l'arsenic
11. Casa pairal dels Belluga
12. Quatre Cantons, casa dels Mairent Ferrer

E. Placeta de la Presó (abans torre ibèrica, mesquita i ara de l'Hospital)

13. Carrer de la Presó (ara de l'Hospital) que recorregueren les inculpades

14. Presó on estigué tancada Úrsola i Caterina i les dones inculpades

15. Banys àrabs

F. Carrer de la ronda nord-oest (ara de N'Abril)

16. Forn dels banys i Hostal Fondo
17. Hostal Nou, on fou interrogada Úrsola
18. Carrer de la Moneta, per on preferia anar Úrsola per no ser vista

G. Plaça Major

19. Almodí vell
20. Casa del Consell de la Vila, on fou jutjada Úrsola i les implicades
21. Església de Santa Maria (façana nord), per on entraren les Corts en 1428

Veus

a la història

JOSE MANUEL PALOMAR i ABASCAL

Profesor d'Història i escriptor.

Llicenciat en Belles Arts i Investigador d'història especialmente de la Guerra Civil española.

“Les veus de les dones en guerra”

Des que l'ésser humà tingué enteniment, ha existit la guerra. De fet, és consubstancial a ell i no es dóna, ni es fa, ni es promou en cap altra part de la natura. És clar que l'humà és un animal –som animals, que diria aquell–, però el que és ben cert és que els altres animals no fan la guerra, almenys amb els condicionaments i maneres en què els humans la pateixen. Així, tant l'home com la dona han participat en les guerres, encara que generalment i descomptant moltes excepcions, les dones també han participat activament en la tasca directa de matar l'enemic. Habitualment la dona, amb molt bon criteri, s'estalvia participar en les batalles (encara que sí que en pateix les conseqüències) i és precisament ací, en la GCE, on es donen casos de participació

de la dona dins d'una guerra que podíem dir-li ja moderna.¹

“La República de l'any 1931 va crear moltes i bones expectatives per a l'emancipació i la participació igualitària de les dones en l'organització del teixit social”

¹ Seguint l'exemple espanyol, l'exèrcit soviètic incorporà les dones davant de la guerra total amb els nazis. Un bon exemple, que he llegit fa poc, és la francitiradora Luzmila Pavlichenko, que va ser major de l'Exèrcit Roig i aconseguí un llistat de més de 300 enemics morts. En acabar la guerra, estudià i es va fer professora d'Història.

La República de l'any 1931 va crear moltes i bones expectatives per a l'emancipació i la participació igualitària de les dones en l'organització del teixit social, encara que algunes quedaren en res, i començà la tasca de modernitzar algunes estructures antigues, podrides i endarrerides on primava la desigualtat i un masclisme proverbial. Amb totes aquestes expectatives i el començament de la guerra, les dones anaren al front amb els hòmens formant part de les primeres columnes milicianes. Un bon exemple d'aquest tipus de milicianes el tenim ací mateix amb Maria *la Jabalina*. Maria, miliciana que va viure al Port de Sagunt, s'integrà en una de les columnes que pujaren al front de Terol, d'on va eixir amb ferides, per a acabar en la presó al final de la guerra, i seguidament fou

Un cirurgià espanyol amb el seu equip de treball, en el qual hi ha infermeres estrangeres enquadrades dins de l'Spanish Medical Aid Committe. La fotografia és d'Alec Wainman, cap al 1937.

afusellada a Paterna, després d'un judici amb sentència automàtica.² Segurament, va ser una etapa molt dura per a aquestes milicianes, ja que eren tractades com a iguals pels seus mateixos companys i com que els franquistes també les tractaren amb molta «igualdad», sobretot les tropes africanes, el mateix govern de la República

² Es pot veure la seua història al llibre de Manuel Girona: *Una miliciana en la Columna de Hierro*.

s'adonà del que hi havia i les tragué a poc a poc de la primera línia del front.³

Tot i que ja no estaven pegant tirs, almenys per ordre superior, moltes xiques continuaren enquadrades en les noves

³ Segons l'odiosa comptabilitat de desastres, també en algunes ocasions es comptabilitzen alguns casos (pocs) en què els milicians tampoc tractaren amb correcció a les infermeres franquistes.

unitats republicanes, realitzant treballs a peu de trinxera, sobretot de tipus sanitari. En el bàndol rebel, també hi hagué una participació femenina, majoritàriament en tasques d'infermeria o burocràtiques; es van fer famoses les infermeres carlines, les anomenades *Margaritas* pel seu treball d'hospital. En la guerra no sols participaren dones espanyoles; també hi vingueren voluntàries estrangeres que deixaren en aquestes terres el seu bon treball i de vegades la vida. Van ser traductores

russes, infermeres canadenques, angleses, belgues, holandeses, sueques, etc., totes integrades dins d'agrupacions socials i polítiques de caràcter antifeixista, que vingueren a ajudar a la causa de la República. La dona espanyola, malgrat la guerra, continuà fent les mateixes faenes que havia fet abans, i ara amb el conflicte també començà a treballar en la indústria bèl·lica; així, podem dir que mentre que els hòmens es mataven al front, les dones feien les bales i en general qualsevol tipus de treball en què mancava la mà d'obra masculina. Però també cal dir que, lamentablement i encara que feien les mateixes hores, cobraven molt menys. A banda de cuidar la casa, treballaren al camp, als magatzems de taronja, a les fàbriques de municions, van ser conductores, periodistes, infermeres, mestresses, també ocuparen càrrecs polítics i burocràtics dins l'administració. Tot això sí que va portar una revolució.

Les dones estaven fent coses que no havien fet mai i, a banda, la nova Constitució de 1931 els va donar drets nous, com el dret de vot, la llei de divorci o alguns drets laborals (no massa grans) impensables per a una dona espanyola dels anys trenta. Res de nou estava passant, ja que a Europa, amb la I Guerra Mundial, també hi hagué una situació ben pareguda, encara que després, quan acabà el conflicte el 1918, els polítics europeus es concentraren a desfer tot el poder que el moviment de les dones sufragistes havia assolit amb els canvis que provocà la guerra. Un calc de tot açò passà després a Espanya, on amb la victòria de Franco i l'ordre social que promogué el seu règim torna la dona al lloc «donde tenía que estar»

*Taller de costura on es reparaven i es feien uniformes per als soldats.
Col·lecció de l'agència EFE.*

i, llevat d'algunes honroses excepcions, s'endarrerí la situació de la dona amb la manca de consideració i de llibertats generalitzada.⁴ No voldria oblidar-me de les dones que patiren la repressió de postguerra i, lamentablement, a Sagunt com a molts altres pobles valencians, en tenim alguns exemples. Al llistat de detinguts del Dipòsit Municipal de Sagunt, el 1939, apareixen detingudes entre els hòmens unes poques dones: María Pérez Lacruz (de la qual ja hem parlat), Josefina Ventura Lluesma, Marisa Barrachina Camilo, Felicidad Doñate Bau

4 I ací s'ha de dir que l'endarreriment va ser per a tots, hòmens i dones, tots juntets, encara que socialment la dona ho va notar més.

i Aurèlia Graullera Palanca.⁵ La repressió es donà principalment en les dones que s'havien significat per la part republicana o que tenien algú en la família que també ho havia fet. Al novembre del 2007, el grup Art al Quadrat bastí a Sagunt un acte reivindicatiu en record de les dones rapades, en el qual les seues integrants es raparen de veritat i convidaren el públic a agranar el Camí Reial, tal com va passar amb les represaliades després de guerra.⁶

5 La llista sencera està publicada en *La memòria històrica i democràtica*, Universitat de València, 2016, p. 73-80.

6 Art al Quadrat el formen dues artistes de Sagunt, les bessones Mònica i Gema del Rey Jordà. Després van muntar una exposició al MuVIM de València amb retalls de monyo donats pel públic: «Jo sóc», un muntatge molt interessant, sens dubte, que despertà alguns records i algunes consciències.

Carnet de *guardesa* d'un pas de nivell, un treball amb responsabilitat que no dispensava la dona de dur la família avant. En temps de guerra, pels bombardejos al pas dels combois, també tenia molt de perill. Treballà durant tota la guerra al pas de Moncofa.

Bé, després de tot, la guerra no la guanya ningú, diuen els que la perden. Amb tot açò, deixe aquesta primera part com a introducció i continuaré amb unes notes més personals. Les tenia arrebegades i incompletes de fa molt de temps i pense, pel tema de la falla, que ara es poden traure. He organitzat amb elles un resum menut, que tracta de com era el dia, un dia qualsevol, d'una dona en aquells dies tan moguts de 1937.

La dona és la meua àvia, Trinidad Clemente, nascuda el 1908 a El Toro i ara comence a contar-vos algunes coses, aprofitant algunes confessions que em va contar. La primera vegada que jo vaig sentir parlar de la Guerra Civil Espanyola no va ser en els llibres, ni en la televisió, ja que ni hi havia televisió, ni jo sabia llegir encara. Va ser per la meua àvia i, com he dit, jo era molt menut, uns quatre o cinc anys, i recorde encara molt bé el principi d'aquelles xarrades. Viví amb el meu

iaio en un carreró molt menut del carrer de Serra, entre el carrer de València (ara de la Pau) i el carrer de Lliria. Alguns dies eixíem a passejar pels voltants del cementeri, els horts estaven molt prop i de pas que jo berenava anàvem fent ramulla per als conills. En una de les eixides vaig veure posada entre les pedres d'una carxata una bomba de mà i vaig intentar agafar-la, però la meua àvia va ser més ràpida i mig estirant vam eixir corrents a cames ajudeu-me. De tornada, va començar a contar coses de la guerra, com si jo sabera de què anava, però com que vam perdre la ramulla i un tros de l'entrepà, vaig comprendre immediatament que allò de la guerra havia de ser una cosa seriosa. Amb el temps, ja era jo el que li feia preguntes i, a poc a poc, ja de més major, vaig començar a apuntar tot el que anava soltant la iaia, de manera que he pogut ajuntar una sèrie d'experiències i anècdotes que poden il·lustrar bé aquest tema de la guerra i la dona. És curiós que el seu marit va fer dues guerres, la del Marroc i la del 1936, i mai en la vida el vaig sentir dir res, ni comentar fets ni peripècies. És clar que havia viscut la guerra, que sabia què era, però pel que vaig sentir parlar amb els anys era la iaia qui havia entès què era això de la guerra.

La iaia Trini es casà jove i, malgrat que en la seua joventut ja havia viscut molt i treballat més com era habitual a les cases que no tenien molt a portar a la boca, la posaren a servir en una casa bé de València, al carrer de la Pau. Allí, als 15 anys va assolir l'experiència que dona un treball en una

casa rica, on tots els dies de la setmana, les vint-i-quatre hores, estàs a disposició del que hi haguera...⁷ Cuidà xiquets, cuinà, llavà roba i amb tot va conèixer una vida totalment diferent de la que havia viscut al poble. Em contava que València és molt bonica si tens diners, i ella, com que era jove i li condia la faena, conegué món, s'acabà el seu aixovar i estalvià alguna cosa de diners per al demà. Es casà al poble i tingué els seus dos primers fills poc abans de la guerra, i he sentit dir que en aquells temps les dones passaven un poc de por en els parts. És clar que no hi havia epidural, també poques medicines, i encara que la comare i les veïnes posaren tota la seua cura, el part podia anar malament per un no res; una infecció que es complicava, i allí acabava tot per al nadó i sovint també per a la mare.

Fotografia molt menuda en què es veu la casa familiar d'El Toro i el carrer amb les veïnes, abans que el front arribara a la zona. Destaquem que, llevat del iaio de la boina, tot són dones.

⁷ Per ser just diré que lliuraven de tant en tant i per torn algunes vesprades de diumenge i punt.

Encara que els xiquets i xiquetes es criaven al carrer i generalment eren molt resistents a tot, els nadons o xiquets de bolquers necessitaven molta cura, ja que la mortalitat infantil era altíssima, aproximadament el 20 % el 1920, encara que variava molt segons el lloc i la classe social de la família. No hi havia res del que ara coneixem: la dona donava el pit sempre, i si no tenia què donar-li barrejaven qualsevol llet amb aigua, la bullien i li la donaven amb un biberó de vidre amb tetina de goma. Era molt corrent demanar l'ajuda d'una dida (una mare de llet), que fins i tot podria ser del mateix veïnat o de la família també. El cas és que en temps de guerra poques coses van bé, i a la meua àvia se li moriren dues filles, una cap al 1937 i l'altra només acabar el conflicte. He pogut recuperar la fitxa de la segona, que morí a l'antic l'Hospital General de València d'una infecció anomenada *kala azar*,⁸ que en idioma indi significa 'febra negra' i està relacionada amb ambients de poca salubritat.

Mirem ara com era un dia normal. Vivien en una casa d'El Toro, prou destartada, amb sa mare, el seu home, una filla i un fill (mon pare) i diversos animals de

8 És curiós les voltes que pega la vida, i ara ho veureu. Alhora que morí la xiqueta (Trini de nom), com que no tenien possibles anà a una fossa comuna del cementeri de València, en companyia dels represaliats morts després de la guerra. Ara fa uns anys (novembre de 2001), l'alcalde de València va donar ordre de desfer les fosses i tirar la terra a l'antiga pedrera del Castell de Sagunt; i allí està ara ma tia Trini, prou ben acompanyada, amb bon sol i sobretot ben prop de les coves de dalt del carrer de Lliria, on van viure uns mesos quan baixaren a Sagunt.

corral i quadra. Com tot el món, s'alçaven molt prompte, quan apunta el sol i ja feia una estona que sa mare rodava pel corral. Vestir-se era fàcil, ja que passar del camisó llarg a la camisa i la falda era ràpid, després les espadnyes, ràpid també per a no congelar-se els peus en els taulells de la cambra. Contava que no hi havia cap tipus de calefacció i que, quan el fred apurava, més d'una vegada havia dormit en una cadira, davant de la llar.⁹ Per descomptat que no hi havia dutxa i es llavaven un poc la cara i les mans depenent de si quedava aigua a la tina¹⁰ i tot seguit es pentinava el monyo, un poc replegat i el mocador després, més o menys apretat segons si s'alçava amb dolor de cap. Com que no hi havia cafè es feia malta i mullava pa, de vegades amb sucre, i això era un desdejuni familiar per a tots, encara que els menuts tastaven de vegades la llet d'una cabra que hi havia al corral. Del *gasto* del meu iaio no calia preocupar-se, ja que en aquella tardor del 36 no era a casa; com alguns altres del poble que tampoc nadaven en l'abundància, se'n baixà a Sagunt a treballar a la Fàbrica i pujava de tant en tant per a portar-los diners i queviures. Queda clar que tota la casa la portaven les dones i mon pare quedà com a home de la casa amb 7 anys, amb la tasca de cuidar de sa mare i la germana, encara que, naturalment, van ser elles les que el van cuidar a ell. Allí treballaven tots, i així la primera tasca era portar aigua, que com en molts pobles i també a Sagunt, a El Toro no hi havia aigua corrent i baixava la iaia i els fills amb uns cànters

9 La temperatura d'El Toro i el Pla de Barraques sol baixar un poc a l'hivern.

10 La tina val per *tinaja*, un cànter gran.

“A El Toro no hi havia aigua corrent i baixava la iaia i els fills amb uns cànters a la font”

a la font. De moment, i malgrat tot el soroll revolucionari dels primers dies, em contà que el front encara estava lluny, cap a Terol, i sols hi hagué alguna situació delicada quan passaven les columnes de milicians, que demanaven menjar (i no n'hi havia) i s'entretenien buscant, amb molt males intencions, als de la dreta. No era una dona massa d'església, però ja de major em digué com i on havien matat un capellà jove «muy buena persona», que no tenia culpa de res.¹¹ Amb l'ofensiva franquista cap a Llevant de l'any 1938 van haver d'evacuar el poble, ja que baixaven «els moros i els italians» des de Sarrión i, a més, al mateix poble d'El Toro van fer un camp d'aviació i el poble estava ple de soldats.

Imatge de refugiats cap al 1938. La majoria dones i xiquets, carregades amb cabassos, mantes i cistelles, tal com passà en molts llocs quan el front s'acostava als pobles.

11 També van matar un rector per la part d'Ademús, família de lluny del meu iaio, i es comentà alguna vegada a casa.

“Els espanyols també hem sigut refugiats”

Mare, filla i germà omplirem uns mocadors de fardo amb el més valuós i necessari (roba i menjar) i a peu se'n baixaren cap a Bejís, on un camió militar els va portar a Viver i s'allotjaren amb una família d'allí que els deixà una cambra menuda. Amb aquest trasllat van perdre tot el que deixaren a El Toro: part de l'aixovar, les eines de cuina, mobles i una màquina de cosir que amagaren desmuntada al sostre. Un soldat li va dir a la iaia que era millor que no tancara la porta amb clau, que se la trobaria trencada, i així va ser: ho deixaren tot obert, i amb el temps uns veïns que també baixaren a Sagunt li donaren la notícia que li ho havien furtat tot. Tant van perdre, que es deixaren amagada la poca documentació que hi tenien i la iaia va viure sense DNI fins que molts anys després enviudà, de manera que hagueren de buscar testimonis, etc., per poder cobrar la pensió.¹² A Viver, la germana cuidà de mon pare, i la meua àvia es buscà la vida llavant roba a uns militars que manaven molt, uns «mandones» que deia ella, però que a banda de donar-li diners sempre arplegava menjar per als xiquets i, segons contava, en tot el temps que estigueren a Viver¹³ no van patir mai fam.

12 Ella deia que no li va fer falta mai la documentació, i encara que era espavilada sols sabia sumar i restar, però li venia just escriure. Era una situació totalment normal per a la dona en aquells anys d'analfabetisme general.

13 A Viver era en aquells dies la 182 Brigada Mixta, al càrrec del Major de Milícies Pablo Careaga Odriozola.

Arribats ací, he de dir que els espanyols també hem sigut refugiats i que si la paraula *refugiat* té ara connotacions discriminatòries, en aquells anys hi hagué un ambient de solidaritat general i, normalment, quan havien de fugir de les seues cases, eren tractats majoritàriament amb responsabilitat, sempre dins de les possibilitats dels llocs on eren allotjats. A banda, quasi sempre eren les dones amb xiquets les que van haver de fer el trasllat i les que es van encarregar de la seguretat i supervivència de les seues famílies.

Bé, ja tenim una altra vegada el front prop de Viver amb l'ofensiva de Llevant i tornaren a evacuar els civils del poble

i la iaia, com que ja era veterana, marxà abans que donaren l'ordre. Contava que la guerra es podia veure; se sentien les explosions a l'Herragudo (Ragudo) i segons anaven baixant per la carretera es podia veure el fum a l'Espadà, encara que el més perillós eren els avions que sovint tiraven als camions que circulaven. Amb tot, mig caminant mig en camió, a finals de l'estiu del 1938 ja eren a Sagunt, on es reuniren amb el meu iaio que, per ser major, estava enquadrat en una companyia de fer trinxeres. Ací a Sagunt els van caure les primeres bombes, i a mesura que anava acostant-se el final de la guerra conegueren el pitjor perill, segons contava ella: la fam.

Cua amb dones, esperant per a comprar qualsevol cosa que arribara a la tenda.

“A primera hora del matí, sense desdejunar, mon pare i molts xiquets eixien a furta queviures pels voltants i ho espigolaven tot”

La fam és la part més sentida que contava, la que millor descrivia, i això que, com ja he comentat, al seu poble tampoc no hi havia tant al rebost. Comentava que a Sagunt es lliuraren molt pocs del buit a la panxa. Com que el seu home estigué desaparegut uns mesos a la fi del conflicte i no hem sabut mai com s’ho va fer per tornar –ja que estava afiliat a la CNT¹⁴ i no va passar (que sapiem) per cap camp de presoners–, ella estava sola al càrrec de tot, encara que la cova de dalt del carrer de Lliria no donava molta faena.

Anem a veure què es menjava: la iaia contava que el dia bo menjaven dues vegades i el regular una, i jo afegisc que, com que no hi havia nevera, tot era del dia o un poc passat. A primera hora del matí, sense desdejunar, mon pare i molts xiquets eixien a furta queviures pels voltants i ho espigolaven tot: si passava o parava un tren amb moniatos, mig raval menjava moniatos, raïm del Penoso, cabassades de mores d’esbarzer, figues de palera, bledes de qualsevol marge descurat, creïlles comptades de prop del camp d’aviació, carn ni en pintura i

embotit de festa que va portar el iaio quan aparegué; un menú sense molta cullera ni forqueta, més bé de ganivet i navalla. Mireu que no he anomenat el pa, que era car i la farina escassa, i altres aliments com el sucre, el xocolata, el café o la mel que eren prohibitius. Amb la pau de 1939, l’àvia s’adonà de seguida d’on es podia traure alguna cosa per a viure, ja que al meu avi, encara que ja havia treballat a la Fàbrica del Port de Sagunt no el deixaren treballar de nou, i els dos, home i dona, van veure que amb l’estraperlo¹⁵ es podia tirar perillosament avant.

Tota la família formà un equip i començà la tasca diària de recórrer les vies, principalment la que baixa de Terol, calculant els llocs, les revoltes, etc., sense passar d’Algar. El cas és que si tenien sort, en Segorbe pujaven al tren correu els de la «fiscalia», i després d’estudiar els viatgers i els seus bultos, començaven a demanar documentacions i papers als qui (eren majoria) portaven queviures per a vendre’ls d’amagat i, davant la situació, acorralats, llançaven els sacs amb coses per la finestra. I ací estaven el iaio, mon pare i la germana (i més gent d’altres pobles) per a pescar el que podien, amagant-ho primer i després, repartit en càrregues, transportar-ho al lloc fins a Sagunt, sempre per senda i camins poc transitats, de nit, amb compte de la Benemérita i sense pensar en el pes del sac. Però això se

n’ix ja del tema; la postguerra és una altra història, dura però una altra història.

Per acabar diré que, malgrat totes les peripècies, van surar i aconseguiren una casa un poc més avall de la cova, i amb el temps un matxo i un carro, amb el qual els va canviar la vida.¹⁶ I ara sí, acabe, i encara que a totes les famílies no els va passar el mateix, modestament vull que aquestes línies servisquen d’homenatge a les dones d’aquesta època, que ho aguantaren tot, i damunt donaren cohesió i seguretat a les famílies de les quals venim nosaltres.

14 Com a tants altres, els companys el van avisar que no era convenient que pujara a El Toro a fer-se càrrec de la casa, ja que hi havia alguns falangistes d’allí que sovint preguntaven per ell.

15 Estraperlo és paraula que ve dels cognoms Strauss, Perlé i Lowman (la dona d’Strauss), empresaris espavilats (en la pitjor accepció de la paraula) que abans de la guerra subornaren el govern d’A. Lerroix per poder muntar un casino de jocs prohibits.

16 La iaia em comentà que la primera vegada que es va sentir *rica* va ser en una cua d’una peixateria del Raval, quan portava diners i tot a la butxaca.

Veus

a la història

CONCHA CARDO i MONZÓ

LLicenciada en Història per la Universitat de València.

Presidenta del col·lectiu del Patrimoni Saguntí.

“Veus de les dones a la història”

***I**ntroducció*

Les dones apareixen molt poques vegades en la història, l'art, la ciència, la literatura o els moviments socials. Les motivacions d'aquests fenòmens són a causa dels entrebancs per a poder desenvolupar les seues capacitats i posar-les de manifest. Tota una història de misogínia envolta la vida de les dones, que va castrar i amagar la seua existència com a persones. Eren invisibles, relegades a la vida de la llar i la criança dels fills. Passaven per la vida de manera anònima, no apareixien als llibres de text. Estaven marginades de la història oficial.

Només una immensa minoria ha començat a existir des de fa ben poc, i comencen a estar esmentades en els llibres, han aconseguit eixir-se'n, de la

“Els drets que actualment tenen les dones al món occidental s'han aconseguit gràcies als esforços de moltes d'elles”

norma. Aquestes dones lluitaren contra la incomprensió de la societat, contra la ignorància, el feixisme, el racisme, els drets humans, foren investigadores, científiques... i algunes van morir per la causa.

Els drets que actualment tenen les dones al món occidental s'han aconseguit gràcies als esforços de moltes d'elles, que han lluitat en contra del corrent, i s'han enfrontat a una societat on només els homes tenien cabuda.

Per tant, en aquest article només parlarem de dones excepcionals que han marcat algun fet rellevant en la Història.

Eixe és el cas d'Hipàtia d'Alexandria. Nascuda al 360 dC, va ser una filòsofa neoplatònica. Va destacar en el camp de les matemàtiques, l'astronomia. Sempre va manifestar una postura racional davant de la tradició i es va mantindre al marge de les disputes entre pagans i cristians, en un moment en què el saber i la ciència eren identificats amb el paganisme. Per a Ciril, bisbe d'Alexandria, Hipàtia representava una amenaça. És per això que va desencadenar una campanya de difamació contra ella, i la va presentar com una bruixa perillosa que creava ateus. La difusió d'aquesta campanya va provocar que un grup de cristians fanàtics l'assassinaren brutalment. Hipàtia marca un punt d'inflexió entre la racionalitat i l'obscurantisme medieval.

Olympe de Gouges (1748-1793) és una altra de les dones rellevants en el context de la Revolució Francesa. Va ser escriptora, dramaturga, filòsofa i política. Com a política que participa en la Revolució, va ser l'autora de la "Declaració dels Drets de la Dona i de la Ciutadana", on defensa la igualtat de drets dels dos sexes. Els seus treballs són profundament feministes en un context que, malgrat la revolució, és molt poc favorable. També va defensar el dret a l'educació, el vot, i la igualtat fiscal de les dones, de manera que es va enfrontar a la misogínia de l'època. Fou desacreditada i menyspreada. Va morir a la guillotina.

Com veiem, les poques que s'atrevien a eixir de la norma establerta eren massacrades, per tant allò més "natural" era que les dones continuaren a la llar i a la criança dels fills. Encara tardaria l'accés a l'educació...

"S'hi reclamava el dret al vot, la millora en l'educació, la capacitació professional, la igualtat entre els sexes"

Tot i això arriba un moment a partir de la Revolució Industrial i finals del XIX en què comença a gestar-se el Moviment Sufragista on grups de dones, cada vegada més nombrosos, reclamaven a les ciutats el vot, el sufragi per a les dones. Aquest moviment propugna la igualtat de drets polítics i concep la dona com un ésser amb drets. En la societat del XIX i principis del XX només els homes tenien el dret al vot, és per això que les sufragistes el reclamen, volen perdre la invisibilitat i ser ciutadanes amb igualtat de condicions. Tot això representa una presa de consciència del valor de les dones en la societat. S'hi reclamava el dret al vot, la millora en l'educació, la capacitació professional, la igualtat entre els sexes. Van ser difamades en la premsa, tancades a la presó, s'encadenaren al Parlament a Londres, però elles continuaren avant.

Sufragistes destacades van ser Emily Davison i Emmeline Pankhurst. Gràcies al coratge d'aquestes dones, s'han aconseguit els drets que avui ens semblen tan naturals.

“A Espanya, el sufragisme feminista naix de les primeres dones que aporten l'excepcionalitat, hi ha escriptores i universitàries”

Amb cert retard, a Espanya, el sufragisme feminista naix de les primeres dones que aporten l'excepcionalitat, hi ha escriptores i universitàries: Concepción Arenal, Emilia Pardo Bazán, Carmen de Burgos... Arenal va ser la primera dona espanyola que entrà a la Universitat (sembla que obligada a vestir d'home); Pardo Bazán, la primera a parlar de les dones com a docent; Carmen de Burgos, com la primera periodista partidària del vot femení. Les historiadores ens mostren una gran col·lecció de dones que s'obrien pas en indrets exclusivament masculins, que a poc a poc anaven adquirint rellevància pública. Tot açò succeïa als anys vint i començament dels trenta, on la qüestió del sufragi ja estava madura en les línies principals. Només als països mediterranis continuava el retard.

En el cas d'Espanya, molt més endarrerida que la Gran Bretanya en la qüestió del sufragi, s'aconseguirà a través de les institucions.

Una vegada proclamada la Segona República (1931), ressalta el cas de Clara Campoamor (Madrid, 1888-Lausana 1972). De família molt humil, va ser modista des de ben jove; després, en un temps record, va estudiar el Batxillerat i Dret. Va obrir despatx a Madrid a mitjan anys vint.

Els drets polítics de les dones es jugaren en les Corts Constituents de 1931.

Clara Campoamor va ser la impulsora del sufragi femení a Espanya i va aconseguir incloure'l a la Constitució republicana de 1931; es va fer efectiu a les eleccions de 1933. Proclamada la Segona República fou elegida diputada pel Partit Radical (paradoxalment, les dones podien ser elegides, però no podien elegir). Va formar part de la ponència que elaborà el projecte de Constitució. Va lluitar per la no discriminació per raó de sexe, la igualtat jurídica dels fills fóra del matrimoni, el divorci i el vot femení. En un principi, ho va aconseguir tot menys el vot, però no va parar fins que ho va aconseguir. En aquell moment, l'esquerra no volia que les dones votaren, al·legava que estaven sota la influència de l'Església i votarien a favor de les dretes. Clara Campoamor, en una lluita maratoniana contra Victoria Kent, diputada d'Izquierda Republicana, aconseguí incloure el vot de la dona en l'article 36 de la Constitució per 161 vots a favor i 121 en contra.

El seu propi partit la va abandonar i ja no la tornà a presentar a les properes eleccions.

Quan esclatà la Guerra Civil s'exilià i va morir a Lausana, on va treballar en un despatx d'advocats oblidada per tots.

Una altra dona que passarà a la història, perquè marcà un punt d'inflexió als Estats Units, va ser Rosa Parks. Va nèixer a Alabama al 1913, va morir al 2005. Defensora dels drets civils del negres

als Estats Units. Rosa Parks vivia en un context segregacionista. Ella mateixa, mestra de professió, estava acostumada a cedir el seient als blancs, en pujar a l'autobús. Però, considerant que aquest acte era injust a més d'humiliant, arribà un dia en què no el va cedir, no es va aixecar. Eixe va ser l'inici del seu combat contra el segregacionisme. El conductor va cridar la policia, Rosa va ser detinguda i obligada a pagar una multa. Però aquest gest va posar de manifest les condicions a què estaven sotmesos els negres, que tenien prohibit l'accés a piscines, escoles, restaurants i gran nombre de serveis públics exclusius per a blancs.

Martin Luther King organitzà, mitjançant la seua associació, un boicot als autobusos de Montgomery. Aleshores, Parks i King van de la mà per a la consecució de l'abolició de la segregació als transports. Parks va rebre el 1999 la medalla d'or del Congrés dels Estats Units.

La història de les dones no sols s'ha centrat en el camp de la política o els drets civils, també en la ciència hi ha hagut dones, com Maria Sklodowska, més coneguda com Marie Curie, nascuda a Varsòvia el 1867. El seu pare era professor de Física i la mare, mestra. Era la menor de cinc germans. En aquell temps, la major part de Polònia estava ocupada per Rússia. Les dones no podien anar a la Universitat. Maria assistia amb la seua germana Helena a classes clandestines en un pensionat on aprenien cultura polonesa. Destacava per l'afició a la lectura i la Física. Dominava

l'idioma rus, polonès, alemany i francès. Se'n va a França el 1891 per estudiar Matemàtiques i Ciències Naturals a la Sorbona, gràcies a una beca. Coneix el que seria el seu marit, Pierre Curie, i treballen junts al laboratori. Portaven un estil de vida auster i d'estudi. Maria decideix fer la tesi doctoral sobre els treballs de Becquerel i Roentgen, que havien descobert que les sals d'urani transmetien uns rajos de naturalesa desconeguda. Al costat de Pierre Curie, aïllen dos nous elements químics: el poloni i el radi i es dedicaren a estudiar els elements radioactius. Al 1903 publica la tesi: "Investigacions al voltant de les substàncies radioactives", i obté la menció "cum laude". Eixe mateix any el matrimoni va aconseguir el Nobel de Física. A la mort de Pierre Curie, en un accident, va acceptar la càtedra de Física.

"Va rebre el Nobel de Química pel descobriment del radi i el poloni"

Era la primera dona que feia classe a la Sorbona. El 1911 va rebre el Nobel de Química pel descobriment del radi i el poloni. No va patentar el procés d'aïllament del radi, desinteressadament, i ho deixà obert a la investigació de la comunitat científica. Durant la Primera Guerra Mundial proposà l'ús de la radiografia mòbil per al tractament dels soldats ferits. Va morir el 1934, a conseqüència de les radiacions a les quals va estar exposada en els seus treballs.

Rigoberta Menchú va nàixer al si d'una família humil de camperols d'ètnia maia. Va treballar en les terres de

les famílies poderoses al costat dels seus pares, des dels cinc anys. També va ser empleada domèstica. La seua infantesa i joventut estan marcades per la pobresa, la discriminació racial, la violència i la repressió que les classes dominants exercien per aturar les aspiracions de justícia social de la pagesia guatemalenca. Alguns membres de la seua família van ser assassinats pels militars. Dos dels seus germans es passaren a la guerrilla. Aleshores Rigoberta inicià una campanya pacífica de denúncia al règim guatemalenc per la sistemàtica violació dels drets humans. La seua ideologia es fonamenta en la “Teologia de l’Alliberament”. Rigoberta personifica el sofriment del seu poble, denunciant la situació de la dona indígena a Llatinoamèrica.

“Va recórrer el món per conscienciar la societat amb els seus missatges i aconseguí ser escoltada a les Nacions Unides”

Escapant de la repressió, es va exiliar a Mèxic el 1983. Publicà la seua autobiografia titulada *Me llamo Rigoberta Menchú y así me nació la conciencia*, on relata la seua història personal. Va recórrer el món per conscienciar la societat amb els seus missatges i aconseguí ser escoltada a les Nacions Unides. El 1988 tornà a Guatemala per continuar denunciant les injustícies, però fou detinguda a l’aeroport i obligada a abandonar el país. Hi tornà el 1991 per assistir a un congrés que reunia

diverses comunitats indígenes d’Amèrica. Va tindre el suport de personalitats com Adolfo Pérez Esquivel i el bisbe Desmond Tutu per a la candidatura al Premi Nobel de la Pau, que li fou concedit el 1992. Amb la dotació econòmica del premi va obrir, tant a Mèxic com a Guatemala, la fundació que porta el seu nom. Actuà de mediatrice en el procés de pau entre el govern i la guerrilla, que va culminar el 1996, on es van signar els acords de pau. L’exèrcit i la guerrilla foren desmobilitzats i treballà en la reincorporació dels exiliats. El 1998 publicà *La nieta de los mayas*, llibre que ajuda a comprendre la idiosincràsia indígena guatemalenca. El 1998 va rebre el premi Príncep de Asturias.

“Creien fermament en una causa o en un projecte”

D’una manera o una altra, totes aquestes han estat excepcionals. Creien fermament en una causa o en un projecte. Tenen en comú les dificultats que han hagut de salvar, totes han estat lluitadores i han vençut molts obstacles, burles..., difamacions.

He procurat posar les més rellevants, tot i que n’hi ha moltes més, i a la vida quotidiana hi ha multitud de dones que continuen trencant normes obsoletes, o investigant el genoma. És molt difícil mantindre l’espai, malgrat que estem al segle XXI. La història no els ho ha posat fàcil.

veus

dels cronistes

LLUIS MESA i REIG

Cronista d'Estivella.

Membre de l'Associació d'estudis Fallers i investigador.

“La veu dels cronistes i de les cronistes”

Els nostres pobles han viscut silenciosament callats. Sols els grans senyors que els dominaren, les guerres o els esdeveniments tràgics han fet que es conegueren fora dels seus termes. Tanmateix, al costat de cada tradició intensa, de cada festa anual o de qualsevol escena quotidiana sempre ha existit una persona amb una sensibilitat especial. Ella ha estat disposta a seguir i a escriure tot el que passava. Ha creat el ressò necessari perquè tot el que no s'escoltava tinguera veu. Especialment han estat seguidors i seguidores de la festa com a símbol del trascur dels municipis.

Els i elles han sigut, en el nostre cas, els cronistes dels municipis del Camp de Morvedre. En alguns casos han rebut eixe reconeixement pels ajuntaments i

en uns altres han actuat pel seu compte. Totes i totes han cridat l'atenció quan s'ha deteriorat el patrimoni. Han redescobert elements històrics perduts o aquelles efemèrides oblidades. Han observat els canvis festius i han narrat els actes que succeïen cada any. Sense tindre eixe títol, a voltes han actuat com a corresponents de la premsa. Cada dia seguien tot el que passava i enviaven cròniques al seu diari amb l'esperança que les publicaren.

“Què haguera sigut de la memòria històrica de Sagunt sense Enrique Palos Navarro, Antonio Chabret Fraga o Santiago Bru i Vidal”

En el Camp de Morvedre han existit hòmens i dones amb una gran sensibilitat per tot el que fa comarca i poble. Què haguera sigut de la memòria històrica de Sagunt sense Enrique Palos Navarro, Antonio Chabret Fraga o Santiago Bru i Vidal. El **Doctor Palos** fou eixe personatge inquiet que va fer possible la creació d'una col·lecció de peces arqueològiques i va fer-ne un museu. Sens dubte es pot considerar el primer cronista del municipi. Encara que no va rebre oficialment el títol, realment fou el qui aportà veu a molt de silenci. **Antonio Chabret** fou el gran investigador que va rebre per primera vegada el títol de cronista el 1888. Va tindre un gran mèrit l'estudi de diversos aspectes de la documentació antiga. Molta se n'haguera perdut totalment, ja que un incendi va acabar amb gran part de l'Arxiu que ell

va estudiar. Un tercer personatge va ser **Santiago Bru**. Era professor, historiador, poeta i escriptor. Fou cronista de Sagunt i també de València. El 1952 va estar nomenat cronista de Sagunt i el 1973 del Cap i Casal. Els seus llibres i articles van obrir els ulls a tant que hi havia silenci. A voltes, unes poques línies seues eren suficients per a entendre el passat musical, la romanització, l'època medieval, les festes o qualsevol altre tema saguntí oblidat. En resum, tots tres han significat veus entre silencis. Sense ells molt s'haguera oblidat.

“Altres persones han continuat cadascú des del seu racó fent que la flama de la memòria no es perda”

Altres persones han continuat cadascú des del seu racó fent que la flama de la memòria no es perda. Institucions com el **Centre d'Estudis del Camp de Morvedre**, el **Centre Arqueològic de Sagunt**, el **Grup pel Patrimoni** i unes altres han estat ací des de fa ja anys també per a donar veu.

També han romàs autors que han mirat el passat extens del port de Sagunt. La veu d'investigadors com ara **Buenaventura Navarro** o **Josep Dionis Martínez**, entre d'altres, han tret a la llum eixa història

oral, a vegades no escrita, Més noms es podrien dir perquè Sagunt i el seu port és una capital plena d'historiadors i historiadores i d'investigadores i investigadors desitjosos de mostrar un ric passat.

No obstant això, la comarca és molt més. Canet d'en Berenguer té una llarga història. Personatges grans i esdeveniments destacats són part d'una població que ha obert durant segles la comarca al mar. Hi ha estudiosos com **Jose Miguel Llusar Caballer**, membre del grup de cronistes i investigadors, i altres que n'han descobert un passat amagat.

Si es continua per la subcomarca de les Valls, es poden esmentar grans referents. A Benifairó de les Valls va estar **José Maria Cueco Adrián**, cronista de la localitat. Un mestre que va exercir a Benavites durant temps i que es preocupà per la recuperació de la història d'estos cinc pobles del Camp de Morvedre. Dedicà estudis a la font de la vall de Segó o a l'heroi Romeu, per esmentar-ne alguns. Hui en dia cal destacar la tasca de la investigadora **Mª Vicenta Pérez Salvador**, qui encapçala el projecte de tirar endavant la casa Perentoni. És una col·lecció etnològica que continua creixent cada vegada amb més elements que donen veu a un part del passat que estava amagada.

“El fet que formara un destacat arxiu que continua dirigit per la família ha suposat que no es perda l'obra”

Un tercer personatge d'esta part del territori és **Emilio Lluca Ubeda**, cronista de cronistes. En va ser nomenat de Benifairó de les Valls el 1971, de Benavites el 1990 i de Quartell el 1992. La seua trajectòria, amb més de 500 articles comarcals i de 40 llibres suposen un destacat camí. Malauradament, la mort prematura va impedir que continuara fent camí. Tanmateix el fet que formara un destacat arxiu que continua dirigit per la família ha suposat que no es perda l'obra. No cal oblidar que Lluca, gràcies a les publicacions, va posar veus a molta part de la història emmudida però també amb el seu arxiu va fer per recuperar molt del que es trobava perdut i callat pel pas del temps. Les festes i el patrimoni ocupen un lloc especial en el seu fons gràfic.

Si se segueix el recorregut per la subcomarca a Benavites, cal destacar la presència de l'actual cronista **Jesús Peñarroja Altabella**. Els articles i la tasca que realitza cada vegada resulten més fecundes. És un dels principals defensors de la recuperació de l'església

L'ESGLÉSIA
D'ALGAR

Alfons
Hermoso de Mendoza
Arocas

de Benicalaf i de l'entorn. També de la festa de la romeria que els cinc pobles hi realitzen el primer diumenge d'agost.

A Quartell destaca **J.V. Marqués**. Un corresponsal històric que ha dut el nom del poble als mitjans de comunicació durant anys. A més, en els últims anys ha escrit unes cròniques presentades a l'Ajuntament, on recupera part de la memòria de la població d'anys passats. Allí analitza especialment com la festa ha reunit la societat de Quartell.

El municipi de Faura té la sort de comptar com a cronista amb **Josep Martínez Rondan**. Este saguntí, hi va ser capellà molts anys. En eixe temps no ha passat desapercebut. Ha apostat per la recuperació del patrimoni, especialment religiós. Ha publicat diversos llibres i nombrosos articles. El treball de Martínez Rondan, com el de Lluca, tenen un caire realment comarcal. Este no sols s'ha implicat en diverses poblacions sinó que a més ha tingut present Sagunt, el seu lloc de naixement, com a poeta, historiador i escriptor.

No es pot acabar este camí per les Valls sense tindre en compte la població de Quart i el cronista **Jose Queralt Diana**. Ell és el degà de la comarca. En la seua obra hi ha llibres, articles i programes de ràdio. Però, a més, destaca l'extens arxiu gràfic que posseïx on s'arplega una part destacada de la vida del municipi i de les seues festes.

En l'actualitat hi ha en la subcomarca diversos grups que fan també per la recuperació de la memòria històrica i per

distints aspectes del passat, cadascú des d'una perspectiva diferent. Allí està per exemple el **Grup "El Molí" de Quart de les Valls**. Tots ells tenen el mèrit també de donar veu on hi havia silenci.

“Quan poques dones estaven dedicades a eixe quefer, va marcar una fita en el món dels cronistes”

La subcomarca de les Baronies també té personatges que han donat veu als pobles i continuen fent-ho. A Algar de Palància va destacar una dona **Amalia Comba Comba**. Esta mestra i investigadora va fer diversos estudis de la població i es dedicà intensament a la vida docent. Quan poques dones estaven dedicades a eixe quefer, va marcar una fita en el món dels cronistes. En eixa població existixen en l'actualitat altres investigadors. Però caldria destacar-ne un: José Catalunya Albert. És l'actual cronista i des de fa anys ha recuperat documentació del poble. També participa de la vida cultural i promou publicacions municipals que intenten retrobar la memòria, les festes i les tradicions.

A Alfara de la Baronia hi ha una altra dona que des de fa anys s'ha preocupat pel patrimoni i la història. Es tracta de **Concha Saura Company**. Va ser secretaria de l'ajuntament i promotora de la rehabilitació del patrimoni. Els seus llibres recuperen la història, les festes o aspectes concrets de la població. A més, ha publicat articles i ha sigut la secretària del grup de cronistes i investigadors del Camp

de Morvedre i Almenara. Allí mateix val la pena esmentar la tasca del professor universitari **Joan Carles Gomis Corell**, promotor de la recuperació patrimonial i autor de diferents comunicacions que superen l'àmbit local.

En el municipi d'Algímia d'Alfara el gran estudiós que ha posat veu a la història és el cronista **Helios Borja Cortijo**. Les investigacions realitzades i publicades tenen un gran rigor. L'extens treball dedicat als llinatges de la població, els carrers altres aspectes del poble són un gran referent per a la comarca. Té la condició de professor de secundària, doctor en història i diploma en egipci però sobretot és una persona constant que ha posat llum al passat i veu al poble, el patrimoni o la festa.

Amb eixa rigorositat, existix a Torres Torres un investigador excepcional. Es tracta de **Juan Corbalan de Celis Durán**. Un arquitecte de professió que, amb una gran formació, s'ha introduït en l'estudi dels arxius valencians més destacats. Els nombrosos llibres dedicats a Torres Torres i les comunicacions realitzades com a cronista en les publicacions comarcals demostren la perfecció d'un treball. En la mateixa població va existir un altre cronista, **Joaquín Díez Pérez** qui va realitzar algunes aportacions dedicades a Torres Torres.

En el cas d'Estivella hi han hagut diverses persones que s'han preocupat per la recuperació de la història, com ho demostra els diferents autors que han participat en els llibres editats des de l'Ajuntament, com ara: **Tere Andreu**,

Marisa Querol, José Luis Renau, Berta Rodrigo. Va existir un gran investigador, dedicat especialment al patrimoni religiós. Es tractava de **Josep Maria Blasco Soriano**, president del Consell Local de Cultura i que ara té un carrer en el municipi. Tot i que el primer cronista fou **Joaquín Arbiol Gálvez** no en queden molts estudis conservats. L'actual n'és **Lluís Mesa i Reig**, historiador i professor de valencià. Està molt implicat en la vida cultural de la comarca i actua de coordinador del Grup de Cronistes i Investigadors del Camp de Morvedre i Almenara. A més, participa de diferents entitats culturals i festives valencianes. És ajudat per un altre destacat investigador i col·leccionista: **Santiago Mateu Mateu**.

A Albalat dels Tarongers han existit alguns referents d'estudiosos. Si de cas el més conegut fou el capella **Andrés Monzó Nogués**. Va fer interessants descobriments arqueològics no sols per al poble sinó per a la comarca. El seu llibre dedicat a la història d'Albalat dels Tarongers va ser tot un referent, Altre personatge destacat per haver recuperat la veu del poble és **Carles Prats**. Va exercir de corresponsal en els mitjans de comunicació i va publicar llibres dedicats al poble. Finalment en l'actualitat destaca **Guillermo Valls**, fill del poble i cronista. Continua la tasca dels anteriors. A través de diferents articles intenta posar llum a part del passat.

Ja quasi acabant el camí comarcal s'arriba a Segart. És la població més xicoteta pero no obstant això hi ha algunes persones que intenten donar-li veu al seu passat com

ara el saguntí **José Ramon Carbonell**. Ell trau dades i escenes oblidades. També ha destacat per la recuperació d'informació dels *Quinke Libri*.

En el cas de Gilet han existit fins a tres cronistes. En l'actualitat ho són **Juan Antonio Millón Villena** i **Enrique Soriano Gómez**. Este últim ha destacat per la publicació de dos llibres de la població i per l'edició d'una pàgina web que recupera les tradicions i la història.

En la població de Petrés han existit historiadors preocupats pel seu patrimoni com **Enric Guinot i Sergi Selma**. Hi ha una persona amb especial sensibilitat com és **Natxo Corresa i Marín**. S'ha dedicat a promoure i recuperar les campanes de la comarca i també s'ha preocupat del patrimoni del seu poble i les festes. Encara que fins fa poc era el cronista oficial **Francisco Javier López**, en l'actualitat el municipi no n'ha trobat un altre.

“El Camp de Morvedre ha estat i està ple de persones que han donat veu al bell mig del silenci”

En definitiva, el Camp de Morvedre ha estat i està ple de persones que han donat veu al bell mig del silenci. S'han esforçat per fer parlar a la tradició, la història els carrers els personatges històrics, el patrimoni, la festa i tants altres elements destacables. Elles i ells han vist en els esdeveniments festius i en diversos temes el millor espill de cada població. Malaurament en este sector les dones han estat minoritàries, com en altres

aspectes de la vida. No obstant això, en este article, tot i les seues mancances, es demostra amb unes pinzellades el paper de cronistes i investigadores om a reviscoladors de la veu apagada pel temps i les circumstàncies. Així que el fet de tindre'ls en compte ha d'aprofitar perquè no s'oblidi que al Camp de Morvedre tenim (i hem tinhut) veu i que necessitem parlar del que som i fórem. És la millor manera perquè en el futur no es perda la consciència de poble i de comarca.

veus

dels cronistes

“Veus? Quines veus?”

Veus que ens permeten veure sense fer servir els ulls. Les veus que escoltem des de menuts i que es converteixen en la nostra memòria sonora. Veus que sonen a afectes, com les veus dels pares i de les mares. Veus que tarden molt a oblidar-se. Recordeu la veu de l'àvia, quan us preguntava de què volíeu l'entrepà del berenar? No? Potser recordeu el fet de la iaia preguntant si volíes Nocilla o preferies pernil i formatge, encara que no pugueu reproduir exactament la veu de l'àvia. El que no oblideu són les emocions que les veus us provocaven, perquè les veus han estat sempre un ressort per a despertar emocions, i això unit als records que ens mouen.

Jo no recorde la veu exacta de la locutora que ens anunciava les cançons del «Cada canción un recuerdo» que sonava a casa meua quan jo arribava de l'escola, però sí puc evocar el to, potser fins i tot el timbre, que feia servir per explicar la cançó i la dedicatòria que la seguia. Encara, quan sent els *pitos* de les dotze a la ràdio, crec que darrere tornaré a escoltar allò de «Son las doce del mediodía, es la hora del Ángelus». En ma casa no érem molt religiosos, així que per a mi això de l'hora de l'Àngelus era una incògnita que associava als caps de setmana, els únics dies en què podia escoltar aquest moment a la ràdio. Però recorde la tonadeta amb la qual la locutora recitava amb la cadència antiga l'Àngelus.

Les veus de la ràdio han format part de la meua infantesa, i quan van acompanyades de la cadència adequada encara poden fer que em senta a la cambra on ma mare cosia «per al carrer» dotze hores diàries, sempre acompanyada per les veus que eixien de la ràdio, marcant el pas de les hores. De matí

i de vesprada la ràdio no sonava igual, o això era el que pensàvem ma mare i jo, que a partir de les set de la vesprada, encara que continuàrem a la cambra de cosir, apagàvem la ràdio, perquè ja no ens sonava alegre sinó que ens recordava que eren massa hores davant la màquina. Les veus de la ràdio canviaven segons el missatge que ens transmetien: més dolces, més convincents, més tendres i a l'hora de les notícies més segures i contundents.

“No he viscut el temps de les radionovel·les o dels consultoris radiofònics, encara que sí que he crescut sabent que existien”

En ma casa la ràdio era cosa de dones, de les dones de la família que convidàvem a entrar pel transistor a gent que ens contava històries, que ens explicava notícies, que ens obria l'ànima i la ment a un món que era complex i divers. No he viscut el temps de les radionovel·les o dels consultoris radiofònics, encara que sí que he crescut sabent que existien. Ma mare era més de triar la companyia segons les hores del dia. Als matins, Luis del Olmo ha estat una veu molt present a casa nostra. Ma mare sempre em conta que ella ha après molt sentint la ràdio: entrevistes a actors i actrius, a polítics i a la finestra que s'obria a coneixements i visions del món allunyades de les seues, però de les quals sempre treia profit. Réiem i ploràvem, ens alegràvem i ens enfadàvem, i jo encara ho faig quan sent la ràdio i arribe a discutir acaloradament amb els tertulians, als

qual conteste convertint-me jo també en tertuliana unidireccional, perquè ells no em senten, encara que jo a ells sí. Això, és de veres, ha anat canviant, i la irrupció del whatsapp en les tertúlies permet que els oients hi participen, encara que no és el mateix que quan una respon iradament, segura que la seua exclamació quedarà suspesa en l'aire de l'interior del cotxe o de la casa on les pronuncie.

També recorde la veu de la ràdio de nit, la dels presentadors dels programes esportius que es sentien ja al llit, potser quan ja s'havia apagat fins i tot la televisió. Els esports no agradaven massa a mon pare, que era més de tele que de ràdio, així que eixe record és menys intens que els de la ràdio de dia.

Imagineu quan de sobte començàrem a ma casa a escoltar veus que parlaven des de Sagunt. Quin descobriment, que les notícies reflectiren l'actualitat que tu

viuies a la ciutat! Quin moment quan telefonaves per votar les llistes de les millors cançons en espais patrocinats per discoteques que tenies molt prop de ta casa i a les quals, això sí, encara no podíem entrar perquè no es arribava l'edat en el meu cas, o perquè ja li havia passat en el cas de ma mare. Primer fou Rueda de Emisoras Rato, després Cadena Rato, i quan ja estava estudiant periodisme i somiava a ser una de les veus que escoltava contar les notícies era Onda Cero. Crec que encara podria cantar les melodies dels indicatius, tant com seria capaç de recitar de memòria alguns dels anuncis que diàriament sonaven: «Carpinteria metálica Manuel Estada, cambia sus ventanas en una mañana». I jo, mirant les meues finestres de fusta, pensava que si en algun moment en ma casa algú havia de canviar les finestres seria, lògicament, Manuel Estada, que per això m'ho deia aquella veu a la ràdio.

Com a curiositat puc contar-vos que quan jo començava a treballar a la ràdio em varen encarregar tornar a fer la gravació d'eixe mateix anunci amb el company Ramón Selva i amb la mateixa música (el «Toda una vida» d'Antonio Machín). Aquell dia vaig plorar a soles, al bany, on ningú em veia. Plorava per l'emoció d'haver enregistrat jo el mític anunci i al mateix temps perquè la meua veu no era la mateixa que jo recordava, i encara que em feia il·lusió haver-la gravat al mateix temps em sentia com si estiguera fent una traïció al meu record, perquè per a mi la veu que havia de dir allò del canvi de les finestres en un matí no podia ser la meua. Eixa sensació encara no m'ha abandonat del tot. Encara em sent com si el privilegi d'entrar a les cases, els cotxes o els treballs de les persones que em senten em quedara gran. Encara em pesa molt la responsabilitat que la meua veu siga la que els oients associen a una hora determinada del dia, que la meua veu s'escolte en els bons o mals moments de qui està escoltant la ràdio. Ara conec joves que quan vénen als estudis s'emocionen de pensar que ells o elles parlen a la gent, que com les seues mares, pares o iaies i iaies senten la ràdio cada dia. Que algú et diga que ha crescut sentint com desitjaves la bona vesprada cada dia a la comarca és senzillament al·lucinant.

Veus, quines veus?

Les veus d'eixos polítics locals que de sobte ens arribaven a casa nostra i ens permetien veure la importància de les coses que succeïen al nostre voltant. Les

veus dels representants sindicals, dels polítics, dels veïns, dels comerciants, dels oients.

Veus les concentracions reclamant millores per a la ciutat? Veus com els veïns reclamen més places escolars, com els comerciants demanen més atenció? Veus com canvia la ciutat? Jo ho veig recordant totes les veus que ens ho han contat per la ràdio.

“El Premi a la Crítica Local en les Falles de Sagunt va ser els dos primers anys concedit per l'emissora”

Les veus de la ràdio a Sagunt no han estat sols les de les persones que hem estat treballant per reflectir les alegries, les preocupacions i les inquietuds de la comarca. Les veus de la ràdio han estat fonamentalment les dels protagonistes de l'actualitat, la gent que treballa per la gent, que comparteix amb els altres allò que sap sobre temes d'interés general. Una ciutat o, millor encara, una comarca com la nostra ha de tindre un altaveu, un lloc on escoltar les veus més properes, les dels veïns i veïnes que han de tindre un lloc per a poder expressar la seua opinió sobre les coses més pròximes. Eixes històries del nostre dia a dia que, mirant-les des d'un àmbit geogràfic més gran, potser no tindrien espai, però que per a nosaltres tenen la significació de ser pròximes, importants i destacades. Per a la festa fallera, per exemple, hi ha

nombrosos programes de ràdio dedicats a la seua temàtica, però en els quals és difícil que contenen alguna cosa de la nostra ciutat; és en eixe moment on entra en joc la ràdio local. Potser no disposem de tot el temps que ens agradaria, però durant tot l'any dediquem una secció setmanal que dirigeix Antonio José Fresno per parlar de les falles del Camp de Morvedre, i al llarg de la setmana fallera convertim el nostre programa local en un programa íntegrament faller. Les falles sempre han estat importants per a Onda Cero Sagunt. Per cert, potser algunes persones no ho recorden però el Premi a la Crítica Local en les Falles de Sagunt va ser els dos primers anys concedit per l'emissora fins que la Junta Local Fallera va decidir incorporar-lo als seus premis oficials.

Són les veus del Camp de Morvedre, que continuen tenint el seu *altaveu* en Onda Cero Sagunto, la nostra ràdio.

Veus

d'arts i literatura

“La veu es poesia”

*T*otes les veus no són d'aire.

Hi ha fils d'aigua tímida i cristal·lina,
poderosos torrents esculpits en pedra
i sàvies sentències amb cor de cel·lulosa.

No tots els llavis s'obrin per a parlar
ni callen quan es tornen a unir.

Hi ha ulls capaços de cridar
i mans que fan discursos muts.

Algunes paraules són de palla
i altres amaguen diamants en brut,
fruits d'amor o llavors de rebel·lió
que escapen del dolç oblit de l'instant.

Hi ha veus incolores camuflades en el vent,
primàries veus cridaneres
i veus iridescentment sofisticades
que provoquen la indispensable policromia
i ens salven de l'uníson del no-res.

Veus

d'arts i literatura

“Veus lluminoses”

Clara Janés té un preciós llibre el títol del qual resumeix la mentalitat encunyada per la sociologia històrica que situa les dones com a persones de segona classe, sense intel·ligència ni habilitat suficients per a abordar tasques sempiternament desenvolupades o atribuïdes als homes. El llibre en qüestió du el títol: *Guardar la casa y cerrar la boca*. Aqueix títol és la síntesi de la cita de Fra Luis de León introductora al llibre. Però la tesi de l'autora tracta de demostrar que, a pesar d'aqueixa mentalitat ancestral, no sempre homes i dones van viure amb una divisió de rols, i que quan aqueixa divisió es va produir la cremallera en la boca femenina la cosia la pobresa.

“La veu junt amb l'intel·lecte constitueix l'essència de l'ésser humà, el distingeix d'altres éssers de la naturalesa”

La veu junt amb l'intel·lecte constitueix l'essència de l'ésser humà, el distingeix d'altres éssers de la naturalesa. La veu permet a les persones exterioritzar les seues idees, expressar els seus sentiments, canalitzar les accions, etc. La veu té poder i qui la fa valdre pot influir en la realitat per a modificar-la. Quan la divisió de papers es va produir, la veu dels homes es va afirmar perquè era la força bruta la que va adquirir aqueix

poder, defenent, conquistant i matant. Li permetia governar territoris, aconseguir béns, imposar déus i voluntats, dominar, en definitiva, i així cada home en l'àmbit que li era propi: el país, el poble, l'església, l'espai de producció, la família, etc. Mentre l'home exercia la força, la dona donava la vida, però açò mai va tindre tant de prestigi, ni comportava tant de poder, simplement donar la vida significava viure junt amb aqueixa vida i respondre d'ella.

Aquest escrit no pretén anul·lar altres qualitats intel·lectuals o afectives en el gènere masculí, però sí deixar constància que la divisió de rols va anul·lar les dones en la seua visibilitat històrica i en el desenvolupament d'altres potencialitats

“En l’antiguitat, les dones comunes no tenien veu, no tenien accés a l’educació ni a una formació específica”

que marcaren una imatge d’igualtat al llarg del temps. Així, en l’antiguitat, les dones comunes no tenien veu, no tenien accés a l’educació ni a una formació específica que els permetera una dignitat i una visibilitat, ni tan sols en el seu àmbit de vida, encara que, probablement, donaren peu al naixement literari de tipus oral amb cants o salmòdies de non-non per als bebés, les cançons de bressol. Només les dones amb una realitat privilegiada podien executar la seua creativitat, perquè la seua realitat era intocable, per exemple, sacerdotesses com l’accàdia Enheduanna (2500 aC), primera poeta coneguda, els textos de caràcter sagrat i polític de la qual van ser mig destruïts pels sacerdots, que no acceptaven una dona en aqueix rol, encara que fóra la filla del rei. Paradoxal resulta que, en alguns països orientals, com la Xina, siguen les cortesanes les que poden accedir a l’educació i a les quals se’ls permet escriure, però, atenció!, amb el codi d’escriptura femenina, mai amb el codi masculí. I també cal destacar com a Grècia ha d’arribar el segle VI aC perquè l’arribada d’un clima democràtic i cultural permeta la poesia de Safo, aleshores filla de família aristocràtica. Els seus poemes i diatribes polítiques la van portar al desterrament en alguna ocasió. No era fàcil per a elles tampoc, a pesar del seu estatus. Per l’època van destacar científiques i filòsofes com Hipàtia, Aspàsia o Hipàrquia.

Unes altres veus de dones en el món literari també vinculades a dones “especials” van ser les de les beguines, dones cristianes associades per un tipus de vida conventual actiu, dedicades a la contemplació i a l’atenció caritativa de pobres i malalts. Es va estendre per tot Europa durant els segles XII i XIII i el seu caràcter contemplatiu les conduïa a experimentar conceptes i sentiments místics que plasmaven en la seua escriptura. Per a la literatura mística en llengua castellana poden representar els antecedents de veus tan potents com Santa Teresa de Jesús i sor Juana Inés de la Cruz.

“Teresa de Jesús una veu senzilla, però al mateix temps complexa”

Hem d’arribar al segle XVI per a trobar en Teresa de Jesús una veu senzilla, però al mateix temps complexa. Ser la fundadora de les carmelites descalces l’obliga a una comunicació interna, al·lisonadora de monges, que exigeix la senzillesa com a manera pràctica de ser entesa, i també a ser molt cauta, perquè els seus escrits són llegits també per la jerarquia eclesiàstica i la Inquisició; es diu que tal vegada la seua família procedia de jueus conversos. I no sols això, es recelava que una dona en aparença fràgil tinguera tal energia com es desprenia de les seues *Fundaciones* escrits i accions, *Camino de perfección* i *Las moradas*. La vida va ser retinguda durant un temps per la Inquisició. A pesar de tot, ella sentia que havia de ser veraç i explicava els seus embadaliments místics, encara que era conscient de

les suspicàcies que alçava i el perill que corria.

“Una superiora li va prohibir l’activitat intel·lectual i literària, considerant que això era cosa de la Inquisició”

Sor Juana Inés de la Cruz és una veu americana. Va nèixer i va viure a Mèxic durant la segona meitat del segle XVII. Pertany al Barroc. Juana és una intel·lectual. La seua avidesa pel coneixement des de molt xicoteta se li frustra en certa manera al convent, on inquietuds filosòfiques i científiques no són ben vistes. En aqueix sentit viu un cert paral·lelisme al de Teresa de Jesús. No obstant això, és tal la fama de la seua producció poètica i teatral que, protegida pels virreis, escriu per encàrrec. El seu treball més important, *Primero sueño*, es deia imitant Góngora, narra un somni poètic de la filosofia. Fins que una superiora li va prohibir l’activitat intel·lectual i literària, considerant que això era cosa de la Inquisició.

Isabel de Villena (València, 1430-1490) és la primera escriptora en valencià coneguda. És anterior en el temps a Teresa de Jesús i a Juana Inés de la Cruz, i encara que la seua literatura no està vinculada al misticisme, sí que comparteix amb totes dues la doble condició de pertànyer a una classe alta i a una congregació religiosa. Isabel va ser filla de l’escriptor i fi poeta Enrique de Villena, protegida i educada des de xicoteta per la reina Na Maria en qualitat

de princesa pràcticament, i d'adulta va professar com a clarissa al convent de la Trinitat, on va arribar a ser abadessa. La seua vida en la cort aragonesa i el seu contacte amb el metge del convent i escriptor misogin Jaume Roig van despertar la seua sensibilitat feminista, de manera que la seua obra màxima *Vita Christi*, en contra del que poguera paréixer, no es va centrar fonamentalment en la vida de Crist, sinó en la de les dones que el van envoltar, Santa Anna, la Mare de Déu i Maria Magdalena. El seu enfocament mostra el seu personal al·legat en defensa de les dones. La seua obra és fonamental dins del Segle d'Or Valencià, encara que pareix que, de la mateixa manera que en el cas de Teresa i Juana Inés, tampoc la seua heterodòxia en el tractament del tema va ser del gust de la jerarquia eclesiàstica. El convent afavoreix la discreció creativa, encara que mai siga completa.

La professora Rosa Navarro Durán de la Universitat de Barcelona analitza en l'obra de María Zayas y Sotomayor (Madrid, 1590-1561?) el tractament de la bellesa femenina i com s'ha atribuït a aquesta bellesa la raó de tots els mals socials. No obstant això, María de Zayas avisa les dones que són víctimes dels enganys dels homes i, mitjançant una de les narradores de les seues novel·les, Zayas afirma respecte als afaits de les dones que:

“No hi ha dubte que, si no es posaren tant a l'empolainar-se efeminant-se més que la naturalesa les efeminà, i com en compte d'aplicar-se a jugar les armes i a estudiar les ciències estudien a criar el cabell i matisar el rostre, ja poguera ser que passaren en tot els homes.”

Dubta algú de la consciència feminista de María de Zayas?

Pitjor ho van tindre algunes dones durant els Segles d'Or espanyols a pesar del seu context de protecció classista fins i tot nobiliària. Així va ocórrer amb Sofonisba Anguissola, pintora, qui, encara que va pintar tota la família reial, mai li pagaren per això ni se li va permetre signar les seues obres, que van ser atribuïdes a artistes masculins com Sánchez Coelho o El Greco. El mateix li va ocórrer a Oliva Sabuco en el terreny de la medicina i la ciència. Es dubtava de la seua autoria en les seues publicacions per ser dona, fins i tot son pare va voler aprofitar-se de l'autoria per a prosperar. Aquest problema no és exclusiu d'aquesta època, podem avançar fins al segle XIX i trobarem una sèrie d'escriptores que signen les seues obres amb pseudònims masculins, com la catalana Caterina Albert i Paradís (l'Escala, 1869-1966), que primer va usar el pseudònim de Virgili d'Alacseal, però el pseudònim amb què la reconeixem és el de Víctor Català, amb obres tan importants dins del modernisme català com *Solitud*. També Palmira Ventós Culell (Barcelona, 1958-1916) va ser més coneguda com autora teatral sota el pseudònim de Felip de Palma. Va escriure diverses obres teatrals però l'èxit va ser clamorós amb *Isolats*. En la literatura en castellà també apareix Cecilia Böhl de Faber (Morges, Suïssa, 1796-Sevilla 1877), qui utilitza el pseudònim de Fernán Caballero. La seua obra, centrada en el costumisme, reflecteix un model de dona tradicional, conservadora, en contraposició al model romàntic més apassionat i destrossador. *La Gaviota* i *Clemencia* són les seues obres més ambicioses. No obstant això, tenia bona sintonia amb Gertrudis Gómez de Avellaneda, que junt amb Carolina

Coronado i Rosalía de Castro constitueixen la màxima expressió del Romanticisme espanyol entre les dones. Gertrudis va ser proposada per a ocupar una butaca de la Real Academia en 1853, però li la van donar a un home, Rafael María Baralt, el fet es repetirà amb altres eminents dones.

“Si en la meua targeta posara Emilio, en compte d’Emilia, què distinta hauria sigut la meua vida”

Arribat l’últim terç del segle XIX amb el Naturalisme i els apunts de Revolució Industrial a Espanya, s’alça la percepció literària d’una realitat dura, sòrdida, injusta, que acaba donant-li micròfon a una dona forta i decidida que no està disposada a ser callada pel fet de ser

dona. És Emilia Pardo Bazán (La Corunya, 1851-Madrid 1921). Podem pensar que es compleix novament el fet que una aristòcrata com ella reuneix prou poder per a dedicar-se a la literatura, doncs sí, però no solament això. La seua vastíssima formació i la seua espenta vital la van convertir en novel·lista, periodista, assagista, crítica literària, poeta, dramaturga, feminista i introductora del Naturalisme a Espanya. La seua obra *La cuestión palpitante*, sèrie d’articles sobre Émile Zola i la novel·la experimental europea, la fan creditora d’aqueix reconeixement. Amb tot, la seua obra més coneguda és *Los pazos de Ulloa*. Emilia Pardo Bazán tampoc és admesa en la Real Academia a pesar d’exercir alts càrrecs de tipus acadèmic, com catedràtica de literatures neollatines a la Universitat de Madrid o com consellera d’instrucció pública. La seua energia i compromís feminista li van crear aqueixos problemes i altres, de manera que ella mateixa va arribar a dir: *“Si en la meua targeta posara Emilio, en compte d’Emilia, què distinta hauria sigut la meua vida”*.

Del mateix tarannà valent, compromés i progressista hem d'assenyalar la veu de María de la O Lejárraga (S. Millán de la Cogolla, 1874-Buenos Aires, 1974), coneguda com María Martínez Sierra, pseudònim pres del nom del seu marit Gregorio Martínez Sierra. La parella va desenvolupar una intensa producció teatral, des de l'escriptura fins a la direcció escènica, i generaren un projecte en què van col·laborar músics com Falla i Turina, i els millors escenògrafs. Van introduir el modern teatre europeu i van realitzar gires per diversos països. Van crear revistes literàries com Helios, de continguts modernistes, i Renacimiento. Allò especial d'aquesta parella va ser que, encara que Gregorio va declarar en document davant de testimonis que l'autoria de la producció era compartida, pareix que cartes i telegrams revelen que l'autoria de la major part de la producció era de María. Ja separats, María va ser diputada a les Corts per Granada des de 1933 a 1936, després d'evolucionar cap a un compromís feminista i polític que la portà a formar part del Lyceum Club, al costat d'altres dones no menys mereixedores d'obrir-los un apartat en aquest article, com María de Maeztu, la seua presidenta, pedagoga i escriptora, a més de directora de la Residencia de Señoritas; Victoria Kent, directora general de Presons i diputada en Corts durant la II República; Zenobia Camprubí, secretària del Lyceum, filòloga, traductora, poeta, compromesa amb el feminisme i enfosquida per la figura del seu marit, Juan Ramón Jiménez; i Elena Fortún, escriptora. Totes visqueren l'exili després de la Guerra Civil i hi van morir, tret d'Elena Fortún, que va acabar morint a Espanya.

“Al segle XX les veus de les dones es multipliquen, encara que en molts casos encara no són prou visibles a causa de l'enorme protagonisme dels seus col·legues homes”

Al segle XX les veus de les dones es multipliquen, encara que en molts casos encara no són prou visibles a causa de l'enorme protagonisme dels seus col·legues homes. Aquest és el cas de les dones de la Generació del 27, anomenades “Las Sinsombrero”, escriptores, pintores, anomenades així per la seua decisió anticonvencional de no usar aqueixa peça com una manera simbòlica d'alliberament de les idees i de rebel·lió cap a l'encotillament social de les dones. Algunes d'elles són Maruja Mallo, pintora; Rosario de Velasco, pintora; María Zambrano, filòsofa; María Teresa León, escriptora; Josefina de la Torre, poeta; Rosa Chacel, escriptora; Concha Méndez, escriptora; o Margarita Manso, pintora. D'elles, la veu més excel·lent és la de María Zambrano.

María Zambrano (Vélez-Málaga, 1904-Madrid, 1991) va ser una filòsofa i assagista d'àmplia formació i clara intel·ligència, deixebila del filòsof José Ortega y Gasset i particip de la seua *Revista de Occidente*. Possiblement hauria superat el mestre per l'originalitat del seu pensament si no haguera sigut una dona, però exili junt amb greus problemes familiars i econòmics li

van fer pegar tants tombs pel món que resulta estrany el volum de la seua obra, escrits filosòfics, treballs i activitats, mal coneguts fins a l'últim terç del segle XX, quan torna a Espanya. En la seua obra el racionalisme metafísic d'Ortega és modificat per un mètode de coneixement de l'ésser humà centrat en la creació de la persona i la raó-poètica. Les seues teories humanitzen la filosofia i la impregnen d'un sentit espiritual i poètic, més pròxim a la filosofia de Zubiri, amb qui també va tractar. Va rebre el Premi Príncep d'Astúries d'Humanitats en 1981 i el Premi Cervantes en 1988.

“Són visibles les grans intèrprets de qualsevol gènere de cançó, però no existeixen quan són solistes d'un instrument, o compositores.”

La música és una veu especial, i especial és una trajectòria com la de Matilde Salvador i Segarra (Castelló de la Plana, 1918-València, 2007). Si busquem en les anàlisis sobre dones dedicades a la música, trobem que són una alta proporció, però pràcticament invisibles en els diversos àmbits musicals. Són visibles les grans intèrprets de qualsevol gènere de cançó, però no existeixen quan són solistes d'un instrument, o compositores. I ací ve el més extraordinari d'aquesta dona: compositora, pintora i musicòloga en uns temps en què aqueixa àrea era exclusiva dels homes. Va musicar

poemes, va compondre produccions simfòniques per a ballets i òperes com *La filla del rei Barbut*, innumbrables composicions per a veu i piano, moltes vegades inspirades en la poesia popular i en les tradicions folklòriques. També va compondre música de cambra i d'orquestra. El seu referent estètic era Manuel de Falla, però va ser capaç de trobar la seua pròpia i original veu musical. El seu llistat de treballs i la naturalesa d'aquests ens permet afirmar la seua vocació i el seu compromís amb la cultura i la llengua valencianes. Va tindre molt de reconeixement en la gran quantitat de guardons que va rebre, entre els quals: Distinció al Mèrit Cultural de la Generalitat Valenciana en 1997, Medalla d'Or de la Universitat Jaume I de Castelló en 1998, Medalla d'Or de la Universitat de València en 2001 i la Creu de Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya en 2005.

Tornant al terreny de l'escriptura, apareixen les dones en el periodisme, com Carmen de Burgos (Almeria, 1867- Madrid, 1932), Colombine junt amb altres pseudònims, considerada la primera periodista a Espanya, redactora del *Diario Universal* i gran activista de la causa feminista; Josefina Carabias (Arenas de S. Pedro, 1908- Madrid, 1980), periodista, advocada, locutora en Unión Radio i redactora de *La Estampa* i *Mundo Gráfico*; Mª Luz Morales Godoy (La Corunya, 1989-Barcelona, 1980), directora de *La Vanguardia* en 1936 i 1937. Inhabilitada pel franquisme, va retornar al *Diari de Barcelona* amb la tornada de la democràcia.

“Al segle XX és difícil seleccionar autores literàries perquè les seues veus es multipliquen i amplifiquen escriguen en la llengua que escriguen”

Al segle XX és difícil seleccionar autores literàries perquè les seues veus es multipliquen i amplifiquen escriguen en la llengua que escriguen. Entre les escriptores en llengua catalana destaquen: Mercè Rodoreda i Gurgui (Barcelona, 1908-Girona, 1983), Maria Beneyto Cuñat (València, 1925-València, 2011) i Isabel-Clara Simó i Monllor (Alcoi, 1943).

Mercè Rodoreda és la senyora de la narrativa catalana. Va cultivar diversos gèneres, poesia, teatre, conte, però és en la novel·la on desenvolupa la seua immensa saviesa i sensibilitat. Mercè anà madurant la seua escriptura des de molt jove, publicà contes, algunes novel·les i es presentà a alguna edició de Jocs Florals a Lleida, que va guanyar en 1934. La República va ser d'intens treball per a ella, i la Guerra Civil convulsa per a tots i per a ella també, però en 1938 va aconseguir publicar *Aloma*, novel·la amb certs tints autobiogràfics pel que fa a experiència afectiva, amb valors literaris que van permetre reconèixer-la com la seua primera producció sòlida. La seua experiència d'exili va ser la de fugir no sols d'Espanya, sinó dels problemes de la Segona Guerra Mundial. Ella continuava escrivint, també poesia, amb la qual

va guanyar la Flor Natural en els Jocs Florals de la Llengua Catalana a Londres en 1947. Va tindre l'oportunitat d'estar en contacte amb múltiples personalitats de la cultura i també de guanyar altres premis com el Víctor Català. I, per fi, ja l'any 1960 a Ginebra, escriu la novel·la més important de la literatura catalana de postguerra, *La plaça del Diamant*. No és autobiogràfica però reflecteix l'estat anímic d'una dona que segurament tan bé coneixia per les seues vivències.

“La seua producció literària fluctua del castellà al valencià i viceversa”

Maria Beneyto pertany a la Generació dels 50, on també podríem situar Carmelina Sánchez Cutillas. Maria va escriure sobretot poesia, encara que també va publicar novel·les. La seua producció literària fluctua del castellà al valencià i viceversa. Escriu el que vol en la llengua que vol. En la seua trajectòria es pot parlar d'una primera etapa al voltant dels anys 50 amb magnífics poemaris com *Altra veu*, *Ratlles a l'aire* i *Vidrio herido de sangre*, junt amb tres novel·les. Però és en la seua segona etapa a partir dels anys 90 quan es produeix l'explosió de creació poètica amb la seua *Antologia poètica* i els poemaris *Després de soterrada la tendresa* i *Poemes de les quatre estacions*, més altres en castellà com *Archipiélago*, *Para desconocer la primavera*. I el seu últim poemari: *Bressoleig a l'insomni de la ira*. Cal assenyalar que la invisibilitat també la dóna el gènere literari en aquest cas. Les dones poetes saben molt d'això.

Entre les escriptores del segle XX és molt complicat seleccionar. Ana María Matute, Soledad Puértolas, Almudena Grandes, Espido Freire, Rosa Montero, Rosa Regás i moltes més com les filòsofes Celia Amorós i Adela Cortina. Totes tenen una veu potent perquè s'han obstinat a ser escoltades i ho fem sempre amb moltíssim gust, però ací li cediran el seu espai a la dona de lletres més gran del segle XX: María Moliner (Paniza, 1900-Madrid, 1981).

També en aquest cas, una altra escriptora, Inmaculada de la Fuente, clava el títol de la seua obra: *El exilio interior. La vida de María Moliner*. Aqueix títol fa referència sobretot al model de treball que María Moliner va seguir per a fer en soledat, en el recòndit

de sa casa, el millor diccionari de la llengua espanyola, el *Diccionario de uso del español*. Nou en l'estructuració dels seus termes i en l'ordenació alfabètica de les paraules, va ser un projecte que va durar quinze anys i que es va publicar en 1966, revelant-lo com la lexicògrafa espanyola més important. Increïble el treball minuciós, complet, rigorós i científic que María va desenvolupar durant aqueixos anys. Però que no ens induïska a error aquest comentari imaginant-la treballant sempre aïlladament. Va ser una treballadora incansable tota la seua vida, des de la seua adolescència estudiant i treballant per a ajudar la seua família abandonada pel pare. Es va formar com a filòloga i lexicògrafa a Saragossa i col·laborà en

el *Diccionario Aragonés*. Allí mateix va obtindre la llicenciatura en Història amb premi extraordinari. Amb vint-i-dos anys va guanyar les oposicions al Cos Facultatiu d'Arxivers, Bibliotecaris i Arqueòlegs. Va ser destinada a l'Arxiu General de Simancas, després a Múrcia i més tard a València. Durant molts anys va viure a València i es va casar a l'església de Santa Maria de Sagunt, perquè el seu germà estava vinculat per treball a la fàbrica siderometal·lúrgica. El seu temps a València durant la República la va portar a treballar activament amb les Missions Pedagògiques i a estendre una xarxa de biblioteques per nombrosos pobles xicotets amb dificultats d'accés als llibres. També va dirigir la biblioteca de la Universitat de València. Acabada

la guerra, va ser depurada i tornada a l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda amb divuit nivells menys en l'escalafó. També en el cas de María Moliner es va produir el rebuig per part de la Real Academia. L'havien proposat Dámaso Alonso, Rafael Lapesa i Pedro Laín Entralgo. Van elegir Emilio Alarcos Llorach. Ella va comentar així el tema:

“Si aqueix diccionari l'haguera escrit un home, diria: «Però, i aquest home, com és que no està en l'Academia!»

Sí, la meua biografia és molt concisa en el fet que el meu únic mèrit és el meu diccionari. És a dir, jo no tinc cap obra que es puga afegir a aqueixa per a fer una llarga llista que contribuísca a acreditar la meua entrada a l'Academia (...) La meua obra és netament el diccionari. Més avant afegia: Per descomptat, és una cosa indicada que un filòsof —per Emilio Alarcos— entre a l'Academia i jo ja me'n vaja fora, però si aqueix diccionari l'haguera escrit un home, diria: «Però, i aquest home, com és que no està en l'Academia!»

AUTORS DIVERSOS: *Con voz propia. La mujer en la literatura española de los siglos XIX y XX*. Valladolid: Instituto Castellano y Leonés de la Lengua. Junta de Castilla y León. 2006.

JANÉS, CLARA: *Guardar la casa y cerrar la boca*. Siruela. El ojo del tiempo. Madrid, 2015.

DE LA FUENTE, INMACULADA: *El exilio interior. La vida de María Moliner*. Turner Publicaciones. Madrid, 2011.

LACUEVA I LORENZ, MARIA: *Elles prenen la paraula. Recuperació crítica i transmissió a les aules de les escriptores valencianes de postguerra: una perspectiva des de l'educació literària*. Tesi doctoral. Universitat de València.

NAVARRO DURÁN, ROSA: *La “rara belleza” de las damas en las novelas de María de Zayas y Mariana de Carvajal*. Universitat de Barcelona.

NAVARRO DURÁN, ROSA: *La mirada al texto*. Ariel. Barcelona, 1995.

RICO, F. (AUTORS DIVERSOS): *Historia y crítica de la Literatura española*. Crítica, Grupo Grijalbo. Barcelona, 1982.

RIQUER, M. i VALVERDE, J. M.: *Historia de la Literatura universal*. Planeta. Barcelona, 1984.

Wikipedia

ZAVALA, M. IRIS: *Breve historia feminista de la literatura española (en lengua catalana, gallega y vasca)*. Anthropos. Barcelona, 1993.

Veus

d'arts i literatura

Mª LUISA RIPOLLÉS i CABRERA

Mestra d'Educació Infantil Primària i Pedagogia terapèutica.

Coordinadora d'Igualtat i convivència en CEIP Ausias March Sagunt.

“No sóc normal, sóc mestra”

Sóc mestra, mestra, una paraula molt gran i molt interessant.

Sóc mestra i a més a més em considere oberta i flexible. Tampoc em considere normal, sinó jo, i d'aquesta manera considere el meu alumnat. Cadascú és com és, diferent, no hem de ser normals, hem de ser respectuosos amb la resta, hem de voler i ens han de voler com som, no com la societat marque que hem de ser. Em preocupe i faig que els xiquets i les xiquetes vegem la diversitat com allò més normal.

A les escoles ha d'entrar la realitat de la societat que ens envolta: la preocupació

per la violència de gènere, la discriminació cap a la dona o els conceptes de sexe i gènere són temes tractats al nostre espai d'aprenentatge. No obstant això, crec que s'ha d'anar més enllà de les aules i que hi ha temes que s'han de tractar, donar veu i difusió; a la fi som persones.

Mentre estava aprenent –perquè mai s'acaba d'aprendre, els ulls poden obrir-se més o poden començar a obrir-se– vaig trobar un vídeo en un curs que estic fent i quan aquest va finalitzar una veu deia «T'atreveixes a compartir-la?». Em paregué molt interessant poder difondre'l per a molta més gent. Açò que ara contaré és una adaptació, però ho podeu trobar a YouTube. Es diu «Hola, putero».

«Hola, putero, no et preocupes, no estàs a soles, quatre de cada deu van amb tu al puticlub i els altres sis no fan res.

T'entenc, la mercaderia està a la teua mà, culs i pits per tots els costats, a les rotondes, als puticlubs, polígons, etc., tot et diu que pots consumir dones. És tan fàcil i tan assequible..., 20 euros per un complet, més barat que una samarreta o una pizza, 20 euros per follar amb una dona que farà tot allò que li demanes i, millor encara, et farà creure que li agrada.

I sabem que de vegades faràs tot allò que et done la gana encara que la faces patir, perquè no hi ha ningú que et diga que no. Ella farà tot el que tu digues per tal que li pagues i desaparegues.

Et contaré un secret: cap dona amb les que has estat volia estar amb tu, cap part dels seus cossos volien ser tocats, ho han fet per diners. Així que, putero, tot açò no va de sexe, va de poder. Tu no pagues per follar, tu pagues per violar. Aquesta és una paraula lletja, per això no la utilitzem.

Quan tu parles de consumidors de sexe s'ha de parlar de puteros; quan tu parles de treballadores sexuals, jo parle d'esclaves, perquè elles són el producte; quan tu parles d'indústria sexual, jo parle de tracta d'estigmació social, d'esclavitud.

Tu només la veus per parts; pits, culs i forats variats. Els teus diners legitimen allò que fas i elles consenten, bé, consenten o es resignen? Resignades a ser dones de

mercaderia de segona, d'utilitzar i tirar. No hem de parlar per què aquestes dones estan en un moment determinat on estan; allò interessant és per què creus que tens dret a comprar dones?

Però no patisques; aquesta societat hipòcrita parla de masclisme i el veu en la publicitat, en el treball, en la parella, però amb tu miren cap a altre costat.

Mentre tu estigues, totes estem en perill. Per això, a qui hem de qüestionar és a tu, i la resta hem de deixar de ser els teus còmplices.»

Com s'ha quedat el teu cos?

El cos es queda molt malament, però hem de fer alguna cosa i s'ha de començar en el punt més baix. Com és el cas meu, sent mestra, començar amb el seu alumnat. Aquest resum del vídeo només és una excusa per a parlar no només de dones; hem de parlar de persones. Ja sabem que el llenguatge no té sexe, però si fa mal hem de parlar de la normalitat social que moltes vegades és irrespectuosa, hipòcrita i falsa. Hem de parlar de totes aquestes paraules que col·loquem en les etiquetes que posem, però no sé per què sempre ens diuen amb *molta estima* paraules com *puta, maricón, boja*, etc. Aquest llenguatge tan *popular* ha de desaparèixer dels espais d'aprenentatge, tant a les aules com als patis de l'escola; així pot ser que algun dia desaparega dels carrers.

Hem de parlar de contar una realitat a les aules adaptades als nivells del nostre alumnat, la diversitat ha de ser normalitat i les diferències han de ser igualtats. Hem de parlar de famílies: els xiquets i xiquetes poden tindre una mare, dos pares, dos mares, dos pares i dos mares, una mare i un pare. El camí el farem els i les docents caminant junts amb l'objectiu d'aconseguir millors persones i més capacitats per a fer una societat millor.

Hem de parlar de llibertat d'eleger i de ser. És una qüestió d'educació. Tots i totes podem fer possible el canvi.

Video al que fa referencia el article

Veus

d'arts i literatura

“Ve u silenciada”

No podies respirar
i trencaves l'aire amb
els crits de por.
El dolor va quedar on sempre,
amagat.
Tenies les entranyes plenes
d'escletxes de tant de perdonar,
de tant de plorar.
Oblidares el “Jo” en qualsevol
racó de la casa compartida
i passares a ser el calaix
on tot es guarda.
L'oceà cada dia era més gran
i et costava remar, nadar, bussejar.
Ancorada com una barca sense

veles esperes els nous vents
que mai no arriben.
Et provoca oix la teua vida, però
no omplis els dies de llibertat.
Desperta, no més nits de pastilles
i tenebres.
Desperta, el finestró de l'ànima
no té forrellats.
Deixa enrere els dimonis que
furguen sense pietat, busca
ajuda i que ningú t'arrosseque
cap a l'abisme.
No esperes les ganivetades,
pessiga l'esperança i posa't
a bategar les ales del teu cos
lliure.

Veus

d'arts i literatura

***“Micalet, la veu de
la consciència”***
Microrelat

Micalet i Empar vivien en un poble menut prop de la serra Calderona. Micalet era llaurador i vivia sempre pendent dels seus tarongers i de les hortalisses. Empar era una dona senzilla de les que són tot bondat. Cansats de doblegar el llom, van decidir anar a la ciutat a buscar fortuna, amb mocador de fardo i maleta; van canviar els cavallons de l'horta per l'asfalt a la ciutat. Quan van arribar, Micalet va dir:

–Ací no sé on trobaré treball; no hi ha terra que llaurar... No sé on plantaran virtualles..., als jardins?

–Cal buscar un altre ofici.

–Ací a la ciutat cal ser metge o advocat si volem guanyar alguna perreta, –li va dir Empar.

–Ja està pensat i fet: seré el Doctor Milacre Micalet, a veure si així aconseguim diners que portar al poble.

Micalet es posà una bata blanca i un cartell a la porta de casa que deia:
«Doctor Milacre Micalet: tot ho sap i ho coneix, tot cas resol».

Els senyors Marquesos del Potet es van assabentar d'aquell doctor un dia que per casualitat passejaven pel carrer. Recentment havien sofrit un robatori i la policia no havia descobert els autors, així que van decidir consultar-li.

–Doctor Milacre: vosté aconseguirà descobrir els lladres? Les joies eren de la meua iaia, són d'un gran valor sentimental, –preguntava la marquesa.

–Segur, perquè jo sent la veu de les consciències i dels objectes, per això hem d'anar al seu palau a escoltar-les.

Micalet, en veu baixa, li va dir a Empar:

–No sé com eixirà açò, però no ens queden estalvis i almenys uns dies omplirem la panxa. De segur que ens serveixen primer i segon plat, més les postres.

Quan arribaren al palau, els marquesos els van oferir un gran sopar. Quan estaven els quatre junts a la taula els cambrers començaren a servir el sopar.

El cambrer li deixa el primer plat davant de Micalet i ell en veu alta diu a Empar:

–Veus, este és el primer.

Quan el següent cambrer retirà el plat i deixà el segon a la taula, aleshores Micalet mira a Empar i li fa:

–Veus, este es el segon.

Els cambrers a la cuina comentaven:
«Este Doctor Micalet ens ha descobert. Sap que som els lladres... Hem de fer alguna cosa... Parlem amb ell i posem les joies en el següent plat i les oferim».

Li van fer una escolteta a Micalet, i quan el marquès va fer el senyal per servir les postres, Micalet li va dir:

–No em pregunte vosté com ni qui les ha robades, però ara els serviran les joies desaparegudes.

De sobte, en una gran safata serviren les joies. Micalet i Empar van rebre una gran recompensa.

«Qui fa alguna malifeta, no té la consciència quieta»

Veus

d'arts i literatura

Mª LUISA RIPOLLÉS i CABRERA

Mestra d'Educació Infantil Primària i Pedagogia terapèutica.

Coordinadora d'Igualtat i convivència en CEIP Ausias March Sagunt.

“Veus d’una mestra”

Sempre és necessari reconèixer el treball ben fet, encara que en la societat en què vivim la crítica fàcil i fora de context és molt habitual. Quan em varen comentar si volia escriure sobre l'educació i la igualtat des de la perspectiva d'una mestra, no vaig poder evitar dir sí. Ràpidament em va vindre a la ment el meu alumnat del curs 2017-2018 i les seues famílies; era el moment de fer-los un homenatge des del cor a pesar de no poder estar l'últim mes amb ells.

Començà el curs i estàvem cansats dels mateixos continguts, així que a través de la llibreta de castellà vaig enviar la següent introducció a les famílies, i elles signaren eixe contingut que per a mi era tan important:

«Per a treballar en Educació, i tenint en compte que escola i societat han de caminar de la mà, hem de tindre cura i estar alerta davant qualsevol “desfasament” entre les dos, per a fomentar la igualtat i la no-discriminació de gènere.

L'enfocament de gènere en el sistema educatiu ha de tindre una perspectiva constructivista, ajudant a comprendre i transmetre que elles i ells podran ser i fer el que desitgen, sense estar obligats a

comportar-se d'una manera o altra per ser homes o dones.

Tot aquest enfocament haurà de tindre en compte el context real en què el xiquet/a es desenvolupa. Així, des de l'escola i en contacte amb les famílies, haurem de lluitar contra qualsevol prejudici, siga d'origen religiós, ètnic o sexual.

En l'escola, i des d'ella, els xiquets i les xiquetes aniran adquirint coneixements

que després els ajudaran a ocupar un lloc a la societat, però no van aïllats sinó acompanyats de valors que també determinaran el seu comportament futur. Ells i elles transformaran i s'adaptaran als canvis que es produïsquen en la societat.

Tot açò ho farem junts i juntes en una escola lliure, oberta i flexible amb la implicació directa de les famílies.

La vostra tutora»

Totes les àrees han d'estar impregnades de tots aquests principis, i totes les famílies signaren afirmant que allò els pareixia correcte.

Un curs meravellós: tota la temàtica de l'assignatura la vàrem basar en la igualtat, en el dret a dir «no estic d'acord», en el foment de la capacitat crítica i la llibertat de pensament. El meu alumnat aprengué tot el que havien d'aprendre de l'assignatura; això, jo ja ho sabia, els coneixia de cursos anteriors. Ara bé, aprengueren molt més, varen ser més persones, més tolerants, més oberts, més respectuosos i, al final, més lliures.

Tot allò ho vaig poder fer perquè darrere d'aquell alumnat hi havia grans famílies que respectaren les meues inquietuds i les dels seus fills i filles, que quasi mai

tanquen els llibres de text purs i durs. La qual cosa demostra que família i escola hem de caminar en el mateix camí i en el mateix sentit. No és cert el que diu eixa frase que tant se sent i que tant perjudica: «A casa s'educa, i a l'escola s'ensenya».

Així que, per a finalitzar, sols puc dir gràcies a aquelles famílies i a aquell alumnat que a mi també em van fer millor persona i millor mestra. El meu més sentit homenatge a tots i totes.

veus

**a la política
i a la religió**

TERESA GARCIA i MUÑOZ

Diputada per Compromís a les Corts Valencianes.

Enginyera Industrial per la UPV.

“La veu de la dona en política”

«No és fàcil encaixar les dones en una estructura que, d'entrada, està codificada com a masculina: el que s'ha de fer és canviar d'estructura»

Mary Beard. *Dones i poder, un manifest.*

Escrivint aquest article s'acomplia l'efemèride de la consecució del vot femení a l'Estat espanyol, ara farà 87 anys. Costa creure que, el fet que les dones puguem exercir el dret al vot, no té ni un segle de vida. En 1907 Finlàndia era el primer país europeu a obrir les urnes a les dones, i només és en 1948 quan es reconeix la no-discriminació per raó de gènere com un dret universal. Setanta anys de reconeixement d'igualtat plena, enfront dels més de 7.000 anys d'existència de la humanitat, amb el desenvolupament de les diferents civilitzacions i de les estructures de poder polític que les han dirigides.

Poder polític que, durant 7.000 anys, han exercit pràcticament en exclusivitat els homes, i que s'ha vist influït per

“Costa creure que, el fet que les dones puguem exercir el dret al vot, no té ni un segle de vida”

una societat masclista i patriarcal que ens ho ha posat i ens ho posa molt difícil. Encara que, des d'aquestes línies, actualment podríem considerar-nos unes privilegiades respecte de les dones del passat –que ho som, i amb aquesta lectura ho comprovarem–, no podem oblidar que queda encara molt per fer i molts patrons culturals per qüestionar si volem aconseguir una igualtat plena.

La política té dos grans àmbits de desenvolupament: l'esfera pública i la relació amb l'exercici del poder, dintre de les institucions públiques que ens

governen, en un sistema democràtic. Per això, per poder desenvolupar aquest article i fer una anàlisi del paper de la dona actual en la política, cal reflexionar en aquestes dos vies: quin ha sigut el paper de la dona en l'esfera pública, la seua veu pública, i quina ha sigut la seua relació amb l'exercici del poder polític. Però, també, es podria ampliar aquesta anàlisi a l'àmbit privat de l'empresa, a l'exercici acadèmic, al cultural, al científic, inclús al faller, ja que en tots els àmbits es dona aquesta dualitat, l'expressió de la veu pública i l'exercici o la influència sobre el poder, entés com la influència en la presa de decisions.

És per això que primer parlaré de la veu pública de les dones al llarg de la història per a, després, reflexionar sobre la seua relació amb l'exercici del poder, en aquest

cas relacionat amb la política. Per fer-ho, emularé l'estructura i prendré molts exemples del llibre *Dones i poder, un manifest*, escrit per Mary Beard, al qual faré referència al llarg de l'article, i altres els relacionaré amb la nostra ciutat, per tindre'n exemples més propers.

Mary Beard és catedràtica a Cambridge i membre de l'Acadèmia Britànica i de l'Acadèmia Americana d'Arts i Ciències, a més d'una gran experta en cultura clàssica a escala internacional, que com tantes altres ha hagut de fer front a les estructures de poder masculines, en aquest cas del món acadèmic, per poder exercir el seu treball en igualtat de condicions. Ella ens ofereix una visió feminista des del seu àmbit de coneixement de quines han sigut aquestes relacions.

Amb aquestes línies, espere humilment obrir una reflexió serena però inqüestionable: sense incorporar la visió, les maneres i els valors d'allò que classifiquem com a femení, el món no serà possible, i a hores d'ara la irrupció femenina en qualsevol àmbit vital és imparable.

LA VEU PÚBLICA DE LES DONES

Al llarg de la història antiga, segons Mary Beard, l'exercici de la veu pública de la dona no ha existit; en tot cas, només en determinades ocasions s'ha consentit una expressió pública com a víctimes o per parlar únicament de temes exclusivament femenins. Aquelles que aconsegueixen expressar-se públicament

amb llibertat són condemnades a burla, o a desgràcia, i les que poden parlar ho fan per descriure una injustícia o un tema de natura femení, també normalment amb conseqüències desgraciades com la mort.

Eixos exemples que l'autora britànica detecta en un gran nombre de textos clàssics reafirmen la idea d'invisibilització i d'aïllament de la dona dels centres de decisió i de poder, on l'única possibilitat d'aconseguir certa influència rau en l'androgínia de la pròpia dona, és a dir, en l'assumpció i ostentació d'un rol masculí per poder ser admesa en eixos centres.

Sent com som els saguntins i les saguntines d'aficionats a la cultura clàssica, mostrar exemples d'eixa manera de fer, en temps de la Ilíada i l'Odissea o en el posterior Imperi Romà, resulta interessant per constatar que, en qüestions de gènere en relació amb l'expressió de la veu pública és només a partir dels anys 70 quan es comença a incorporar el discurs femení de forma genèrica. Fins a eixe moment, és només el moviment sufragista el que havia tingut certa influència. Malauradament, la cultura occidental té profundament incorporats mecanismes patriarcal que silencien les dones, que es neguen a prendre-les seriosament i que les aïllen dels centres de decisió. Pràctiques i mecanismes que, com veurem, ja grecs i romans clàssics practicaven.

Els exemples que Mary Beard aporta en el seu llibre són, si més no, curiosos. El primer, el troba a *L'Odissea*, en la qual Penèlope, després de donar una ordre

a la seua cort com a esposa regent, és enviada pel seu fill Telèmac, un menor, a ocupar-se de les «labors de la casa». **«El relat estarà a la cura dels homes, i sobretot al meu. Meu és, doncs, el govern de la casa»;** així s'expressa Telèmac i així han arribat tots els mites grecs als nostres dies, descrivint com a virtuosa la dona submissa i silenciosa, i condemnant a mort, a desgràcia o a escarni i burla, a aquella que qüestionava el poder masculí, com **Penèlope**, o com **Elena de Troia**, a qui Homer fa responsable de disputes i guerres.

Altres personatges com **Antígona** (des de la visió de Sòfocles) són l'exemple consentit per parlar de temes femenins, amb resultat de mort. En aquest cas mor per desafiar Creont i soterrar el seu germà, desobeint la llei de l'home, per molts justos que foren els seus principis que defensen l'amor familiar i el respecte pels morts. És curiós com l'autor tria una dona per posar veu a dita expressió d'injustícia i com les lleis de l'home acaben per damunt de qualsevol principi ètic, fet que provoca la tragèdia i el càstig d'aquelles, sobretot aquelles que les defensen.

També els textos romans reproduïen l'esquema de silenci, condemna (burla o desgràcia) i aïllament de les decisions. L'autora britànica ens conta com en *La metamorfosi* d'Ovidi, Júpiter converteix en vaca a Ío per tal que no poguera parlar; a Eco, a no tindre veu, condemnada a només poder repetir el que diu la resta, mentre que el seu enamorat Narcís es delecta contemplant-se.

També troba, des del punt de vista del victimisme, el relat de la princesa Filomena, que, violada injustament per un príncep romà, aconsegueix denunciar la violació davant de la seua família, malgrat que el violador li hagués tallat la llengua perquè no ho aconseguira.

A Sagunt també tenim un exemple que podríem tractar, el juí contra Úrsola, un relat de misogínia cultural ancestral que ens ha deixat la història, amb conseqüències semblants a les que s'han descrit a través de la literatura clàssica. Alguns indiquen la semblança amb la Celestina, però es tracta d'un fet verídic que explica la indefensió de la dona en una societat que la concebia sotmesa i accessòria. Tant Úrsola com Caterina la fetillera són dones que volen exercir la seua llibertat i governar les seues cases i vides, amb marits absents o limitats. Les relacions extramatrimonials d'Úrsola són un autèntic desafiament. Com no pot ser d'altra manera, eixe desafiament del poder acaba en tragèdia: la fetillera mor en la foguera, i Úrsola, l'amant "fetillada", calla, es sotmet i sobreviu, mentre que els protagonistes masculins conserven el seu estatus.

Eixe és, per tant, el marc històric en el qual les dones han viscut durant la major part dels temps de la civilització occidental. Set mil anys enfront de setanta, dintre d'eixa estructura social i cultural fa difícil fer créixer les relacions en igualtat de condicions i, sobretot, acostar-se als cercles de poder on es prenen les decisions que tenen a veure amb el govern d'allò públic. I és del que parlarem en la segona part de l'article.

LES DONES I L'EXERCICI DEL PODER

Per poder aproximar-nos a la relació de les dones amb el poder, cal primer repassar com ha sigut el paper de les poques dones que al llarg de la història l'han exercit i que destaquen políticament. Aquesta relació s'ha dut a terme a través de rols andrògins, és a dir, quan hi ha hagut dones que històricament han exercit el poder, primer, hem de pensar fins a quin punt han pres decisions per elles mateixes, i si ho han fet, com han hagut de comportar-se.

Pensem, per exemple, en les sacerdotesses de Delfos, que certament eren dones, les consultes de les quals amb l'oracle resolien disputes legislatives. ¿Imagineu els antics grecs, que reduïen la dona a un mitjà per a reproduir-se cedint aquesta responsabilitat? Efectivament, no. Aquestes sacerdotesses tenien un consell on estaven representades totes les ciutats gregues, format exclusivament per homes, que eren els qui interpretaven les paraules de l'oracle i certificaven els arbitratges legislatius de l'època. Certament, encaixa prou més amb la misogínia grega aquest consell que concedir el poder de l'oracle a una sacerdotessa.

D'altra banda, pensem en altres personatges de la història, en grans reines com Isabel la Catòlica, o Isabel I d'Anglaterra, les quals podem pensar pel que ens ha arribat a través de la història que sí que exerciren el poder. Ho feren, però, amagant la seua feminitat, negant la seua sexualitat i mimetitzant el poder

masculí. Podem, inclús, avançar fins a l'actualitat amb exemples com el de Margaret Thatcher, «la Dama de Ferro», que fins i tot va modular el seu to de veu perquè fóra més greu i poder guanyar autoritat. Pràcticament, en quasi tots els casos s'ha hagut de renunciar a qualsevol exercici de feminitat per tal de poder ser assimilades per l'estructura dominant.

El poder, tal com l'hem heretat, és cosa d'homes, és masculí per definició, per això l'accés al poder de les poques dones que ho han aconseguit al llarg de la història ha hagut de fer-se a través d'uns rols, uns valors i unes pràctiques que podem enquadrar dintre de l'àmbit social de la masculinitat.

Igualment, quan es parla d'aquestes dones s'utilitzen expressions com *pioneres, assalt al poder, desafiament, trencar sostres i barreres*; en definitiva, entrar en un món alié. Semànticament, estem assumint que les estructures de poder són alienes a les dones, i que han de ser les dones les qui han de canviar per accedir-hi.

Eixe és el marc de referència que s'ha de superar. Que haja sigut així al llarg de la història no vol dir que haja de seguir sent així. Per tindre una vertadera igualtat hem de percebre que les dones formem part natural de les estructures de poder, i si això no és possible, el que s'haurà de fer és redefinir el poder i canviar la forma d'exercir-lo.

Arribats ací, no podem fer una ullada a la casuística local, sense parlar de tradicions tan poc qüestionades com

la Setmana Santa Saguntina, en la qual encara hui es repeteix un model social medieval que perpetua un esquema de poder en què la dona continua expulsada i silenciada, mentre que l'home hi exerceix el poder. Independentment del fervor religiós, sociològicament transmetem la convivència i la concòrdia d'un poble, però també l'expressió del poder de l'antiga Confraria de la Sang, heretada d'aquells temps. Any rere any «la Festa» ens recorda que el poder l'exerceixen els homes, i com, inexplicablement, continuem participant i transmetent als nostres fills i filles que eixe poder és masculí i que les dones hem d'acceptar el mateix rol submís que tenia la dona en l'Edat Mitjana. És contradictori avançar en igualtat i no fer palés l'anacronisme que representa la justificació d'aquesta tradició sense la participació de les dones. En la meua humil opinió, cal continuar avançant i obrir la Festa a la participació en igualtat de condicions, sense alterar els rituals i els costums, però en igualtat de condicions, precisament per fer visible la igualtat també a través de les tradicions. Ens queda, si no exercim eixe paper actiu, deixar de participar i/o advertir als nostres fills i filles que participen en una festa patriarcal que res té a veure amb la realitat de gènere actual. Sincerament, sóc partidària de la primera opció, com a dona, però sobretot com a saguntina; una *civitas amabilis* que es prepara per a ser patrimoni mundial no pot tindre com a primera tradició una festa que als ulls del món serà qualificada de masclista. No podem exportar valors d'integració, tolerància i convivència

si practiquem la segregació sexista en allò que fonamenta la nostra identitat tradicional. Totes les tradicions i els costums s'adapten als temps en què es manifesten. Hauríem, per tant, de poder veure una dona portadora de la Vera Creu; això voldria dir que entenem que la religiositat i les nostres tradicions no són exclusives d'un gènere en particular i que hi participem en igualtat.

“No és fàcil encaixar les dones en una estructura que, d'entrada, està codificada com a masculina: el que s'ha de fer és canviar d'estructura”

Però, tornant al fil sobre la relació de les dones amb el poder, entés com la participació en la presa de decisions en l'àmbit polític, econòmic i social. Tal com diu la citació inicial de l'article, «no és fàcil encaixar les dones en una estructura que, d'entrada, està codificada com a **masculina: el que s'ha de fer és canviar d'estructura**». És més enriquidor obrir eixa estructura a les aportacions de gènere que hi puga haver i visibilitzar una convivència igualitària.

Clara Campoamor, diputada en la II República, descrivia aquesta situació de forma brillant en el discurs previ a la proclamació del sufragi femení a Espanya:

«Tenéis el derecho que os ha dado la ley, la ley que hicisteis vosotros, pero no tenéis el derecho natural fundamental,

que se basa en el respeto a todo ser humano, y lo que hacéis es detentar un poder; dejad que la mujer se manifieste y veréis cómo ese poder no podéis seguir detentándolo».

I s'entén des de la pèrdua d'eixe poder masculí l'exercici de l'exclusió de la veu femenina al llarg de la història. Encara que més que pèrdua caldria parlar de transformació, ja que són tant homes com dones els qui han de superar aquest concepte antic de poder. Hem de definir un nou concepte de poder en què l'autoritat deixe pas al diàleg, la imposició al consens, la competència a la col·laboració i on es substituïska el concepte *obediència* pel de *responsabilitat compartida*.

Eixa visió igualitària canvia el concepte del poder exercit sobre els altres pel concepte d'*apoderament*, del poder

exercit amb els altres, de tal manera que les decisions participades i compartides fomenten la responsabilitat i la cooperació. D'igual manera s'avança en la resolució de conflictes des de perspectives allunyades de l'agressivitat, donant la importància que mereix la diplomàcia i el diàleg per obtenir consensos contra imposicions.

EL PAPER DE LA DONA EN POLÍTICA

Hem vist com l'avanç de la igualtat, sobretot a partir de la democràcia en l'Estat espanyol, ha anat cobrint esferes de representació en un inici relacionades amb l'espai femení: benestar, ensenyament, medicina i a poc a poc ampliant eixes àrees cap a àmbits tradicionalment masculins. Igualment, en paral·lel a eixe avanç en horitzontal, s'han anat assolint els àmbits de decisió

de la vertebració política i institucional d'eixos àmbits, escalant en vertical les pròpies organitzacions sectorials.

Hem de celebrar fites importants com l'elecció de Maria Vicenta Mestre Escrivà, llicenciada en Psicologia i Ciències de l'Educació, com a primera rectora de la Universitat de València en 2018, però hem de recordar que la Universitat de València té més de 600 anys d'història i no havia tingut cap rectora encara. Recentment, hem guardonat amb la Medalla de Plata de la nostra ciutat a Carmen Leal, llicenciada en Medicina i la primera catedràtica de Psiquiatria en l'Estat espanyol. Les dos són exemple de creixement professional dintre d'estructures acadèmiques on la igualtat es garanteix per l'exercici de la funció pública, i on, sense la influència dels entrebancs socioculturals, es demostra que una igualtat efectiva és possible.

Eixe suport legal de mèrit i capacitat és precisament el que ha permés el major avanç en termes d'igualtat i drets de gènere en la segona meitat del segle XX i inicis del XXI. Són en els àmbits dintre de la funció pública, i en aquells on existeix una legislació que promou la igualtat, els que han possibilitat un major avanç i representativitat de la dona en els àmbits decisió.

L'any 2013, segons estadístiques de l'INE, les dones representaven una tercera part del total de persones que ocupaven òrgans superiors i alts càrrecs en l'Administració General de l'Estat, mentre que en 2011 el percentatge del conjunt de dones en els consells d'administració de les empreses que

cotitzen en l'IBEX 35 era només d'un 6,6 %, dades que ens fan pensar que si no existeix una regulació específica que genera aquesta igualtat d'oportunitats, l'accés als centres de poder segueix restringit i s'allunya de la presència de les dones. Un cas que també menciona l'autora anglesa és del Parlament d'Uganda, on el 60 % de la representativitat és femenina. Ens queda el dubte de si aquesta notable presència femenina, després dels conflictes i persecucions que ha sofert el país, no serà un senyal desgraciat que, precisament, el poder no resideix en el parlament en aquell país.

Per acabar aquestes reflexions, repassarem el paper que han tingut les dones en la política a Espanya, al País Valencià i a Sagunt durant la democràcia, ja que ha sigut en aquests darrers 40 anys que s'ha produït un accés als àmbits de poder polític més generalitzat per part de la dona.

No podem, en cap cas, obviar la necessitat i els efectes de la Llei d'Igualtat en els àmbits on s'aplica produeix un avanç en igualtat que la consolida i l'afiança. L'àmbit més important on la Llei d'Igualtat ha estat un instrument bàsic de consolidació de polítiques de gènere és l'àmbit de la representativitat política. La introducció per llei de la reserva del 40 % dels llocs de les llistes electorals per a les dones ha implicat un abans i un després en l'accés de la dona a les institucions públiques.

En els anys 70 i 80 del segle XX, durant la Transició la participació de les dones en el Congrés, Senat i els parlaments

autonòmics no sobrepassava el 6 %. Fa una dècada, abans de l'entrada en vigor de la Llei d'Igualtat, el percentatge d'alcalduesses era del 6,5 % i existien 9.300 regidores enfront dels 47.237 regidors homes. En l'actualitat, per contra, el 35,7 % de les regidories que hi ha a l'Estat espanyol estan ocupades per una dona, i el 19 % dels ajuntaments estan presidits per alcaldesses, amb la qual cosa es fa palesa la necessitat de l'existència de les quotes que la Llei d'Igualtat introdueix com a eina de discriminació positiva.

No obstant això, en l'àmbit estatal encara a hores d'ara no ha existit cap candidata a presidenta del Govern. La primera ministra de la democràcia fou nomenada en 1981, Soledad Becerril, formant part d'eixe minoritari 6 %, amb una cartera que podem considerar femenina, com la de Cultura i Benestar. El primer Consell

de Ministres paritari no arribaria fins a 20 anys després, en 2004, 181 anys més tard de la seua formalització com a òrgan de govern. La primera ministra d'Hisenda, per parlar d'una cartera no associada a temes femenins, fou Elena Salgado, nomenada en 2009 (pensem que la Hisenda espanyola fou fundada per Felip V en el segle XVIII...). Si ens centrem en l'àmbit autonòmic, al País Valencià no hem tingut encara cap presidenta de la Generalitat, tot i tindre'n vicepresidenta, Mònica Oltra, i haver tingut només una presidenta a la Diputació de València, Clementina Ródenas.

A Sagunt només hem tingut una alcaldessa (Gloria Calero), una diputada al Congrés (Marga Pin) i una diputada a les Corts Valencianes (Teresa Garcia). Un balanç pobre des del punt de vista

municipal per a una ciutat com Sagunt, que hauria d'haver comptat amb major nombre d'alcaldeses, ja que ha tingut un gran nombre de regidores que han sabut exercir labors de gestió a totes les àrees de l'ajuntament, des d'aquelles més relacionades amb temes femenins fins a àrees com Hisenda, Contractació i Urbanisme, amb una forta càrrega de gestió municipal i que la cultura, encara patriarcal en què vivim, podria qualificar d'àrees masculines. I una anomalia d'aquesta legislatura: només hi ha hagut una portaveu municipal durant part de la legislatura; actualment no existeix cap portaveu dona en cap grup municipal, cosa que ens hauria de fer pensar en el paper secundari que assumim dintre dels nostres àmbits de gestió.

Per fortuna, els percentatges milloren quan parlem d'àmbits supramunicipals, ja que al Congrés dels Diputats i Diputades (se li ha canviat el nom en 2015) l'única representant de la ciutat ha estat una dona, i a les Corts Valencianes la representació dels diputats i diputades saguntines és paritària. No obstant això, encara no ens hem estrenat en tasques de gestió executiva de primer nivell al Govern valencià ni a la Diputació Provincial.

És cert que aquesta anàlisi és circumstancial i depèn de cada contesa electoral i de les circumstàncies dels diferents partits polítics, però el que caldria destacar és que l'esforç compartit per formar equips amb paritat redunda sempre en una millor gestió de les coses de tots i de totes. D'altra banda, cal també que les dones ens decidim a prendre

papers protagonistes en la vida de les organitzacions polítiques i dels àmbits de representació de base, perquè només així és possible abastar altres nivells de representació.

Per acabar, aclariré que al llarg del text no sé si el lector o la lectora haurà apreciat l'ús del terme femení i masculí quan s'ha parlat d'àrees com el benestar, l'educació, la medicina o l'urbanisme, l'economia... Aquesta qualificació s'ha realitzat de forma *conscientment equivocada*, ja que no hi ha àrees femenines i masculines. Només he volgut fer eixa distinció per associar-les als rols de gènere que els patrons socioculturals reproduïxen i en què vivim immersos i inconscientment dirigits. Patrons que s'han de superar i vèncer, i discriminacions que no tenen cap sentit, perquè en qualsevol cas eixes «àrees femenines» són les que s'ocupen de la cura i de la cultura, i són les que fonamenten la nostra qualitat de vida i benestar; les altres ens administren i ens regulen en l'exercici de les nostres activitats diàries, però no ens fonamenten en la nostra humanitat.

Cal entendre que el camí de la igualtat és un anhel comú d'homes i de dones que ens acosta a una societat més justa i més lliure, i que és responsabilitat de tots i totes transitar-lo, per gaudir de la superació de les injustícies passades. No és possible la vida sense el 50 % de la humanitat, ni és possible una societat feliç sense una igualtat plena.

“Bibliografia”

Mary Beard: *Mujeres y poder, un manifiesto*. Editorial Crítica, 2018.

Matilde Alonso i Elies Furió: *El papel de la mujer en la sociedad española*. Facultat d'Economia, Universitat de València. 2007

Rodrigo Terrasa: «Ahora mandan ellas», *El Mundo* 20/10/2015.

Clara Campoamor: «Discurso de Clara Campoamor en las Cortes Generales» (1-10-1931). Font: Universitat de València.

veuS

a la política
i a la religió

“Carmen, Patrimoni de la Humanitat”

Ara que ja estem endinsats en el 2019, comencem a prendre un poc de perspectiva i podem iniciar l'anàlisi del que va ser el 2018. Un any complex, amb un sabor agredolç que ens ha portat moments inoblidables que ens han fet vibrar com a ciutadans, però també moments dolorosos als quals ens hem hagut d'enfrontar. Un dels grans moments d'enguany va ser precisament el 8 de març. Les dones i els seus aliats vàrem decidir eixir al carrer de forma massiva per a reclamar justícia i igualtat; per a exigir que elles puguen fer una vida normal sense por, una vida en la qual desenvolupar tot el seu potencial vital i professional. En definitiva, una vida en llibertat i

igualtat d'oportunitats. Va ser una catarsi col·lectiva, va marcar un abans i un després.

No obstant això, com deia, 2018 va tindre també els seus moments durs, i el feminisme no es va deslliurar d'això. A més de successos esgarrifosos que posen en dubte la fe en la condició humana, i pronunciaments judicials difícils de comprendre, a Espanya tancàrem l'any amb una notícia trista i amarga. Vam perdre a Carmen Alborch, una de les màximes referents dels drets de les dones a Espanya i tota una referent en l'àmbit polític, cultural i humà. El dia de la seua defunció les i els feministes quedàrem un poc més orfes.

Jo vaig tindre la sort de poder conèixer aquesta dona excepcional. Encara que hui és principalment coneguda per la seua faceta feminista, el seu llegat va molt més enllà, i la seua biografia recull la complexitat d'una vida de lideratge, d'una ànima rebel que va saber mantindre's fidel a si mateixa, lluitant per allò que considerava just.

Carmen Alborch en un acte al paranimf de la Universitat de València

Llicenciada en Dret per la Universitat de València, va començar des de molt jove trencant sostres de vidre. Sovint contava l'anècdota que allà pel 1965 ella va ser una de les dues primeres alumnes de Dret que es va atrevir a portar pantalons i no falda, una revolució per a l'època. Va haver d'escoltar-se de tot, fins i tot li van dir que deixara els estudis perquè fracassaria, però es van equivocar. Carmen Alborch no es deixava arrugar davant de la injustícia ni davant de l'adversitat.

Va decidir centrar-se en el món acadèmic, i en la mateixa Facultat de Dret que la va veure créixer va obtindre les primeres victòries. En 1973 es va doctorar *cum laude*, i posteriorment va aconseguir el lloc de directora del Departament de Dret Mercantil. Poc temps després va arribar a ser la primera dona que va aconseguir el lloc de degana. Insistisc: la primera dona degana de la Facultat de Dret.

Així doncs, Carmen Alborch va ser una d'aquelles pioneres que va superar

barreres i va obrir camí perquè altres dones seguien els seus passos en el món universitari. Parlem d'un efecte triple: en primer lloc, el mèrit que té per a qualsevol dona el que ella va aconseguir; en segon lloc, la senda creada perquè altres dones tingueren major igualtat d'oportunitats, i en tercer lloc l'efecte col·lateral que lideratges com el de Carmen tenen en altres camps professionals i de la vida.

Però aquesta va ser només una de les facetes de Carmen Alborch. Ella era polièdrica, amb una profunditat intel·lectual i personal difícil d'igualar. Va compaginar la seua vida acadèmica amb la passió per la cultura. Una passió que la va portar a ser cofundadora d'una galeria d'art, i que més tard va guiar els seus passos en el món de la política. La seua primera responsabilitat en un govern va ser la Direcció General de Cultura de la Generalitat Valenciana, on va crear l'Institut Valencià de les Arts

Escèniques. D'allí va fer el pas a dirigir l'IVAM, l'Institut Valencià d'Art Modern, que va viure uns anys daurats sota la seua direcció.

Va ser precisament eixa capacitat de gestió la que la va catapultar al Ministeri de Cultura. Una vegada més es va enfrontar a veus que apostaven pel seu fracàs, però va tornar a enlluernar a propis i estranys. Fins i tot va aconseguir consensuar un pacte d'estat sobre el Museu del Prado que va permetre que la pinacoteca es convertira en el referent mundial que és actualment.

Aquests retalls de la seua vida serien suficients perquè Carmen Alborch ocupara un lloc privilegiat a l'Olimp de les autoritats, però res d'això arriba a capturar l'essència de tot el que va ser Carmen. La seua visió de la vida, de la cultura i de la política va transcendir més enllà de qualsevol èxit puntual. I en eixa visió, el feminisme ocupava un lloc central, la clau de volta del seu activisme, el seu motor vital.

Carmen era diputada quan es va votar la Llei Integral contra la Violència de

Carmen Alborch amb la seua cartera de ministra de Cultura

Gènere. Aquell dia plorava d'emoció, plorava d'alegria. La causa feminista no va ser una causa més per a ella, va ser LA CAUSA, amb majúscules. Va decidir fer bandera d'ella i sense pretendre-ho es va convertir en un dels seus majors referents. Els seus tres llibres (*Solas, Malas i Libres*) són un bon exemple de com Carmen, ja exministra, no es va quedar de braços plegats en el seu retir daurat. Ella va triar les trinxeres, removent consciències i lluitant per fer del món un lloc millor.

Era tal el seu convenciment que no es va cansar de repetir que el feminisme hauria de ser declarat Patrimoni Immaterial de la Humanitat, perquè pocs moviments polítics havien contribuït tant a la millora de les condicions de vida de milers de milions de persones. Jo vaig estar allí quan ho va dir en públic per última

vegada, al Palau de la Generalitat, el 9 d'Octubre de 2018. Eixe dia va rebre el major guardó que pot rebre un valencià, la Gran Creu de Jaume I el Conqueridor i l'Alta Distinció de la Generalitat Valenciana. L'auditori es va rendir davant d'ella en una barreja d'admiració, reconeixement i, sobretot, gratitud per una vida d'aportacions a la nostra societat.

Va ser una persona que irradiava autenticitat. No hi havia res d'impostat, ni en el seu discurs, ni en la seua trajectòria, ni en la seua imatge. Precisament per això va ser una de les ministres més populars de la seua època i precisament per això el seu missatge era tan potent. Les seues anàlisis, els seus plantejaments, estaven

*Carmen Alborch rebent
la Gran Creu de Jaume
I el Conqueridor i
l'Alta Distinció de la
Generalitat Valenciana*

revestits d'un vernís d'autoritat guanyat gràcies a l'experiència dels anys i a la seua contínua honestedat.

Mai li vaig arribar a dir com l'admirava, paralitzat per una mescla de vergonya i timidesa. Hui me'n penedisc. Molt poques persones en el món han deixat la petjada perenne que ella va deixar. Molt poques persones en el món han arribat al seu nivell com a exemple a seguir.

Carmen Alborch passarà a la història com una de les persones determinants en la modernització de la societat espanyola, un referent indiscutible del feminisme. Per això Carmen sempre estarà amb nosaltres, perquè el seu missatge

transcendirà els anys, perquè el seu llegat ha canviat la nostra societat per sempre i ens ha convertit en una millor versió de nosaltres.

Com va dir el president Puig parafrasejant la mateixa homenatjada: «Carmen, tu eres Patrimoni de la Humanitat. Patrimoni immaterial, un regal que les noves generacions hem de seguir fomentant i defensant, perquè com tu ens vares ensenyar els drets una volta conquerits, s'han de defensar dia a dia, minut a minut. Intentarem fer-te sentir orgullosa».

Gràcies per una vida dedicada a millorar el món en què vivim.

veuS

**a la política
i a la religió**

Hem prescindit de les grans figures històriques de santes antigues que, com Hildegarda de Bingen, Clara d'Assís, Teresa de Jesús o Caterina de Siena, van ser en el seu temps llum per a l'Església, van obrir nous camins i van aportar una visió de la vida i de l'espiritualitat clarament femenina, que van influir de manera important en la religiositat de la seua època, renovaren l'Església i van tenir una gran projecció de futur.

“La seua missió, el seu carisma, va ser ajudar, acompanyar, donar la mà als leprosos i moribunds.”

Hem escollit unes poques dones més properes, d'extraordinària qualitat humana, dones de la nostra mateixa època que van incidir de manera profunda en el món religiós del segle XX.

Figures carismàtiques com la Mare Teresa de Calcuta nascuda com a Agnes Gonxha a Macedònia, d'ètnia albanesa, que es va fer monja de la Companyia de Maria (Monges Irlandeses) dedicades a l'ensenyament i va ser destinada a l'Índia.

Després de més de vint anys de vida conventual, va decidir emprendre un camí més radical i dedicar la seua vida a tenir cura dels més pobres d'entre els pobres.

El seu objectiu no va ser resoldre problemes estructurals, ni donar alternatives a la pobresa, sinó que la seua

**SANTA TERESA DE
CALCUTA**

EDITH STEIN

“Va lluitar en solitud
per trobar el seu camí
espiritual”

missió, el seu carisma, va ser ajudar, acompanyar, donar la mà als leprosos i moribunds. Una actitud senzilla i radical, d'acció directa en un món complicat i poc solidari. Una actitud silenciosa que interpel·la la nostra societat de consum que té moltes paraules i poques accions autèntiques.

Va ser una veu potent que va donar veu als més desgraciats, i la va portar a aconseguir el Premi Nobel de la Pau, a ser un referent mundial de la solidaritat i la caritat per sobre de barreres religioses i ideològiques i a ser declarada santa per l'Església catòlica, un reconeixement que els seus germans els pobres ja li havien atorgat en vida.

Una altra potent veu femenina del nostre temps, una altra forma d'entendre la vida també radical va ser la d'Edith Stein.

Nascuda a Wroclaw, a l'antic imperi alemany el 1891, en el si d'una família jueva, va ser una ment privilegiada. Va estudiar filosofia a les universitats

més prestigioses i fou la primera dona alemanya que va presentar la tesi doctoral en aquesta disciplina, amb les màximes qualificacions.

Va ser triada pel filòsof Husserl, pare de la Fenomenologia, com a primera ajudant i professora de la Universitat. Va ser una intel·lectual de prestigi, una dona del seu temps, insatisfeta amb les certeses científiques i en permanent recerca vital.

El seu camí cap a la fe va ser llarg, difícil i dolorós, i li va suposar una total ruptura familiar. El seu món era un ambient universitari agnòstic, i la seua família de ferma tradició jueva va considerar una traïció el seu acostament al cristianisme. Edith va lluitar en solitud per trobar el seu camí espiritual, li va impressionar la lectura de les obres de santa Teresa de Jesús i després d'un llarg procés interior es va batejar el 1921, als trenta anys.

Va renunciar a una brillant carrera a la universitat, i després d'uns anys de simple professora en col·legis ingressà

al Carmel de Colònia, on continuà estudiant i escrivint sobre filosofia i teologia.

Davant el perill nazi, pel seu origen jueu, les carmelites la traslladen a un convent d'Holanda per protegir-la, però quan Holanda és envaïda la Gestapo la deté per jueva, tot i ser monja catòlica. La traslladaren a Auschwitz, on morí en la cambra de gas.

Els seus escrits filosòfics, la seua conversió i ingrés al Carmel com a monja va ser un escàndol en el món intel·lectual de l'Alemanya d'entreguerres. La seua clara pertinença al poble jueu, al qual mai va renunciar i del qual sempre es va considerar part, va ser un exemple en una societat espantada i dominada per ideologies totalitàries. La seua llibertat de pensament i la seua postura feminista va ser ferma i constant.

Va ser canonitzada per l'Església catòlica i nomenada copatrona d'Europa, exemple i guia d'homes i dones.

Un altre exemple extraordinari d'intel·lectual que projecta una mirada espiritual netament femenina, amb una empremta moltes vegades dolorosa i fins i tot estripada va ser la de Simone Weil.

Va nèixer a París el 1909 en una família jueva, intel·lectual i laica. Va ser una ment privilegiada que als dinou anys accedeix a l'Escola Normal, una de les primeres dones que aconsegueix enderrocar aquest mur francès intel·lectual tradicionalment masculí.

SIMONE WEIL

Des dels vint-i-dos anys és docent en diversos liceus francesos, on destaca per l'ímpetu social i la coherència intel·lectual. No obstant els seus èxits intel·lectuals, se sent inquieta i insatisfeta, abandona l'ensenyament per implicar-se més profundament en el poble. Durant diversos anys treballa com a obrera en diverses fàbriques del sector automobilístic; el treball manual i el món obrer li causen una profunda impressió i canvien la seua vida.

Prossegueix en solitari la seua recerca espiritual: a la seua gran sensibilitat s'uneix un pacifisme total i un sindicalisme radical que la fa participar com a periodista voluntària a la nostra Guerra Civil.

Durant anys busca la transcendència dins de l'òrbita cristiana sense decidir-se; sent la crida a la conversió, sent que el cristianisme és la religió dels de baix als quals dóna força, però tarda a fer el salt.

És una ànima inquieta i un esperit lliure i obert, molt influïda per la doctrina de la no-violència. Finalment es bateja a l'Església catòlica i els seus escrits es transformen en religiosos; més encara, en místics, que la converteixen en un dels cims místics del nostre segle. La majoria de les seues obres es van publicar després de morir a Anglaterra el 1943.

El seu editor i amic Albert Camus va dir d'ella que era l'únic esperit autèntic del nostre temps. En Simone Weil destaca la seua ètica de l'autenticitat, la seua sorprenent lucidesa davant els problemes del món, la seua honestat i la seua nua espiritual.

A Espanya, entre altres personalitats femenines, podem citar Josefa Segovia, nascuda a Jaen el 1891, dona de profunda religiositat i enorme curiositat intel·lectual i afany cultural. Estudià Magisteri a Granada i a Madrid, i aconseguí premi extraordinari fi de carrera. Fou una de les primeres graduades d'Espanya.

El 1913 torna a Jaén, on és captada pel Pedro Poveda per a ser directora de la

JOSEFA SEGOVIA

Academia Educativa de recent creació, que és el germen de la Institució Teresiana, una nova organització educativa d'alt nivell i mètodes educatius moderns.

De clara filiació catòlica, és portada per catòlics amb independència jeràrquica i en els que l'excel·lència acadèmica i la llibertat d'investigació són les metes fonamentals.

Aquest projecte educatiu al qual s'adhereix Josefa constituirà l'eix de tota la seua vida personal i professional.

Està convençuda que la ciència, la cultura i la fe no tenen per què estar enfrontades i que les capacitats intel·lectuals de la dona són les mateixes de l'home, i que cal desenvolupar-les.

En el primer terç del segle vint, en una Espanya endarrerida i plena de traves per a la dona, obri nous camins en la pedagogia i en la valoració de les capacitats de la dona.

Assassinat el Pare Poveda en 1936, durant la Guerra Civil, Josefa es fa càrrec de la institució de la qual és la primera directora general fins a la seua mort a Madrid el 1957.

Per finalitzar aquests pocs exemples, citem el cas de Gloria Fuertes, poeta extraordinària nascuda a Madrid el 1917 en una família humil, gairebé autodidacta, la literatura la converteix en una figura popular, els seus contes i llibres infantils i la seua presència a TV la converteixen en una icona infantil. El seu èxit mediàtic oculta una poeta original i de mirada profunda.

És una dona d'una espiritualitat molt lliure: la seua vida és rebel i compromesa, endolcida per una intensa bondat i un humor intel·ligent. La seua poesia està traspasada de religiositat: des dels seus primers poemes a penes adolescent fins als últims en vigílies de la seua mort, la presència de Déu és constant, la seua relació amb Ell és personal de confiança plena, la seua actitud moral està sempre al costat dels desfavorits, la seua vida va ser exemple de senzillesa i coherència.

El seu itinerari poètic reflecteix una íntima relació amb Déu, a qui diu «mi amigo». La seua trajectòria mostra la pròpia fe de l'autora, i com conviu amb ella i amb les dificultats de la vida. Es definia com «cristiana i mística de suburbi».

En el conjunt de la seua obra té un important espai la poesia religiosa, profunda, franca inconformista i radicalment contemporània. Són més de dos-cents poemes al llarg de la seua vida, en tots els llibres, en totes les èpoques. Déu, els pobres i els xiquets van ser la constant inspiració d'una dona que es qualificava a si mateixa com a «creient

del carrer». Va morir amb senzillesa i coherència, com havia viscut, a Madrid el 1998.

Podem citar algunes característiques comunes a aquestes veus femenines que hem citat, que no són més que una xicoteta mostra de la manera de ser i de viure la religió algunes de les dones més valuoses del nostre temps.

Per a totes elles l'educació és la principal manera d'alliberar la dona, la formació i la cultura està a la base de la independència i la consecució és el seu principal objectiu.

Totes les dones ressenyades tenen una veu pròpia molt lliure, les actituds de la seua vida són radicals, la majoria rebels en el seu món, no caminen per senders trillats sinó que obrin nous solcs.

Totes tenen superat el concepte de gènere femení, se saben persones iguals i desconeixen o superen la por a l'entorn social.

Són totes persones autèntiques, buscadores infatigables, els guia la passió de l'amor i del coneixement i en molts casos els fa descobrir la transcendència i la fe.

Són coherents i inconformistes, pioneres en els seus camps, obstinades en el seu sentir i en el seu viure i en tots els casos els desborda l'amor i la pietat.

Són dones que van incidir de manera notable en aquest segle i van ajudar a canviar el paper de la dona religiosa i la

percepció que d'ella van tenir els seus contemporanis.

La seua espiritualitat mai va ser una pietat tova ni estèril, sinó un camí que no va deixar de presentar problemes, dies de soledat, nits de dolor, moments d'incomprensió dins i fora de la seua Església.

La seua força i coherència les ha fetes que siguen conegudes i admirades per la gent del seu temps, pels fills dels seus contemporanis i pels fills dels seus fills.

veuS

a la festa fallera

“La crida i la veu del poble”

La Crida no és dels actes del programa faller que més m'agraden. I no ho és perquè històricament no deixa de ser un dels intents del poder per controlar la festa, o si més no per deixar clar que la festa és perquè ell atorga el permís amb un gest de condescendència paternalista. No es tracta d'un pregó carnavalesc, sinó d'un acte solemne, seriós, una exhibició dels orípells del poder municipal davant de la multitud fallera i popular que ha anat confluïnt a les portes de la ciutat des de cada barri classificada pels seus estendards.

Per això precisament, perquè la gent tenia clar qui era el protagonista de l'acte encara als anys del tardofranquisme es convertí en un moment en que el poble interpel·laba directament a eixe poder

munífic. I ho feia per demanar que es parlara en valencià. Després vingueren els anys de la batalla de València, i Ricard Pérez Casado va patir el bram de l'ultradreta i dels que estaven una mica confosos sobre qui era l'enemic i quina la llengua pròpia. Més endavant es convertí en banys de masses d'una alcaldessa que coneixia bé el pols i el sentiment d'aquella massa apilotada als peus de les Torres de Serrans abans que un excés de confiança i un no donar-se compte que els temps estaven canviant i la indulgència plenària de la gent cap a la corrupció dels nous cacics s'estava acabant la fera socarrar-se en el seu propi “caloret”.

Joan Ribó va tindre clar que no podia ocupar eixe lloc de protagonisme, que seria contraproduent per a ell. I va

“L'alcalde de la ciutat cedeix les claus de la ciutat a les falleres majors”

reduir al mínim la seua intervenció per cedir la paraula abans a les dues Falleres Majors, també a la infantil. Cal dir que eixe és exactament el sentit del ritual. L'alcalde de la ciutat cedeix les claus de la ciutat a les falleres majors, esdevingudes plenament representants dels i de les falleres que inicien la celebració. En tant que tal proclamen arribat el temps de la festa. Elles fan la crida després que l'alcalde les haja cedit la paraula i la veu i el poder simbòlic. La Fallera Major és això, la fallera major, element simbòlic, però en eixe moment és també sinécdoque, una dels nostres que parla pel tot el col·lectiu.

Així m'agrada més, clar. M'agrada que les Falleres Majors prenguen la paraula i sonen les seues veus en la nit valenciana. M'agrada que la Fallera Major no siga només un símbol silenciós, un receptacle mut de significats i signes, una encarnadura d'abstraccions, i siga dona concreta, i parle, i cride en la crida i diga que ja estem en falles. Que ja estem en falles. Nosaltres. Tots i totes. El poble.

Perquè el subjecte de la festa de les falles és el poble. Ha de ser el poble. No és una concessió graciosa d'una autoritat indulgent i comprensiva. És el nostre dret. És la nostra condició d'existència, perquè ja sabeu que no som res si no som poble. I si no hi ha poble no hi ha alcalde ni alcaldessa. Així de senzill.

“Caldria tornar al pregó faller dels primers temps i deixar-se d'escenificacions del poder”

Jo sóc de l'opinió que que caldria tornar al pregó faller dels primers temps i deixar-se d'escenificacions del poder. Però, vaja, si l'esdeveniment ha de ser, doncs molt millor que el paper del poder se reduisca al mínim, que se reduisca més encara, del tot inclús, i siga el poble en la boca de les seues representants qui enuncie la bona nova de l'inici de la festa. Simbolitzar així que tot dimana del poble, també la legitimitat del poder. Que és el poble, el mateix que fa la festa de la primavera, qui li la concedeix.

Un altre tema seria si les Falleres Majors són el subjecte idoni per ostentar eixa

veu. Jo personalment considere a hores d'ara que sense dubte que sí, més encara mentre el president de Junta Central Fallera a la ciutat de València continue sent un regidor, és a dir, mentre l'organisme que agrupa a totes les comissions depenga òrganicament de l'Ajuntament. La Fallera Major és una fallera i com a tal és en eixe moment la representació del poble faller.

“Caldria repensar de pas que els representants honorífics de la festa només puguin ser dones”

Per suposat, crec que caldria anar avançant cap a models que ja s'han mostrat com efectius en ciutats com Gandia, i les falles puguin per fi esdevindre un subjecte social de dret i interlocutor davant l'Ajuntament amb la seua pròpia veu, i amb el seu propi cap visible escollit entre ells i elles. I crec també que caldria repensar de pas que els representants honorífics de la festa només puguin ser dones. No s'enganyem: la figura de la Fallera Major no deixa de ser una herència dels temps en que les dones només podien arribar en l'esfera pública a esta mena de càrrecs amb tot el poder simbòlic i cap poder executiu, quan la seua exaltació, quan la lloa de la seua bellesa i la seua elegància silenciosa eren el revers de la seua subalternitat. Encara hui, encara que ha guanyat sobre tot dret a tindre veu, la figura de la fallera major pateix comportaments i tractes infantilitzadors o objectualitzadors, que ens recorden l'origen de la figura. Crec que la pròpia evolució de la festa

acabarà per fer inevitable que el requisit de gènere desaparega en els càrrecs honorífics, és a dir, que homes i dones puguin exercir en igualtat de condicions i d'oportunitats càrrecs executius i càrrecs honorífics.

En qualsevol cas, siga com siga, és eixe càrrec honorífic, eixa pura representació dels fallers i les falleres, un o una entre tants i tantes, el destinat a proclamar als quatre vents de les nostres ciutats que ha arribat el temps de les falles, una festa feta pel poble i per cada barri per al poble i per a cada barri, on es retroba el gaudi col·lectiu de l'espai públic, el goig de ser valencians i valencianes, i de reconèixer-nos com a tals en la celebració compartida de rebre joiosament una altra nova primavera.

veuS

a la festa fallera

“Veus (escasses) de Falleres Majors”

Un càrrec de les Falles que, per definició, no té massa veu en la festa per ser purament representatiu és el de fallera major. En efecte, quan en 1930 el Comité Central Faller va crear el seu precedent, la Reina de les Falles, ho va fer basant-se en la regina dels Jocs Florals i en els aleshores nous concursos de *miss*, és a dir, en dues figures en què el que importava era més la bellesa i saber estar que no altra cosa. Per això, històricament les opinions públiques de les falleres majors de València no han passat dels habituals tòpics o paraules amables sobre les Falles que responen en les entrevistes, encara que siga per necessitats del protocol incloses en el seu paper.

“Ha sigut l’única que va dimitir com a fallera major de València”

No obstant això, hi ha hagut algunes excepcions rellevants. Una de les més destacades, en especial per la conseqüència de parlar del seu malestar en el càrrec (ha sigut l’única que va dimitir com a fallera major de València), va ser María José Esplugues. Eixint-se’n de la imatge cànida i respectuosa amb la Junta Central Fallera, va denunciar a la premsa que la tractaven «com un animal». Segons una entrevista al diari *Las Provincias*, considerava que des d’estè organisme municipal la

menyspreaven, la marginaven i fins i tot la humiliaven, sent un dels casos més greus quan la van deixar sola en una visita a les Fogueres d’Alacant. La situació va ser tan tensa que va escriure un escrit contra la Junta Central Fallera al juliol de 1982 i va acusar un vicepresident d’estè organisme d’assetjar-la sexualment. Davant d’està situació d’enfrontament, finalment va dimitir al novembre d’eixe any i deixà vacant el càrrec de fallera major de València. Per causa d’està situació insòlita en la festa, va ser la fallera major infantil de València, Mónica Palmer, qui va assumir el seu paper fins que van començar a exercir les representants de 1983. A pesar de tot el que va succeir, cal dir que la cort d’honor de María José Esplugues va desmentir les

acusacions d'esta i van dir que rebien un tracte correcte des de la Junta Central Fallera.

Més simpàtic va ser el cas de Glòria Martínez Amigó, fallera major que en 2008 va influir en els fallers amb un suggeriment que van acceptar. Amb la naturalitat i senzillesa que la caracteritza, Glòria va proposar que tot el món anara a la Crida de rosa, tenint com a resposta globus, pancartes, bruses i altres objectes d'este color que portaren els fallers a la seua cita davant les Torres dels Serrans. En definitiva, la seua veu va ser escoltada i tinguda en compte per col·lectiu faller, i fins i tot, més de deu anys després del seu regnat, encara és recordada pel rosa, el seu color preferit. Tant li agrada, que sent presidenta de la seua comissió –la Falla Blanqueries, al barri del Carme de València– va afegir este color a la decoració del casal.

“Amb la naturalitat i senzillesa que la caracteritza, Glòria va proposar que tot el món anara a la Crida de rosa”

“La fallera major de València, Sandra Muñoz aleshores, i la seua cort d'honor, firmaren unes normes de protocol de vestuari de carrer”

I contrastant amb l'escassa veu que han tingut les falleres majors de València, en els últims anys hem tingut una veu col·lectiva per causa d'una polèmica sorgida en Junta Central Fallera, que fins i tot va arribar als mitjans de comunicació d'àmbit nacional. La decisió d'este organisme en 2016 que la fallera major de València, Sandra Muñoz aleshores, i la seua cort d'honor, firmaren unes normes de protocol de vestuari de carrer considerades massa conservadores, va encendre una discussió en el món faller que va provocar que 34 d'elles, amb regnats entre 1980 i 2015, emeteren un comunicat conjunt. Hi van afirmar que elles mai havien firmat unes normes de vestuari, i que mai havien tingut constància de cap directiva anterior de Junta Central Fallera que n'haguera establert algunes. Rotundament van afirmar que «esas normas nunca han existido, jamás han sido comunicadas, y mucho menos eran impuestas, simplemente», i que la manera de vestir quan no havien d'anar de valenciana estava al seu criteri, simplement atenent consells orals rebuts i supervisats pels pares.

Ara bé, l'assumpte va portar més cua encara, ja que el regidor de Cultura Festiva, Pere Fuset, va publicar les normes sobre vestuari que segons ell existien des del 2007 en Junta Central Fallera, i afirmà que el document estava dècades en els calaixos de la institució i que necessitava actualitzar-se. Posteriorment a esta publicació, Fuset va suspendre la firma del protocol de vestuari, però els fallers no en quedaren contents i van reprovar-lo en una assemblea de presidents. Aquella història tingué com a punt final el cessament del secretari general de Junta Central Fallera, José Martínez Tormo.

Històricament s'ha vist que la veu de la fallera major de València se n'ha eixit molt poc del marc del protocol marcat per Junta Central Fallera. No obstant això, les tendències feministes poden canviar a poc a poc este punt i fer que este càrrec representatiu tinga més veu en la festa, encara que serà un procés complicat perquè, fins i tot Mónica Oltra, pertanyent a un partit progressista com és Compromís, va declarar que la fallera major ha d'«opinar poc».

“Bibliografia”

HERNÁNDEZ I MARTÍ, Gil-Manuel (2011): *Focs de falla*, València, Obrapropia.

BUENO, Baltasar (1982). «Entrevista a María José Esplugues. Ya está bien de que algunos de JCF nos traten como animales a las falleras mayores». *Las Provincias*, 25/7/1982.

<https://elpais.com/diario/1982/08/08/espana/397605610_850215.html> [última consulta: 3 setembre 2018]

<http://valenpedia.lasprovincias.es/historia-valencia/1982/la_fallera_mayor_dimite_por_acoso> [última consulta: 3 setembre 2018]

<<https://www.levante-emv.com/comarcas/2008/05/21/valencia-vivio-episodio-similar-1982/449219.html>> [última consulta: 3 setembre 2018]

<<http://www.elmundo.es/elmundo/2008/03/23/valencia/1206261931.html>> [última consulta: 3 setembre 2018]

<<https://www.que.es/ciudades/comunitat-valenciana/201611201803-falleras-mayores-valencia-emiten-comunicado.html>> [última consulta: 3 setembre 2018]

<<http://www.europapress.es/comunitat-valenciana/noticia-jcf-difunde-normas-vestimenta-falleras-probar-existien-2007-20161121105002.html>> [última consulta: 3 setembre 2018]

<<https://www.levante-emv.com/fallas/2017/06/23/oltra-falleras-mayores-debemos-opinar/1584600.html>> [última consulta: 3 setembre 2018]

PRograma

DE FESTES

2019

14 de setembre de 2018

Proclamació al Saló de Plens de l'Excm.
Ajuntament de Sagunt de les Falleres Majors de
Federació Junta Fallera de Sagunt.

15 de setembre de 2018

Exaltació de les FFMM de FJFS al Teatre Romà.

22 de setembre de 2018

Concurs de paelles de FJFS a Gilet

29 de setembre de 2018

Concurs de play-backs de majors.

30 de setembre de 2018

Certamen de play-backs d'infantils.

7 d'octubre de 2018

Proclamació del nostre president, Pepe Gil, al
nostre casal.

27 d'octubre de 2018

A les 17:00 h. a l'Auditori Joaquin Rodrigo,
presentació de les nostres comissions. L'acte fou
presentat per membres de la comissió. A l'acte
es lliurà el nomenament de "Saguntí de l'any"
2018 al Club Handbol Morvedre.

Del 16 al 22 de novembre de 2018

XXVI Setmana Cultural al nostre casal. Dins
els actes de la Setmana Cultural, celebrarem
el XXIV Trofeu de Bolot "Ciutat de Sagunt",
el campionat de parxís, la presentació dels
monuments de 2018 i altres activitats, xerrades
i exposicions.

Del 22 de desembre de 2018 al 7 de gener de 2019

Exposició del pessebre al nostre casal.
Tinguérem també la visita dels Reis al nostre
casal el 3 de gener.

9 de febrer de 2019

Tradicional sopar de germanor.

16 de febrer de 2019

Crida. Realitzada per la Fallera Major de la FJFS
a la Tinença d'Alcaldia.

Dies 1, 8, 15 i 22 de febrer de 2019

Nit d'Albades, realitzada per sectors.

23 de febrer de 2018

A les 17:00 hores Cavalcada Fallera al nucli del
Port.

1 de març de 2019

A les 17:00 hores Cavalcada Fallera al nucli de
Sagunt.

9 de març de 2019

Repartiment de tortades als nostres abonats.

A partir del 12 de març fins les 8:00 del dia 15

Ornamentació del carrer i plantà de la falla a la
Plaça de l'Algepsar.

15 de març de 2018

A les 7:30 primera despertà. Per la vesprada,
cercavila per Gilet i Faura

16 de març de 2018

A les 7:30 segona despertà. Per la vesprada,
recollida de premis i cercavila per Sagunt.

17 de març de 2018

A les 7:30 tercera despertà. Per la vesprada,
cercavila pel Port.

18 de març de 2018

A les 7:30 quarta despertà. Per la vesprada,
visita a l'Asil d'Ancians i Ofrena de Flors a la
Verge dels Desemparats.

19 de març de 2018

A les 7:30 quinta despertà. Per la vesprada
tindrem jocs infantils.

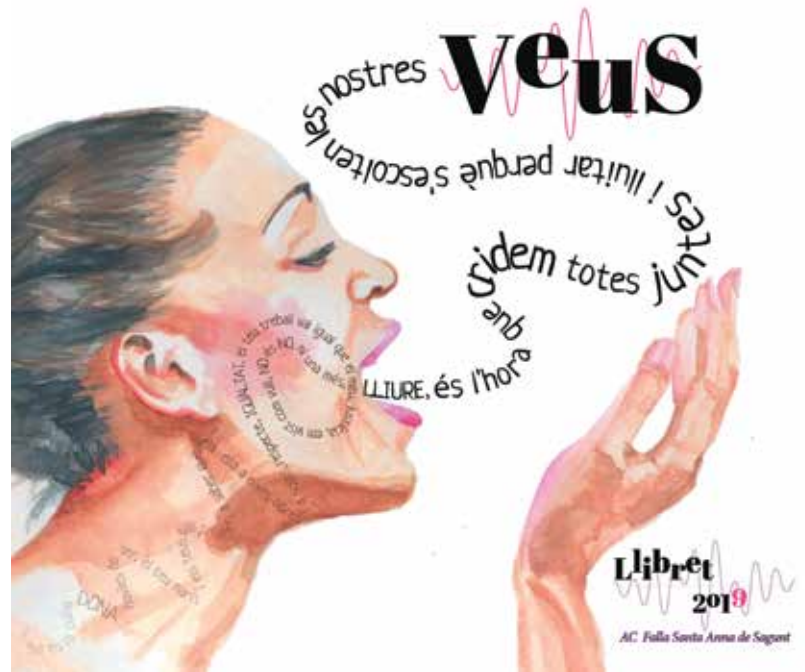
A les 21:30 cremà de la Falla Infantil, i després
de sopar, en funció dels bombers, cremà de la
falla gran.

Aquesta Associació Cultural es reserva el dret
d'alterar el programa de festes.

NOTA: Totes aquelles persones que vullguen
apuntar-se a la nostra comissió, ho podran fer al
nostre casal al C/ Na Marcena, 3.

Col·labora: Ajuntament de Sagunt

Tu, dona, que durant anys has hagut d'engolir-te les imposicions d'una societat classista i patriarcal, masclista en gran part, autoritària i restrictiva. Tu, dona, situada entre foguers, alimentant els teus fills i el teu marit, abans ells que tu mateixa, per haver nascut dona, per estar a l'ombra, perquè el teu cognom va darrere del d'ell. Tu, dona, jutjada per com vesteixes, ixes al carrer, rius, camines, treballes. Jutjada i

condemnada. Encara que la maltractada hages sigut tu, encara que la vulnerada haja sigut la teua ànima. Tu, dona, mare, filla, germana, veïna, amiga, xiqueta, àvia, ara comences a veure les paraules respecte i igualtat escrites en l'horitzó, un horitzó encara difús, fràgil, però al qual ens acostem a petits passos. Ja acumules les frases que sempre has volgut dir, les assaboreixes, mil vegades mastegades, espremudes, i ja no pots retindre-les més; has de traure-les, has de cridar-les, donar-los llibertat. És l'hora, sí, l'hora de dir tot allò que és just que

digues, exactament, per ser tu, per ser dona, per ser igual. És l'hora que totes lluitem juntes perquè senten i escolten les nostres veus. Perquè tots som vosaltres, perquè a les vostres exigències i als vostres drets hem de donar-los suport, perquè no ha d'haver-hi NI UNA MÉS veu silenciada. Perquè sí, tu, dona, en aquest llibret, en aquesta portada, en cada pàgina i línia, has deixat l'ànima, un altre pas més per totes elles, les que hi va haver, les que són i les que vindran.

PANAL FALLERO

*Aquesta ha sigut la
nostra veu, però la
lluïta continua...*

íNdex

D'ANUNCIANTS

2019

ABORDO 177
ADM. LOTERIA CARUANA 165
AGROCAMP CANET 181
ALMA FALLERA 169
BELLADONA 170
CAFETERÍA CA IULIAN 175
CAFETERÍA FABRE 179
CARNES FRAN 172
CARNES PASCUAL 174
CARNICERIA PEPI 167
CHARCUTERIA PILAR 171
DELI-K 179
EL CELLER 162
EL NOU WIZARD 175
ESLEC 177
ESTUDI FOTOGRAFIC PACO BONO 176
EUREKA 176
FARMACIA AVELINA ESCRIG 175
FARMACIA CONDOMINA 161
FEBO BOUTIQUE 161
FORN-PASTISSERIA SAL I SUCRE 169
GASTROBAR-TAPERÍA "LA TROBADA" 179

GRANJA SAGUNTO 164
HORNO DE LA OLLERÍA 178
HUEVOS SALES 168
HUMONNOS 171
LA PANADERIA TRENCO 168
LOGIA 00
LLAVORS MEUES 166
MAR 170
MESÓN CARRETERO 179
MESÓN EL CORDOBÉS 178
OPTICA HUERTOS 161
PA I DOLÇOS AMPARÍN 174
PANAL FALLERO 180
PELUQUERIA CREATIVA INMA 176
RACO DE PEP 174
RAMON GIMENO 172
RESTAURANTE CONTINENTAL 175
SAGUNTO DISTRIBUCIÓN 163
SANEAMIENTOS MIGUEL 161
SIREP 174
TALLERES CIVERA 173
TURBINSÀ 173

La AC Falla Santa Anna, agraïm als nostres anunciants, col·laboradors i institucions la seua aportació per a fer possible la creació d'aquest llibret

FARMACIA CONDOMINA, C.B.

C/ L' Hort D' Ais, 5

46500 - SAGUNTO

Tel.-Fax: 962661146

farmaciacondominacb@gmail.com

SANEAMIENTOS MIGUEL

saneamientosmiguelnavarro@gmail.com

Mª JOSE CAMPOS GARCIA

Buscanos en facebook

www.saneamientosmiguel.com

C/HUERTOS 43 SAGUNTO

TLF 96-266-0395

Suministros de fontanería

Reformas en general

Calderas y estufas de pellet

Presupuesto sin compromiso

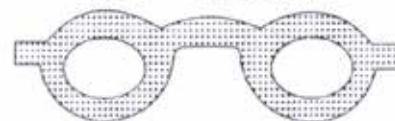
Camí Real, 87

Teléfono, 96 266 32 01

SAGUNTO

C
O
N
T
A
C
T
O
L
O
G
O

OPTICA

HUERTOS

D
I
P
L
O
M
A
D
O

HUERTOS, 78 - TEL. 96 266 38 89 - SAGUNTO

Móvil 625 50 06 24

El Celler. Faura

El lugar donde celebrar.

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

Whatsapp 620 24 28 57

CARRER CAVALLERS 13

Teléfono 96260 50 05

VISITA PÀGINA WEB
WWW.ELCELLERFAURA.COM

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

RESTAURANT **EL CELLER** FAURA

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

EL CELLER
RESTAURANT

SAGUNTO DISTRIBUCIÓN S.L

Cafés
VALIENTE
desde 1955

**EXPERIENCIA EN DISTRIBUCION Y VOCACION
DE SERVICIO A LA HOSTELERIA**

C/ Puig de Santa María, 10

Tel. 96 265 08 10

Fax 96 265 06 67

SAGUNTO (Valencia)

GRANJA SAGUNTO

Nazario Sanz

Ctra. Petrès-Albalat s/n

46500 SAGUNTO

tel-fax: 616 94 71 75

Loterías y Apuestas
del Estado

ADMINISTRACIÓN DE
LOTERÍA Nº 1

ARUANA

"La más antigua de España, concedida por el Rey Carlos IV en 1790"

Pl. Cronista Chabret n.8
46500 SAGUNTO
VALENCIA

Tlf. 96 266 15 76

loteriacaruana@hotmail.es

ELS NOSTRES ESTANDARDS RESTAURATS PER

BORDADORA
Nº DCA: 2559

Mª Dolores Sebastián Ferris
627 427 165 - 962 602 545
C/Santa Barbara 44
46512 Faura (Valencia)

Lavors Meues

CARNICERIA PEPI

EMBUTIDOS CASEROS
HAMBURGUESAS ARTESANAS
ELABORACION PROPIA

TELF. 96 266 29 93

C./ ROMA. nº 2
46500 SAGUNTO
VALENCIA

carniceriapepi.roma2@hotmail.com

la panaderia trencó

Elaboramos tu pan de cada día
de manera artesanal.

Horno Avda. Santos Patronos N° 30

Telf. 644 97 05 54

Horno Avda. Doctor Palos N°3

Telf. 644 97 00 98

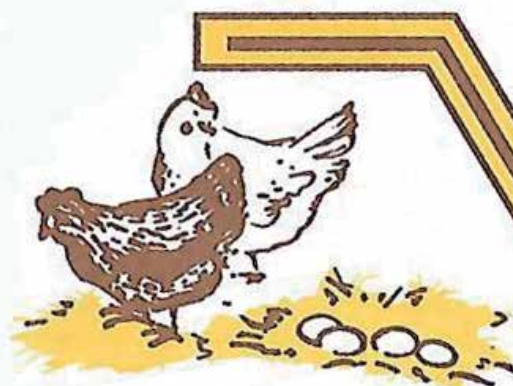
Horno Campoamor N° 10

Telf. 96 266 19 49

Horno - Cafetería: Avda. Montiber

Telf. 96 265 11 88

www.facebook.com/PanaderiaTrencó

Huevos

Sales, s. l.

R.D.G.S. 14.01228/CS

LOS MÁS NATURALES

FORN-PASTISSERIA

SAL I SUCRE

Sal i Sucre

José Antonio Ruiz García
Tfno: 62 62 25 002

Ana 660 234 612
Begoña 620 012 379

ARTESANIA

COMUNITAT
VALENCIANA

INDUMENTARIA VALENCIANA

INMA BAGUENA TAMARIT

almafallera@gmail.com

649339465

Cami Real, 72 bajo dcha. 46500 Sagunto

Belladonna

Centro de Belleza

Mar

Indumentaria
Bordados
Serigrafía

Tlf. 960 05 25 61

C/ Del trabajo 17 bajo 46520 Puerto Sagunto

HUMONNOS

TIENDA ESPECIALIZADA

VAPOR - SHISHA - GROWSHOP

AVENIDA SANTS DE LA PEDRA, 35BJ

(ENTRADA POR ESTANCO)

629688243

HUMONNOS@GMAIL.COM

pilar

“ CHARCUTERIA SELECTA ”

PILAR DE LA FUENTE

Tel: **625 470 098**

Mercat
Sagunt

pto. **34**

**Ramón
Gimeno**

**Grifería - Baño
Materiales
Construcción**

**Azulejos
Rústico
Saneamiento**

Ctra. Nac. Valencia-Barcelona, km. 25,2
46500 - Sagunto (Valencia)

Oficina:
Tel.: 96 266 02 09
Fax: 96 265 42 81

Exposición:
Tel.: 96 265 40 03
Fax: 96 265 42 82

CARNES FRAN

EMBUTIDO ARTESANAL

Plaza Blasco Ibañez 11 - Tel. 96 265 12 96

TALLERES CIVERA

CHAPA - PINTURA - ROTULACIÓN - PULLIDO

Vicente Civera e Hijos

e-mail: tallerchapapinturacivera@hotmail.com

Avda. País Valencià, 28 - Tel. y Fax: 96 266 04 21
46500 SAGUNTO (València)

INYECCION DIESEL
Y REPARACION
DE MOTORES DIESEL

CARRETERA DE
SAGUNTO - BURGOS, KM 1

TELEFONO: 96 266 14 40

FAX: 96 266 15 28

Sirep

**Alda. Sants de la Pedra, 1
46500 Sagunto - Valencia
Tel. 96 265 02 45**

desde
1974

Pascual

Carnes Selectas

*Fiambres y embutidos frescos de primera calidad
Benavites 2-tel: 96 266 14 01 - 677 02 44 49
(junto esquina Dor Palos)*

Sagunto

635 422 588

BAR - RESTAURANTE

Raco de pep

Menu Diario

*Cerrado
los
Martes*

Plaza de la Pescadería, 8, Sagunto, Valencia

**HORNO - BOLLERIA
PASTELERIA**

PA i DOLÇOS AMPARIN

C/. Benifairó, 8 - Tel. 96 265 00 40
C/. Raseta, 31 - Tel. 96 266 07 57
C/. Partida de l'Oliba - Tel. 96 266 54 90
46500 SAGUNTO

*RESTAURANTE
CONTINENTAL*

**Avda. País Valencia, 2
SAGUNTO - VALENCIA**

**Tel. RESERVAS:
960 656 332 - 676 035 787**

F A R M A C I A

Avelina Escrig

Plaza del Algepsar; 10 · 46500 SAGUNTO

☎ 96 266 16 52

el nov
wizard

**C/PUIG DE PASQUES, 1
TELF.: 963 948 360**

CAFETERIA CA IULIAN

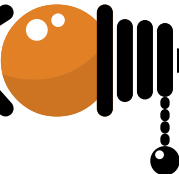
Telf.: 666689038

c/ huertos, 30. SAGUNTO

Cami Real, 123 • SAGUNTO • Tel 96 118 38 77
f Peluqueria Creativa INMA Estilista

eureka
SOLUCIONES

ESTUDI FOTOGRAFIA PACO BONO

CR. HORTS, 18
TEL. 96 266 44 13
46500 SAGUNT

ESLEC SL

Trabajando en el sector eléctrico desde 1987

C/ KEPLER Nº 13, NAVES 9 Y 10
POLIGONO INDUSTRIAL SEPES
46500 SAGUNTO

TEFL 962650887
FAX 962664403
TELF. URGENCIAS. 629282611

EMAIL: INFOESLEC@GMAIL.COM

Avda. Doctor Palos, 9 Telf 96 266 43 55
SAGUNTO

C/ Sepúlveda, 57 Telf: 96 267 28 72
C/ Isla Córcega, 10 telf: 96 269 12 53
PUERTO SAGUNTO

Antesanos desde 1932

Horno de la Ollería

**Panadería - Bollería
Pastelería**

ARTESANIA

A

COMUNITAT
VALENCIANA

D.C.A. Nº 3799

VICENTE SANCHIS - Maestro Palanca, 14 - Tel. 96 266 08 56 - SAGUNTO (VALENCIA)

C/. Emilio Llopis, 17 - Tel. 96 265 09 54 - SAGUNTO (VALENCIA)

C/. Camí Real, 124 - SAGUNTO (VALENCIA)

Mesón El Cordobés

962664335-658915143

- Arroces por encargo •
- Menú diario •
- Cocina casera •
- Carnes y pescados •

Mesón Carretero S.L.

Cocina mediterránea
c/ Albalat, 5, 46500
Sagunto

Cocina de mercado para llevar

Cami Real 15 · Sagunto, 46500
tel. 963 947 844

deliK.sagunto@gmail.com

 682 203 715 [@deliK.sagunto](https://www.facebook.com/deliK.sagunto)

Cafetería Fabre

c/ San Francisco, 32
46500 Sagunto
962664110

Gastro-bar/ Tapería “la Trobada”

c/Horts, 4,
46500 sagunto
626429695

PANTONE Panalfallero.com

C/ Garrigues 1 porta 7K 46001 València
96 322 22 74 - info@panalfallero.com
606 983 973 - 663 93 80 15 - 628 63 84 13

lli-
brets
de
fa-
lla::

cre-
(m)
ant
bo-
nes
i-
dees::

des-
de
20
11::

díp-
tics
pre-
sen-
ta-
ió::

car-
te-
lle-
ria

bo-
nes
fa-
lles
20
19::

@pa-
nal
fa-
lle-
ro::

AGRO CAMP CANET S.L.

C/ Artista Faller s/n (Pol. Industrial)
46529 Canet d'En Berenguer (Valencia)
Tel/Fax: 962678500

veus

AC Falla Santa Anna de Sagunt